

From:
Sent: Sunday, March 15, 2020 13:59:24

20009114

To:
Cc:

Subject: Advies document 'Eigen regie zonder belemmeringen voor een zelfstandig leven' en het breed advies van het College voor de Rechten van de Mens.

Attachments: Advies document Eigen regie zonder belemmeringen voor een zelfstandig leven dif 02-02-2020.pdf; Advies College voor de Rechten van de Mens -De positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan 02-03-2020.pdf; Schaduwrapport-VN-verdrag-Handicap 03-12-2019.pdf; Gewijzigde _motie_van_het_lid_Kerstens_over_in_dienst_nemen_van_ervaringsdeskundigen_(t.v.v._24170-209).pdf

Geacht Staten Griffier Zeeland,

Als VN ambassadeur wil ik nogmaals aandacht vragen voor het VN verdrag Inzake de Rechten van Personen met een Handicap.

Na de evaluatie van het VN verdrag is het in mijn ogen nu de hoogste tijd om vooruit te kijken en met de bevindingen die we tot ons gekregen, en met elkaar besproken hebben aan de slag te gaan om tot een goede uitvoering van het VN verdrag te komen in Nederland. Het is positief dat onze provincie Zeeland het wat beter doet ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Echter er blijft ook in Zeeland nog het nodige te doen om tot een inclusieve samenleving te komen waaraan iedereen volwaardig kan deelnemen. Het zou super zijn dat we de eerste inclusie provincie van Nederland worden en als voorbeeld kunnen dienen voor de rest van het land.

Met mijn advies document 'Eigen regie zonder belemmeringen voor een zelfstandig leven' heb ik een zo duidelijk en breed mogelijk beeld geschetst, over waar personen met een beperking in het dagelijkse leven, tegen aan lopen om mee te doen. Alle adviezen die ik bij u onder uw aandacht wil brengen, genieten de volledige ondersteuning vanuit het VN verdrag, voor de personen met een beperking. Het is noodzakelijk om deze hele belangrijke adviezen volwaardig tot zijn recht te laten komen voor een goede uitvoering van het VN verdrag.

Als VN ambassadeur ben ik zeer geïnteresseerd naar uw mening over de volgende vragen. Bent u net als ik van mening dat de personen met een (onzichtbare) beperking en chronisch zieken volwaardig mogen deelnemen aan onze samenleving? Hebben deze personen tevens recht op een menswaardig bestaan met een behoorlijke levensstandaard en sociale bescherming zoals dat beschreven staat in het VN verdrag? Welke bijdrage, denkt u op uw eigen werkgebied, als College Gedeputeerde Staten lid of provinciale Staten lid, daar zelf aan te kunnen leveren?

Als ervaringsdeskundige wil ik u vriendelijk doch dringend verzoeken, om mijn adviezen die betrekking hebben op uw werk of leefomgeving te omarmen en hier voortvarend mee aan de slag te gaan. Ik wil u ook vriendelijk vragen om samen met mij in overleg te gaan over hoe we tot een duurzame inclusieve samenleving kunnen komen in Nederland. Tevens heb ik de behoefte om met u van gedachten te kunnen wisselen over hoe u aan kijkt tegen mijn advies document 'Eigen regie zonder belemmeringen voor een zelfstandig leven'.

In het bijzonder wil ik het advies van het College voor de Rechten van de Mens 'De positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan' onder uw aandacht brengen. In alle wetgeving moeten de adviezen van het college waar deze op van toepassing zijn meegenomen worden. Ik hoop dat deze wijze raad van mij aan u ter harte genomen zal worden.

Als laatste wil ik de aangenomen motie over het in dienst nemen van ervaringsdeskundigen onder uw aandacht brengen. Het is in mijn ogen heel erg belangrijk dat deze motie ook op Gemeentelijk niveau omarmt wordt en dat er daadwerkelijk personen met een beperking aangesteld en in dienst genomen worden om tot een goede vertaling van het VN verdrag in de praktijk te komen.

Ter volledigheid heb ik ook nog even de schaduwrapportage in de bijlage toegevoegd.

Tot slot wil ik aangeven dat ik als VN ambassadeur graag betrokken wil worden bij de strategische opgave Slimme Mobiliteit. Het behandelt het vraagstuk over hoe we met alle kansen en ontwikkelingen die in deze tijd spelen tot een beter Zeeuws mobiliteitssysteem kunnen komen. Denk dat hier ook de inclusieve samenleving in meegenomen moet worden. De toegankelijkheid voor de personen met een beperking laat ook best nog wel veel te wensen over. De slimme mobiliteit zal natuurlijk moeten voldoen aan het VN verdrag voor de personen met een beperking.

De meest kwetsbare personen uit onze samenleving rekenen op uw steun. Laat uw hart spreken bij het nemen van moeilijke beslissingen. U kunt het verschil maken!

Mijn vriendelijke verzoek aan u Staten griffier is om deze mail met bijlagen onder de aandacht te brengen bij Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten.

Met belangstelling kijk ik uit naar uw reactie.

20009114

Hoogachtend,

VN Ambassadeur aangaande het VN verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap

De positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan in het licht van het VN-verdrag handicap

Breed advies

COLLEGE VOOR
DE RECHTEN
VAN DE MENS

27 februari 2020

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Checklist VN-verdrag	6
1 Vooraf	8
a Toezicht	9
b Breed advies	9
c Bijzonder én gewoon verdrag	10
d Ronde tafels	12
e Opzet van het advies	12
2 Stage	13
a Uit de ronde tafels	14
b In het licht van het verdrag	14
c Aan de slag vanuit het verdrag	15
3 Werk	17
a Uit de ronde tafels	18
b In het licht van het verdrag	19
c Aan de slag vanuit het verdrag	20
4 Inkomen	22
a Uit de ronde tafels	23
b In het licht van het verdrag	23
c Aan de slag vanuit het verdrag	24
5 Wonen	26
6 Slotbeschouwing	29
Bijlage 1	32
Bijlage 2	34
Bijlage 3	36

Samenvatting

Het College voor de Rechten van de Mens heeft veel signalen ontvangen over de positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan over stage, werk, inkomen en wonen. Daarbij gaat het vaak om (voornemens tot) wetgevende maatregelen waarbij verschillende rechten en grondbeginselen uit het VN-verdrag handicap van toepassing kunnen zijn. Het College heeft zich in het licht van het verdrag een beeld gevormd over wat al deze maatregelen bij elkaar kunnen betekenen. Terugblikkend op de vier ronde tafels die het College in januari heeft georganiseerd, vallen twee punten in het bijzonder op. Ten eerste zijn er veel opeenvolgende (voorgenomen) maatregelen die mensen met arbeidsbeperking van jongs af aan treffen in de zin dat ze (deels of soms mogelijk) nadelig voor hen zijn, terwijl veel van de maatregelen die hen meer regie en maatwerk zouden moeten kunnen bieden in de (uitvoerings)-praktijk niet goed blijken te werken. Ten tweede is de complexiteit van (bestaande en voorgenomen) maatregelen die hen treffen groot.

In dit breed advies wordt uiteengezet dat het VN-verdrag handicap een bijzonder én een gewoon verdrag is. Bijzonder aan het VN-verdrag is dat het de betrokkenheid van mensen met een beperking zelf bij de totstandkoming van wetgeving en beleid voorschrijft en vooral vanwege het concept van mensen met een beperking als dragers van mensenrechten dat aan het verdrag ten grondslag ligt. Tegelijkertijd is het ook een gewoon verdrag waarbij de bekende internationale en nationale (constitutionele) regels voor uitleg, binding en doorwerking gelden.

Het College adviseert de regering om bij de totstandkoming van wetgeving die mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan raakt, anders dan bij recente ontwerpwetgeving tot dusverre het geval is geweest, uit eigen beweging een zichtbare beoordeling van ontwerpwetgeving in het licht van het VN-verdrag te verrichten op een wijze die recht doet aan wat in het advies een nieuwe *mindset* wordt genoemd. Het gaat om de kern van het verdrag: denken over mensen met een beperking in de samenleving als dragers van mensenrechten en als participanten op het nationale en lokale niveau waarop deze rechten geëffectueerd worden.

Dit advies sluit aan bij het primaat van de wetgever bij de uitvoering van dit verdrag met een grotendeels programmatisch karakter. Bij het initiëren van ontwerp-wetgeving verdient het aanbeveling dat de toelichting aangeeft hoe het betreffende voorstel bijdraagt aan de uitvoering van het verdrag in Nederland, in aanvulling op bestaande handreikingen voor het toetsen aan hoger recht. Het College pleit voor deze stap, ten eerste gezien de – nog immer en door de regering ook zo aangemerkte – urgente situatie rond de groep mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben en ten tweede gelet op de bijzonderheden die dit verdrag kenmerken.

Aan de ene kant kan uit een dergelijke expliciete beoordeling blijken dat verschillende deelmaatregelen de beoordelingsmarges die een verdragsstaat heeft bij het kiezen van de middelen om een verdrag uit te voeren niet overschrijden. Aan de andere kant zijn er bij quick scans van (bestaande en voorgenomen) regelgeving elementen aanwijsbaar die (bij elkaar) kunnen duiden op spanning met grondbeginselen en rechten in het verdrag. Wat in alle omstandigheden eenvoudig gedaan kan worden en ook recht doet aan de letter en geest van het verdrag, is dat de argumenten voor de gemaakte keuzen in het licht van het verdrag in een vroeg stadium van het wetgevingstraject geëxpliciteerd worden.

In het kader van dit breed advies heeft het College een checklist opgesteld die de regering – of indieners van initiatiefvoorstellen – behulpzaam kan zijn bij het uit eigen beweging verrichten van een zichtbare beoordeling in het licht van het VN-verdrag bij voorstellen die raken aan de positie van mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben. De checklist is drieledig en omvat een grondbeginselen-check, een rechten- en verplichtingen-check en een coördinatie-check. Deze lijst kan – *mutatis mutandis* – ook handvatten bieden aan anderen die een beoordeling van ontwerpwetgeving willen plaatsen in het licht van het VN-verdrag handicap, onder wie medewetgevers en adviseurs en uiteraard ook mensen met een arbeidsbeperking zelf of mensen en organisaties die opkomen voor hun belangen.

Checklist VN-verdrag

VN-verdrag handicap checklist voor (ontwerp)wet- en regelgeving over en voor mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben

I Grondbeginselen-check

- a. Geeft het voorstel mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan (meer eigen) regie? Laat het voorstel bijvoorbeeld vrijheid om zelf keuzes te maken en draagt het bij aan de onafhankelijkheid van deze mensen?
- b. Behandelt het voorstel mensen met een (arbeids)beperking hetzelfde of anders dan mensen zonder beperking?
- c. Op welke wijze draagt het voorstel bij aan daadwerkelijke participatie en opname van mensen met een (arbeids)beperking in de samenleving?
- d. Is voorzien in evaluatie?¹

II Rechten en verplichtingen-check

- a. Hoe is/wordt bij de totstandkoming van het voorstel invulling gegeven aan het 'nauw overleg' met mensen met een (arbeids)beperking en hun organisaties?²
- b. Zijn de voorgenomen maatregelen voor hen begrijpelijk althans voor hun organisaties uitlegbaar aan de achterban?
- c. Rijzen er specifieke vragen over de uitleg van het VN-verdrag handicap die nopen tot nader onderzoek of advies?
- d. Brengt het voorstel het verdrag verder ten uitvoer? Aan welke verdragsbepalingen geeft het voorstel uitvoering of raakt het (mede)?
- e. Indien het voorstel (deels) leidt -of niet is uit te sluiten dat het kan leiden -tot een verslechtering van de positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan, rijst de vraag of is voldaan aan de volgende cumulatieve criteria:³
 - er bestaat een redelijke rechtvaardiging voor het voorstel;
 - gedegen onderzoek naar alternatieven heeft plaatsgevonden;
 - daadwerkelijke participatie van de groepen die het voorstel betreft heeft plaatsgevonden;
 - van directe of indirecte discriminatie op grond van handicap is geen sprake;
 - er is geen sprake van een onredelijke impact op verkregen sociale zekerheidsrechten;⁴
 - mensen met een (arbeids)beperking komen niet uit onder het sociale minimum mede gelet op de uitleg die het VN-comité handicap aan dit begrip geeft; en
 - een onafhankelijke toets heeft plaatsgevonden of vindt nog plaats.

III Coördinatie-check

- a. Maakt het voorstel onderdeel uit van het nationale programma dat uitvoering geeft aan het VN-verdrag in Nederland?
- b. Hoe verhoudt het voorstel zich tot andere (voorgenomen) maatregelen die uitvoering geven aan of relevant zijn voor de uitvoering van het VN-verdrag in Nederland?

1 Vgl. Aanwijzing 5.58 van de Aanwijzingen van de regelgeving. Gelet op de hiervoor besproken signalen over bejegening is dit een belangrijk punt.

2 Tijdens de ronde tafels kwam naar voren dat er achter de schermen veel overleg is. Voor het monitorproces inzake de uitvoering van het verdrag is dit wezenlijke informatie.

3 Deze criteria zijn ontleend aan de bewoordingen van het CESCR in *General Comment no. 19. The right to social security*, E/C.12/GC/19 van 4 februari 2008, para. 42.

4 Vgl. ook artikel 1 van het Eerste Protocol bij het EVRM.

1 Vooraf

a Toezicht

1. Het College voor de Rechten van de Mens (hierna: het College) is vanaf 2012 het nationaal instituut voor de rechten van de mens in Nederland.⁵ Mensen kunnen bij het College terecht met vragen over discriminatie en de betekenis van mensenrechten in Nederland.⁶ Ook ontvangt het College meldingen over mensenrechten. Bij discriminatieklachten kan het College in individuele zaken een oordeel geven over de vraag of verboden onderscheid is gemaakt. De bevoegdheid om dit te doen heeft het College op grond van gelijke behandelingswetten waaronder de Wet gelijke behandeling handicap/chronische ziekte. Het College geeft daarnaast onder meer advies en voorlichting en verricht onderzoek op het brede terrein van de mensenrechten. Ministers, de beide kamers der Staten-Generaal en bestuursorganen kunnen bij het College advies vragen over (ontwerp)regelgeving. Een dergelijk advies kan het College ook uit eigen beweging geven.
2. Sinds 2016 is het College toezichthouder op de uitvoering van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (hierna: VN-verdrag handicap of het verdrag).⁷ De missie van het College als toezichthouder is *om in onafhankelijkheid de uitvoering van dit verdrag te bevorderen, te beschermen en te monitoren*. Deze missie vervult het College – zoals het verdrag voorschrijft⁸ – met betrokkenheid en volledige participatie van personen met een beperking en de organisaties die hen vertegenwoordigen. Het voorliggende advies – uit eigen beweging en volgend op vele signalen die het College bereikten – is daar een voorbeeld van.

5 Zie de wet van 24 november 2011, houdende de oprichting van het College voor de rechten van de mens (Wet College voor de rechten van de mens).

6 'Mensenrechten' is een breed begrip. Het gaat om mensenrechten in de Grondwet (grondrechten) en in verdragen over fundamentele rechten waarbij Nederland partij is.

7 Vgl. artikel 33, tweede lid, van het VN-verdrag en de memorie van toelichting bij de goedkeuringswet, *Kamerstukken II* 2013/14, 33992-(R2034), nr. 3.

8 Vgl. artikel 33, derde lid, van het VN-verdrag.

b Breed advies

3. Het voorliggende advies is een breed advies aan – in de eerste plaats – de regering. Om drie redenen is het advies breed: vanwege het doel, gelet op de verdragsbepalingen die het bestrijkt en met het oog op de groepen mensen die het betreft.
4. Het doel van het advies is om, gelet op de positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan, zoveel mogelijk praktische handvatten te bieden aan wie betrokken is bij de uitvoering van het VN-verdrag handicap – in het bijzonder⁹ als beleidsmaker, wetgever of adviseur. Zo bezien raakt het advies niet alleen de regering maar ook anderen. Daarover volgt hierna meer. Op deze plaats volstaat dat dit advies geen (traditioneel) wetgevingsadvies is. Het College heeft die bevoegdheid wel, maar dit advies gaat niet over één specifiek wetsvoorstel of over één bepaalde wet, maar eerder over een samenstel van wetten, regelingen en maatregelen die allemaal raken aan de positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan. Het betreft geen oordeel over bestaande of toekomstige wetten en regelgeving, want het College voor de Rechten van de Mens heeft niet de bevoegdheid om een dergelijk oordeel te geven. Evenmin heeft het College de bevoegdheid om te oordelen over klachten in individuele zaken over de vraag of het VN-verdrag handicap al dan niet voldoende is nageleefd.¹⁰ Bij de voorbereiding van dit advies zijn dan ook geen hoorzittingen gehouden. Wel heeft het College om zo goed mogelijk te kunnen adviseren op locatie vier rondetafelgesprekken georganiseerd (zie hierna, punten 16-18).
5. Dit advies gaat over (jonge) mensen met een arbeidsbeperking. Daarmee bedoelt het College mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben. Hun arbeidsbeperking voert terug tot de geboorte, de jeugd of de jongvolwassenheid. Juridisch wordt de groep afgebakend door verschillende wetten.¹¹ Het College kiest in dit advies voor een brede insteek van het begrip '(jonge) mensen

9 Zie ook hierna, punt 17.

10 Buiten de Algemene wet gelijke behandeling handicap/chronische ziekte, die na ratificatie van het VN-verdrag aanmerkelijk is uitgebreid tot het hele terrein van goederen en diensten. Het College heeft niet de bevoegdheid om te oordelen over (klachten over discriminatie door) eenzijdig overheids-handelen.

11 Vgl. de artikelen artikel 1a:1 e.v., 2:3 e.v. en 3:2 e.v. Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) en artikel 19 Participatiewet.

met een arbeidsbeperking' om mensen die niet binnen de reikwijdte van een van deze wetten vallen, niet uit te sluiten.

6. Breed is het advies tot slot omdat het gaat over de positie van (jonge) mensen met een arbeidsbeperking in het licht van vrijwel het gehele VN-verdrag handicap. Dit komt in de eerste plaats door de inhoud van de signalen die het College heeft ontvangen. De onderwerpen daarvan hebben raakvlakken met verschillende bepalingen uit het verdrag. Kort samengevat gaan de signalen over opleiding/stage, werk, inkomen en wonen en meedoen aan de samenleving. Dit betekent dat het advies in ieder geval de artikelen 24 (recht op onderwijs), 27 (recht op werk), 28 (recht op een behoorlijke levensstandaard) en 19 (recht op wonen) van het VN-verdrag bestrijkt. Ten diepste gaan de signalen evenwel over meedoen aan de samenleving, over de vrijheid om zelf keuzes te maken, over onafhankelijk zijn en over behandeld worden op voet van gelijkheid met anderen. Dit zijn grondbeginselen die de verdragspartijen hebben neergelegd in artikel 3 van het VN-verdrag als algemene beginselen.

c Bijzonder én gewoon verdrag

7. Bij een breed advies dat uitmondt in praktische handvatten, past een beknopte beschouwing van de doorwerking het VN-verdrag in de Nederlandse rechtsorde. Dat is immers de achtergrond waartegen het VN-verdrag in Nederland moet worden uitgevoerd.
8. Het VN-verdrag handicap is gesloten in 2006 in New York. Nederland was daarbij aanwezig. In 2008 trad het verdrag in werking, maar nog niet voor Nederland. In 2016 heeft Nederland het verdrag geratificeerd en een uitvoeringswet aangenomen die verschillende bestaande wetten wijzigde om ze in overeenstemming te brengen met het verdrag. Sinds 14 juli 2016 heeft het verdrag gelding voor Nederland. Wat dat betekent, volgt hierna.
9. Het verdrag is in de eerste plaats bijzonder in de zin dat mensen met een beperking wereldwijd actief zijn geweest bij het opstellen van het verdrag.¹² Deze betrokkenheid komt ook op verschillende

plaatsen in het verdrag terug. Dit blijkt het duidelijkst bij de algemene verplichtingen. Bij het voorbereiden van nieuwe wetgeving en beleid moet er 'nauw overleg' zijn met mensen met een beperking en hun organisaties. Dat bepaalt artikel 4, derde lid, VN-verdrag handicap. Dit betekent dat mensen met een beperking uitgenodigd worden om hun ervaringsdeskundigheid in te zetten, om bij te dragen aan het (verder) gestalte geven aan de opname of inclusie van mensen met een beperking in de samenleving. Met het sluiten van het verdrag hebben de verdragstaten afgesproken om ervoor te zorgen dat de samenleving op een andere manier naar mensen met een beperking gaat kijken en daar beleid op afstemt. Centraal staan de mensen zelf, als dragers van mensenrechten. Niet hun beperking staat voorop, maar hun menszijn, hun waardigheid. Het verdrag verplicht tot een nieuwe manier van denken over deelname van mensen met een beperking aan de samenleving op voet van gelijkheid met anderen. Deze nieuwe *mindset* is het meest in het oog springende kenmerk van het verdrag. Mensenrechten hadden mensen met een beperking voordien immers ook al.¹³

10. Het verdrag legt in artikel 3 grondbeginselen neer die belangrijk zijn voor mensen met een beperking. De vrijheid om zelf keuzes te maken, onafhankelijkheid (persoonlijke autonomie) en behandeld worden op voet van gelijkheid met anderen zijn daar voorbeelden van. Deze beginselen komen voort uit de waardigheid van de persoon.¹⁴ Ze worden nader uitgewerkt in verschillende bepalingen van het verdrag en vormen bovenal een richtsnoer bij de uitleg van de rechten en plichten die in het verdrag zijn opgenomen. De rechten uit het verdrag hangen met elkaar samen. Voor wie bijvoorbeeld zelfstandig informatie wil zoeken over werk en inkomen (artikelen 27 en 28 van het verdrag), is toegankelijkheid van (digitale) informatie belangrijk (artikel 9 van het verdrag). Wie stage gaat lopen (artikel 24 van het verdrag), komt in de praktijk ook voor het vraagstuk van (toegankelijk) vervoer (artikel 9 van het verdrag) te staan. Zo zijn er meer voorbeelden te bedenken.

12 Zie bijvoorbeeld G. Quinn, C. O'Mahony, 'Disability and human rights', in: C. Krause, M. Scheinin (eds.), *International protection of human rights: a textbook*, Turku: Abo Akademi University Institute for Human Rights 2012, p. 275.

13 Zie ook J. Goldschmidt, 'Van gelijke behandeling naar inclusie: het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap', *VN Forum* 2016-1.

14 Doel van het verdrag is onder meer het bevorderen van de 'eerbieding van de inherente waardigheid' van mensen met een handicap, zo staat in artikel 1.

11. De rechten in het verdrag zijn verschillend van aard. Soms kan iemand met een beperking er rechtstreeks een beroep op doen. Ze zijn ‘een ieder verbindend’,¹⁵ ‘onverwijld van toepassing’.¹⁶ Bij de totstandkoming van de Rijkswet tot goedkeuring van het verdrag heeft de wetgever een voorschot genomen op welke rechten zich ervoor lenen om er rechtstreeks een beroep op te kunnen doen.¹⁷ Uiteindelijk volgt dit in concrete zaken die in de loop van de tijd aan de rechter worden voorgelegd. Bepalingen uit het VN-verdrag handicap, die zich daarvoor lenen, zijn inroepbaar voor de rechter. In concrete zaken toetst de rechter dan de toepassing van nationaal recht in het licht van die rechten. Maar ook van andere verdragsrechten, die zich niet lenen voor onmiddellijke effectuering, kan in een rechtszaak indirect een interpretatieve kracht uitgaan.¹⁸
12. Veel rechten in het verdrag zijn programmatisch van aard. Dat betekent dat de verwezenlijking daarvan nadere actie van de kant van de overheid vereist in de vorm van wetgeving en beleid. Onder de noemer van ‘geleidelijkheid’ heeft dit onderwerp ruime aandacht gekregen tijdens en na het ratificatieproces, zowel in de politiek als van de kant van organisaties van mensen met een beperking. Het principe van geleidelijkheid in relatie tot het VN-verdrag handicap is geen Haagse of Nederlandse uitvinding. Het ligt voor economische, sociale en culturele rechten besloten in het verdrag zelf. Artikel 4 lid 2 VN-verdrag handicap verplicht elke verdragsstaat om voor die rechten maatregelen te nemen ‘teneinde steeds nader (cursivering CRM) tot een algehele verwezenlijking van de in het verdrag erkende rechten te komen’. Dit is overigens niets bijzonders. Rechten van verschillende aard komen ook voor in de Nederlandse grondwet en in andere verdragen. Het programmatisch karakter van rechten en de geleidelijkheid die daarmee gepaard gaat, ontslaan overheden niet van de verplichting om regelgeving en beleid te maken. Het gaat er daarbij niet alleen om wat er geregeld en gedaan wordt, maar ook om het oogmerk waarmee dit gebeurt en de wijze waarop. Het gaat om een nieuwe blik.
13. Uit het deels programmatische karakter van VN-verdrag handicap kan niet de conclusie getrokken worden dat het verdrag een lege huls is of dat naleving vrijblijvend zou zijn. Nederland heeft zich aan het verdrag verbonden. De regering heeft het verdrag gesloten en de (rijks)wetgever heeft het verdrag goedgekeurd. Of een bepaling rechtstreeks werkend is of niet, het bestuur en ook overheden zijn naar constitutioneel recht gehouden de op Nederland rustende verplichtingen na te leven. Dit betekent dat ieder overheidsambt of -orgaan verdragsbepalingen na moet leven voor zover dit passend is binnen zijn taken en bevoegdheden.¹⁹ Bij de uitleg en toepassing van wettelijke voorschriften moet met de verdragsbepalingen zoveel mogelijk rekening worden gehouden.²⁰ Verdragsbepalingen kunnen gevolgen hebben voor de beleidsvrijheid van uitvoerende instanties.²¹
14. Voor de uitleg van het verdrag zelf zijn de bepalingen van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht van toepassing.²² Ook in dat opzicht is het VN-verdrag handicap een gewoon verdrag. Bovendien is er een internationale instantie die nadere richting geeft aan de uitleg van het verdrag: het VN-comité handicap. Dit comité doet dit middels algemene commentaren, aanbevelingen naar aanleiding van landenrapporten en in oordelen in reactie op klachten in relatie tot landen die het individueel klachtrecht hebben erkend. Nederland behoort overigens nog niet tot die landen, een onderwerp waar het College eerder al aandacht voor heeft gevraagd.²³
15. Tot slot verdient vermelding dat het VN-verdrag niet alleen doorwerkt in de nationale rechtsorde maar ook in de EU-rechtsorde. De Europese Unie is partij bij het VN-verdrag handicap. Daarmee maakt het VN-verdrag handicap deel uit van het Unierecht. De instellingen van de EU en ook de EU-wetgever moeten het verdrag respecteren.

15 In de woorden van de artikelen 93 en 94 Grondwet.

16 In de woorden van artikel 4 lid 2 VN-verdrag handicap.

17 *Kamerstukken II* 2013/14, 33 992 (R034), nr. 3.

18 Vgl. HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, r.o. 5.4.2.

19 KB 19 februari 1993, AB 1993, 385 en KB 11 september 2007, *Stb.* 347.

20 HR 3 maart 1919, *NJ* 1919, 371. Zie verder P.P.T. Bovend' Eert e.a., *Grondwet en Statuut*, Deventer: Wolters Kluwer 2018, p. 190.

21 Afdeling advisering van de Raad van State, *Kamerstukken II* 2013/14, 33 992 (R034), nr. 4, punt 3 met verwijzingen.

22 Zie afdeling 3 van het Weens verdragenverdrag.

23 J.R.E. Stolk, ‘Het individueel klachtrecht bij het VN-comité voor de rechten van mensen met een beperking. Slechts toekomst-muziek of ook nu al relevant?’, *Handicap en Recht* 2019/2.

d Ronde tafels

16. In voorbereiding op het voorliggende advies heeft het College vier ronde tafels georganiseerd. Deelname was op uitnodiging. De gesprekken waren besloten. De eerste twee tafels vonden plaats op 16 januari 2020 in Utrecht. Deelnemers waren mensen die zelf van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben,²⁴ vertegenwoordigers van organisaties die opkomen voor hun belangen te weten koepelorganisatie Ieder(in), de Landelijke Cliëntenraad, vakbonden CNV en FNV, stichting Wij Staan Op!, het Jongerenpanel FNO, stichting Studeren en Werken Op Maat, en belangenbehartigers Rick Brink (minister van gehandicaptenzaken namens KRO-NCRV) en Noortje van Lith. Aan tafel zaten mensen met verstandelijke, fysieke, zintuiglijke en psychische beperkingen. De deelnemers hadden voor hun voorbereiding vooraf voorbeelden van vragen toegezonden gekregen (bijlage 1).
17. Een derde en vierde ronde tafel volgden een week later in Den Haag. Aan de derde tafel met het thema wetgeving & beleid schoven rijksambtenaren aan. Zij waren afkomstig van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van de directie van het programma Onbeperkt meedoen! van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Vertegenwoordigd was ook Cedris, landelijke vereniging voor een inclusieve arbeidsmarkt waarvan ook werk-en integratieonderdelen van verschillende gemeenten lid zijn. Een aantal organisaties met kennis van de (uitvoerings)praktijk was weliswaar genodigd, maar heeft van de uitnodiging geen gebruik gemaakt. Dit heeft tot gevolg dat het College in dit breed advies terughoudend is om op dit moment aanbevelingen te doen op punten die betrekking hebben op de uitvoeringspraktijk. Genodigden hadden voorafgaand aan het gesprek een lijst met mogelijke vraagpunten en onderwerpen ontvangen (bijlage 2). In het rondetafelgesprek heeft het College een aantal onderwerpen besproken die de week daarvoor bij de eerste twee ronde tafels naar voren waren gekomen. Ook werd gesproken over participatie van mensen met een beperking. Daarbij kwam ook de actuele stand van zaken rond een aantal relevante wetgevings- en beleidstrajecten aan bod.²⁵

24 Op verzoek van het College hebben belangenorganisaties en vakbonden ervaringsdeskundige deelnemers voorgedragen. Daarnaast heeft College mensen genodigd die zelf rechtstreeks contact met het College hadden gezocht.

18. De vierde en afsluitende tafel stond in het teken van het thema wetenschap & expertise. Verschillende disciplines kwamen aan de orde waaronder sociaal zekerheids- en arbeidsrecht, geschiedenis, *disability studies*, metajuridica en *European disability law*. Deelnemers in Den Haag waren respectievelijk Willemijn Roozendaal (VU), Paul van Trigt (UL), Edwin Luitzen de Vos (European Commission Research Executive Agency) en Erwin Dijkstra (UL). Het College heeft afzonderlijk gesproken met Lisa Waddington (UM). De gespreksonderwerpen waren afgestemd op de gekozen brede insteek (bijlage 3).

e Opzet van het advies

19. Hierna komt voor een aantal thema's – stage, werk en inkomen – aan de orde wat tijdens de ronde tafelgesprekken naar voren is gebracht door mensen met een arbeidsbeperking zelf. Vervolgens verschuift het perspectief naar het VN-verdrag handicap en verschillende interpretatie-tools voor de uitleg van dat verdrag (bijvoorbeeld de tekst, totstandkoming, doel en strekking van het verdrag, alsmede commentaren en aanbevelingen van het VN-comité en relevante rechtspraak). Daarna volgt bespreking hoe vanuit het verdrag op onderdelen van een betreffend thema aan de slag kan worden gegaan. Vervolgens gaat het advies kort in op (samen en/of toegankelijk) wonen en meedoen aan de samenleving, thema's die bij de ronde tafels veelal ter sprake kwamen, maar vooral in samenhang met een van de voornoemde onderwerpen. Het advies sluit af met een slotbeschouwing die een voorstel en een handreiking/checklist bevat voor vroegtijdige, zichtbare beoordeling in het licht van het VN-verdrag handicap bij de totstandkoming en advisering over (ontwerp)wet- en regelgeving die raakt aan de positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan.

25 *Kamerstukken 35213* (wijziging van de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten en enkele andere wetten in verband met verdere activering van de participatie van jonggehandicapten en het harmoniseren van de verschillende regimes Wajong; harmonisatie Wajong); het voorstel tot wijziging van de Participatiewet en Ziektewet in verband met het breed offensief; het breed offensief zoals beschreven in brieven aan de Tweede Kamer van 23 mei 2019 en 15 november 2019 ('Perspectief op werk'); *Kamerstukken 35174* (voorstel tot het opheffen van discriminerend onderscheid tussen bloedverwanten in de tweede graad en anderen die een gezamenlijke huishouding voeren waarbij sprake is van zorgbehoefte); het voorstel tot wijziging van de Participatiewet in verband met verbetering ondersteuning van mensen in de bijstand.

2 Stage

a Uit de ronde tafels

20. Stage kun je verplicht of onverplicht lopen tijdens je studie of op een ander moment als onderdeel van een traject naar werk. Het is daarom een goed beginpunt voor een verkenning van de positie van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan in het licht van het VN-verdrag.
21. Menige jongere met een beperking ervaart moeilijkheden om aan een stage te komen. Het is bijvoorbeeld bekend dat werkgevers niet altijd weten hoe om te gaan met een stagiair met een beperking.²⁶ Vooral het regelen van voorzieningen kan een obstakel vormen. Deze worden niet altijd vergoed door de overheid en voor werkgevers is het een grote investering om deze voor de korte duur van een stage zelf aan te schaffen. Het vooruitzicht dat stage moet worden gelopen tijdens een opleiding, kan er toe leiden dat jongeren met een beperking besluiten een andere opleiding te volgen. Belemmeringen zijn er voor hen niet alleen bij het vinden van een stage om relevante ervaring op te doen, maar ook om de stap naar de arbeidsmarkt te maken. Daarbij bestaat behoefte aan meer begeleiding.²⁷
22. Bij de eerste twee rondetafelgesprekken vroeg het College naar de ervaringen van de deelnemers op het terrein van stage. Daarop volgden verhalen over fysieke (on)toegankelijkheid van de stageplek, het vinden van creatieve oplossingen zoals stage lopen met hulp van een internetverbinding en het moeten bepalen van een strategie in verband met vooroordelen en bejegening. De zoektocht kan maanden duren, zo vertelden deelnemers. Ervaringen over ontmoediging om een bepaalde studie te kiezen werden ook gedeeld. Daarnaast kwamen strikte kwaliteitskaders die opleidingen weinig ruimte bieden voor maatwerk aan bod. Uitdagingen rond begeleiding kwamen ter sprake, waaronder het gevoel je jobcoach te moeten coachen als het gaat om deskundigheid over je eigen beperking. Ook is gesproken over het moeten vinden van je weg in relevante wet- en regelgeving en het begrijpen wanneer je binnen het bereik daarvan kan komen.

Dat voor werk (zie hierna) weer andere eisen gelden, maakt de zaak niet makkelijker.

23. Uit het voorgaande leidt het College twee dingen af. Ten eerste vraagt het hebben van een arbeidsbeperking van jongs af aan om sociale vaardigheid, geduld en een sterk netwerk. Met het zoeken naar een stageplek begint je weg als je eigen case-manager.²⁸ Dat beeld werd door deelnemers aan alle tafels herkend. Het beeld kwam ook terug bij de thema's werk en inkomen. Veel energie van mensen vloeit weg naar regelen en regelingen. Ten tweede raakt het onderwerp stage aan verschillende bepalingen van het VN-verdrag handicap: de artikelen 8 over bevordering van bewustwording, 9 over het recht op toegankelijkheid en 27 lid 1 onder j over het opdoen van werkervaring op de vrije arbeidsmarkt en vooral artikel 24 lid 5, dat gaat over toegang tot universitair en hoger beroepsonderwijs, beroeps- en volwasseneneducatie en een leven lang leren met waarborging van redelijke aanpassingen. Het onderwerp stage laat daarmee zien hoe nauw de verschillende bepalingen uit het verdrag met elkaar samenhangen en illustreert daarmee het belang van een integrale aanpak bij de uitvoering van het verdrag. De betekenis van de laatstgenoemde bepaling, artikel 24 lid 5 van het verdrag, diept het College hierna verder uit.

b In het licht van het verdrag

24. Artikel 24 van het VN-verdrag handicap bepaalt dat mensen met een handicap recht hebben op onderwijs zonder discriminatie en op basis van gelijke kansen. Om dit recht te realiseren waarborgen de verdragsstaten een inclusief onderwijssysteem.²⁹ Daaronder valt ook dat personen met een handicap op voet van gelijkheid met anderen toegang kunnen verkrijgen tot onder andere universitair onderwijs, hoger onderwijs en beroepsonderwijs.³⁰ Barrières voor mensen met een beperking bij het volgen van deze verschillende vormen van onderwijs, moeten worden geïdentificeerd en weggenomen om gelijke toegang te waarborgen.

26 Vgl. M. Büscher-Touwen, M. de Groot & L. van Hal, "Mind the gap between higher education and the labour market for students with a disability in the Netherlands: a research agenda", *Social Inclusion* 2018/6, p. 149-157, p. 150.

27 Zie ook Büscher-Touwen, De Groot & Van Hal 2018, p. 153; Expertisecentrum Inclusief Onderwijs, *Jaarrapport 2018. Studeren met een functiebeperking*, september 2018, p. 26.

28 Case in de betekenis van zaak.

29 Zie ook: College voor de Rechten van de mens, *VN-verdrag handicap in Nederland 2017, 2017*, p. 17.

30 Zie artikel 24 lid 5 Verdrag inzake de Rechten van personen met een handicap.

Dit heeft het VN-comité voor de rechten van mensen met een beperking (hierna ook: VN-comité handicap) naar voren gebracht in zijn algemene commentaar bij artikel 24.³¹

25. In relatie tot werk stelt het VN-comité dat kwalitatief goed inclusief onderwijs leerlingen met een beperking moet voorbereiden op het werkende leven. Dit betekent dat leerlingen en studenten noodzakelijke kennis, vaardigheden en zelfvertrouwen moeten vergaren om te kunnen participeren in de arbeidsmarkt en in een open, inclusieve en toegankelijke werkomgeving.³² Het belang van onderwijs bij het realiseren van andere mensenrechten vindt internationaal ook los van het VN-verdrag handicap erkenning. Zo noemt het VN-comité voor economische, sociale en culturele rechten dat onderwijs een belangrijk middel is voor groepen in een achterstandspositie om zich uit armoede te werken en de middelen te verkrijgen om te participeren in de samenleving.³³

c Aan de slag vanuit het verdrag

26. Tegen de achtergrond van artikel 24 van het VN-verdrag handicap zijn onderwijs en het volgen van een opleiding wezenlijk om de stap naar de arbeidsmarkt te maken. Zo moeten leerlingen en studenten worden voorbereid op het werkende leven en daarvoor tijdens hun opleiding de noodzakelijke vaardigheden kunnen vergaren. Het volgen van een stage is in dit opzicht van belang. Daartoe moeten, artikel 24 VN-verdrag handicap indachtig, obstakels voor leerlingen en studenten met een beperking worden geïdentificeerd en weggenomen. Naar aanleiding van de ronde tafels identificeert het College bij stages bijvoorbeeld specifieke barrières rond begeleiding en voorzieningen/aanpassingen.
27. Een goede begeleiding vanuit de opleiding is noodzakelijk als het studenten met een beperking niet lukt om zelfstandig een stageplek te vinden. Dit geldt vooral wanneer het doen van een stage een verplicht onderdeel is van de opleiding. Een voorwaarde daarvoor is dat de opleiding op de hoogte is van de

ondersteuningsbehoefte van de student, zodat de juiste hulp geboden kan worden. Een opleiding kan dan waar nodig hulp bieden in het contact met de werkgever waar de stage plaatsvindt, bijvoorbeeld als de werkgever twijfels heeft bij het aannemen van een student met een beperking. Het College ziet met instemming dat er toenemende aandacht is voor studentenwelzijn en voor een goede begeleiding van studenten met een beperking.³⁴ Het is daarbij van belang dat deze begeleiding gedurende de hele opleiding beschikbaar blijft en niet alleen aan het begin van de opleiding.

28. In het licht van artikel 24 lid 5 van het verdrag heeft de overheid de taak om in te zetten op een goede samenwerking tussen onderwijsinstellingen, gemeenten en werkgevers, zodat studenten met een beperking worden geholpen bij hun transitie van school naar werk. Er is momenteel een pilot waar studenten van Mbo-scholen extra worden begeleid op weg naar de arbeidsmarkt.³⁵ Positief is het voornemen om deze pilot, mede in het kader van het programma Onbepakt Meedoen, uit te breiden naar het hoger onderwijs.³⁶ Artikel 24 VN-verdrag indachtig is het van belang dat daarbij ook specifieke aandacht bestaat voor studenten met een beperking. Neem daarbij, ook gelet op artikel 4, derde lid, VN-verdrag, de behoeften van de student bij de begeleiding als uitgangspunt. Zij weten welke ondersteuning zij nodig hebben.
29. Een tweede barrière betreft het treffen van voorzieningen en aanpassingen voor een stage. Het is de praktijk nog vaak onduidelijk bij welke instantie stagevoorzieningen kunnen worden aangevraagd en of ze worden vergoed. Zo vergoedt het UWV voorzieningen voor school en onderwijs, maar niet altijd voor een stage. Stagevoorzieningen moeten uit het budget van de schoolvoorzieningen worden betaald. Blijkens de normbedragen voorzieningen 2020 valt persoonlijke begeleiding door een jobcoach hier bijvoorbeeld niet onder, omdat deze alleen als werkvoorziening wordt vergoed.³⁷ Daarnaast gelden, bijvoorbeeld als het gaat om vervoer van en naar de stage, per gemeente verschillende regelingen.

31 Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), *General Comment No. 4 (2016) on the right to inclusive education*, CRPD/C/GC/4, 25 november 2016, § 38.

32 CRPD, *General comment no. 4*, § 56

33 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 13 on the right to education*, E/C.12/1999/10, 8 december 1999.

34 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Strategische agenda hoger onderwijs en onderzoek. Houdbaar voor de toekomst*, december 2019, p. 52.

35 *Kamerstukken II 2018/19, 31524 & 31288, nr. 420*, p.25-26.

36 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Voortgangsrapportage 2019. Onbepakt meedoen*, juni 2019, p. 24.

37 UWV, *Normbedragen voorzieningen 2020*, januari 2020.

Dit kan bij stages bij het voortgezet onderwijs moeilijkheden opleveren als de stageplaats zich in een andere gemeente bevindt dan de school.

Om studenten met een beperking dezelfde mogelijkheden te bieden als hun medestudenten is het om te beginnen van belang dat zij ook voorzieningen kunnen krijgen voor tijdens hun stage.

Goede informatievoorziening over de mogelijkheden voor voorzieningen, waar deze kunnen worden aangevraagd en uit welke budgetten ze betaald moeten worden kan al een groot deel van deze barrière wegnemen.

3 Werk

30. Een groot deel van de groep mensen die valt binnen het bereik van de Wajong blijkt geen werk te hebben. Daarnaast komt de groep mensen die een Wajong-uitkering ontvangt en arbeidsvermogen heeft moeilijk aan het werk.³⁸ Met de invoering van de Participatiewet is de instroom in de sociale werkvoorzieningen gesloten. De groep mensen met een beperking die in aanmerking kwam voor een indicatie voor werken in de sociale voorziening (Wsw) valt sinds 2015 onder de Participatiewet. Deze groep mensen heeft aanzienlijk minder kans om aan het werk te komen, ook na re-integratietrajecten.³⁹
31. Naast werk krijgen is van belang dat mensen met een beperking duurzaam aan het werk blijven. Van de groep mensen die onder de Wajong valt en aan het werk is, werkt het overgrote deel met een tijdelijk contract of een uitzendcontract. Doorstromen naar een vast contract is moeilijk.⁴⁰ De baankansen van de groep jonggehandicapten met arbeidsvermogen die vanaf 2015 onder de Participatiewet valt zijn toegenomen. Daarbij moet echter worden aangetekend dat zij vooralsnog voornamelijk in deeltijd en op basis van contracten voor bepaalde tijd werken.⁴¹ Dit gebrek aan bestendigheid kan een bron van onzekerheid vormen.
32. Om mensen met een arbeidsbeperking aan het werk te krijgen en te houden, is het van cruciaal belang dat publieke en private werkgevers mensen met een arbeidsbeperking in dienst nemen. Mensen die van jongs af aan een beperking hebben, willen graag werken maar denken dat het vanwege hun beperking niet zal lukken om een baan te vinden.⁴² Uit de recente evaluatie van de Participatiewet blijkt dat, hoewel 61% van de ondervraagde werkgevers zegt bereid te zijn een persoon met een beperking te plaatsen, slechts 23% dit ook daadwerkelijk kan realiseren.⁴³

38 Zie Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV), *Monitor arbeidsparticipatie 2018*, p. 19-20, 23. *Uit de monitor blijkt dat de helft van de Wajongers eind 2017 niet aan het werk was. Daarnaast komt naar voren dat van de groep Wajongers met arbeidsvermogen minder dan 30% in de twee jaar na peildatum aan het werk komt.*

39 Sociaal Cultureel Planbureau, *Eindevaluatie van de Participatiewet*, Den Haag: SCP, 2019, p. 148-149.

40 UWV, *Monitor arbeidsparticipatie 2018*, p. 23-26.

41 Sociaal Cultureel Planbureau, *Eindevaluatie van de Participatiewet*, Den Haag: SCP, 2019, p. 120.

42 Inspectie SZW, *Klantonderzoek. Monitor participatiewet 2019*, Utrecht, 2019, p. 47.

43 Sociaal Cultureel Planbureau, *Eindevaluatie van de Participatiewet*, Den Haag: SCP, 2019, p. 119.

Om tot een succesvolle plaatsing te komen bij een werkgever zijn verschillende factoren van belang. De werkzaamheden moeten aansluiten bij de werknemer en ook is belangrijk dat de werknemer gemotiveerd is.⁴⁴ Hiervoor is van belang dat werkzoekenden en werkgevers elkaar kunnen vinden.⁴⁵ Regelgeving, beleid én de uitvoering moeten gelet op het VN-verdrag gericht zijn op het wegnemen van obstakels voor duurzame arbeidsdeelname voor mensen met een arbeidsbeperking.

a Uit de ronde tafels

33. Bij alle rondetafelgesprekken is gesproken over het vinden en behouden van werk dat aansluit bij de persoon. Tijdens de eerste twee rondetafelgesprekken is gevraagd wat werk voor de deelnemers betekent. Werk is inkomen, maar ook onder de mensen zijn, een netwerk opbouwen, mee kunnen doen, een bestaan opbouwen, toekomstperspectief hebben, een doel hebben, leren en jezelf verder kunnen ontwikkelen, bij kunnen dragen aan de samenleving en erbij horen.
34. Een van de deelnemers zei: ik kan niet alles doen op het werk door mijn beperking, maar ik kijk naar wat ik wel kan. Niettemin ervaren deelnemers aan de rondetafelgesprekken veel problemen rondom werk. Daarbij zijn onder meer genoemd: door de bomen van regels het bos niet meer zien, beperkte beschikbaarheid van middelen bij het bieden van hulp en ondersteuning op zoek naar werk met lokaal ook grote verschillen, geen klik hebben met de jobcoach (geen inzicht in de mens met de beperking, geen blik op duurzame inzetbaarheid, ondervonden pressie) en de onhaalbaarheid van uitbreiding van het aantal uren. Het maakt uit waar je woont en hoe mondig je bent, zo werd gezegd. Ook is de onverenigbaarheid van het hebben van een bijbaan om je studie te betalen, het volgen van de studie zelf en het hebben van (ongemakken door) de beperking ter sprake gebracht.

44 Berenschot, *Onderzoek naar de ervaringen van werkgevers met de participatiewet. Uitkomsten van de derde meting van het ervaringsonderzoek Participatiewet*, 2019, p. 10.

45 Ieder(in), *Werken aan een inclusieve arbeidsmarkt*, 2019, p. 8-9.

b In het licht van het verdrag

35. De antwoorden die tijdens de ronde tafels werden gegeven op de vraag welke betekenis werk heeft, raken de kern van artikel 27 VN-verdrag handicap en vertonen ook samenhang met de grondbeginselen van het VN-verdrag handicap in artikel 3 van het verdrag. Werk draagt bij aan de autonomie, participatie en gelijkheid van mensen met een beperking.
36. Artikel 27 van het VN-verdrag handicap beschermt het recht op werk van mensen met een beperking op voet van gelijkheid met anderen. Het recht vervat in artikel 27 VN-verdrag handicap is een specifiek op personen met een handicap toegespitste variant van het recht dat is neergelegd in artikel 6 van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR).⁴⁶ Dit recht omvat de mogelijkheid in het levensonderhoud te voorzien door middel van in vrijheid gekozen of aanvaard werk op een arbeidsmarkt en in een werkomgeving die open zijn, waarbij niemand wordt uitgesloten en die toegankelijk is.

Om dit recht te verwezenlijken moeten verdragsstaten passende maatregelen nemen, onder meer door middel van wetgeving. Daarbij gaat het onder meer over het wegnemen van discriminatie op grond van handicap bij 'alle aangelegenheden betreffende alle vormen van werkgelegenheid', het beschermen van het recht op rechtvaardige en gunstige arbeidsomstandigheden⁴⁷ van mensen met een handicap op voet van gelijkheid met anderen en het bevorderen van de kans op werk en carrièremogelijkheden. Daarnaast moet er ondersteuning worden geboden bij het vinden, verwerven en behouden van werk. De overheid moet mensen met een beperking in dienst nemen in de publieke sector en werkgelegenheid voor personen met een beperking in de private sector te bevorderen door passend beleid en passende maatregelen.

Ook moet in het kader van passende maatregelen in verband met het recht op werk worden gewaarborgd dat op de werkplek wordt voorzien in redelijke aanpassingen als een werknemer met een beperking dit nodig heeft (artikel 27 lid 1 aanhef en sub i VN-verdrag handicap). Artikel 5 lid 3 VN-verdrag handicap bepaalt dat verdragsstaten, om gelijkheid

te bevorderen en discriminatie uit te bannen, alle passende maatregelen nemen om te waarborgen dat redelijke aanpassingen worden verricht. Het verdrag schrijft voor dat het moet gebeuren, maar niet hoe en op welke termijn.

37. In de literatuur wordt benadrukt dat werk een voorwaarde is voor daadwerkelijke gelijkheid in de mogelijkheden die mensen met en zonder beperking hebben om mee te doen aan de samenleving. Niet alleen zorgt werk voor inkomen, participatie en individuele ontwikkeling, maar ook draagt het bij aan het realiseren van andere rechten zoals het recht op zelfstandig wonen (artikel 19 VN-verdrag handicap). Toegang tot werk leidt ertoe dat personen met een beperking zelf de regie kunnen nemen over hun leven en minder afhankelijk zijn van anderen.⁴⁸
38. Het VN-comité handicap heeft nog geen algemeen commentaar uitgebracht over artikel 27 van het verdrag.⁴⁹ In 2018 heeft het wel een algemeen commentaar over gelijkheid en non-discriminatie in relatie tot de rechten in het VN-verdrag handicap gepubliceerd. Daarin somt het VN-comité op wat verdragsstaten zouden moeten doen om daadwerkelijke gelijkheid te bereiken (*to achieve de facto equality*). In dit verband noemt het comité: een overgang weg van gesegregeerde werkomgevingen faciliteren en het steunen van deelname van mensen met een beperking aan een open arbeidsmarkt; het recht op ondersteund werken met onder meer job coaches promoten; verzekeren dat personen met een beperking niet minder betaald krijgen dan het minimum loon en dat zij hun toelages niet verliezen wanneer zij gaan werken (*ensure that persons with disabilities are paid no less than the minimum wage and do not lose the benefit of disability allowances when they start work*), het verzekeren van gelijke en effectieve toegang tot bijvoorbeeld pensioen of een werkloosheidsuitkering (*to ensure equal and effective access to benefits and entitlements, such as retirement or unemployment benefits*).⁵⁰

46 Zie ook de memorie van toelichting bij het voorstel van rijkswet tot goedkeuring van het VN-verdrag handicap, *Kamerstukken II* 2013/14, 33992, nr. 3, p. 81.

47 Met inbegrip van gelijke kansen en gelijke beloning voor werk van gelijke waarde.

48 M. Ventegodt Lüsberg, 'Article 27 [Work and Employment]', in: V. Della Fina et al. (eds.), *The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. A commentary*, Springer International Publishing 2017, p. 499.

49 Het VN-comité voor economische, sociale en culturele rechten heeft wel een dergelijk commentaar uitgebracht over het recht op werk vervat artikel 6 van het IVESCR (waarvan artikel 27 VN-verdrag handicap een variant is, zie punt 36). Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *The right to work. General Comment No. 18, E/C.12/GC/18*, 6 February 2006.

50 Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *General comment no. 6 on equality and non-discrimination, CRPD/C/GC/6*, 26 april 2018, § 67.

c Aan de slag vanuit het verdrag

39. Het VN-verdrag handicap is erop gericht om drempels die mensen met een beperking beletten om op voet van gelijkheid met anderen deel te nemen aan de samenleving weg te nemen. Uit de ronde tafels komt naar voren dat obstakels voor deelname aan het arbeidsproces voor mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben, onder meer zijn gelegen in begeleiding en ondersteuning en in toegankelijke informatievoorziening en dienstverlening.

40. Bij het UWV of de gemeente kunnen mensen met een arbeidsbeperking verschillende voorzieningen en vormen van begeleiding aanvragen. Bij het UWV voelen mensen die binnen het bereik van de Wajong vallen zich soms te veel onder druk gezet, hadden ze eerder hulp willen ontvangen of ervaren ze onvoldoende aandacht voor hun persoonlijke situatie. Het hebben van een vaste contactpersoon is van groot belang.⁵¹ De eindevaluatie door het SCP van de Participatiewet legt een verband tussen het belang dat gemeenten hebben om zoveel mogelijk mensen met een arbeidsbeperking die een uitkering hebben te laten uitstromen naar werk en het achterblijven van ondersteuning van mensen met een arbeidsbeperking die een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben.⁵² De inspectie SZW heeft in kaart gebracht dat mensen met een arbeidsbeperking soms geen ondersteuning krijgen, terwijl zij dit wel nodig hadden. Het gaat dan bijvoorbeeld om het aanpassen van werktijden en werkdruk of om ondersteuning met vervoer naar het werk.⁵³ Uit hetzelfde onderzoek komt naar voren dat jobcoaches, die als zinvol worden ervaren, niet genoeg tijd hebben en niet motiveren tot werk.⁵⁴

41. Vanuit het VN-verdrag handicap moeten alle mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben daadwerkelijk voor ondersteuning bij het zoeken naar en het behouden van werk in aanmerking komen. Wanneer dit niet geborgd blijkt te zijn, zoals de praktijk toont, ligt daar nog steeds een opdracht voor de overheid in lijn met de verdragsverplichting die Nederland is aangegaan. Daarnaast is van belang dat bij het daadwerkelijk aanbieden van ondersteuning en begeleiding in de eerste plaats rekening wordt gehouden met de persoon voor wie de ondersteuning en begeleiding bedoeld is. Dit betekent dat de juiste expertise in huis moet zijn om personen met een (specifieke) beperking te kunnen begeleiden. Omgekeerd is het belangrijk dat mensen met een (arbeids)beperking zo goed mogelijk aangeven wat zij nodig hebben om te werken. Het VN-verdrag handicap spoort mensen met een beperking aan om hun ervaring en kennis te delen.

42. De complexiteit van het huidige stelsel waar mensen met een arbeidsbeperking mee te maken hebben is opvallend. Aan de ene kant geven mensen die onder de Wajong vallen blijkens onderzoek aan de voor hen geldende regels en plichten duidelijk te vinden. Aan de andere kant weet lang niet iedereen waar zij terecht kunnen met vragen.⁵⁵ Van de groep jonge mensen met een arbeidsbeperking die onder de Participatiewet valt, geeft eveneens een deel aan dat zij eerder hulp hadden willen krijgen en dat informatie over het zoeken naar werk onduidelijk is.⁵⁶ Toegankelijke en duidelijke informatievoorziening is van groot belang, zowel voor mensen met een arbeidsbeperking als voor (ook kleine en middelgrote⁵⁷) werkgevers.

Aan bekendheid van het bestaan van een loket met onafhankelijke cliëntenondersteuning schort het nog.⁵⁸ Op het bestaan daarvan bleek door UWV en gemeenten in beperkte mate te worden gewezen.⁵⁹

51 Inspectie SZW, *Klantenquête Wajong 2010 (werkregeling). Welke hulp ervaren mensen in de Wajong en hoe waarderen ze deze ondersteuning*, 2019, p. 28-31.

52 Sociaal Cultureel Planbureau, *Eindevaluatie van de Participatiewet*, Den Haag: SCP 2019, p. 116, 138-140.

53 Inspectie SZW, *Klantonderzoek. Monitor participatiewet 2019*, Utrecht 2019, p. 70.

54 Inspectie SZW, *Klantonderzoek. Monitor participatiewet 2019*, Utrecht 2019, p. 53-54 en p. 75.

55 Inspectie SZW, *Klantenquête Wajong 2010 (werkregeling). Welke hulp ervaren mensen in de Wajong en hoe waarderen ze deze ondersteuning*, 2019, p. 28-31.

56 Inspectie SZW, *Klantonderzoek. Monitor participatiewet 2019*, Utrecht 2019, p. 56-58.

57 Berenschot, *Onderzoek naar de ervaringen van werkgevers met de participatiewet. Uitkomsten van de derde meting van het ervaringsonderzoek Participatiewet*, 2019, www.berenschot.nl/algemene-onderdelen/diversen/participatiewet/, p. 43.

58 Zie artikel 2.2.4 Wet maatschappelijke ondersteuning 2015

59 Zie Inspectie SZW, *Klantenquête Wajong 2010 (werkregeling). Welke hulp ervaren mensen in de Wajong en hoe waarderen ze deze ondersteuning*, 2019, p. 27; Inspectie SZW, *Klantonderzoek. Monitor participatiewet 2019*, Utrecht 2019, p. 78.

Een recente overheids campagne poogt meer bekendheid hieraan te geven.⁶⁰ Dat is een positieve stap in de zin van het VN-verdrag handicap, met name in de zin van toegankelijkheid van informatie en dienstverlening in de zin van artikel 9 van het verdrag.

43. Onlangs is een wetsvoorstel uitvoering breed offensief ingediend,⁶¹ dat tot doel heeft om mensen met een arbeidsbeperking aan het werk te helpen en te houden.⁶² De centrale beleidsinzet van het kabinet is dat meer mensen met een beperking aan het werk komen en blijven, vooral mensen met een beperking die onder de Participatiewet of Wajong vallen, die niet zelfstandig het wettelijk minimum-loon kunnen verdienen en onder de doelgroep banenafpraak vallen of aangewezen zijn op beschut werk. De voorgestelde maatregelen in het wetsvoorstel uitvoering breed offensief beogen daartoe onder meer de loonkostensubsidie te harmoniseren, evenals ondersteuning op maat, waardoor verschillen tussen gemeenten met betrekking tot deze instrumenten kleiner zouden worden.⁶³
44. Het voorstel uitvoering breed offensief adresseert een aantal belemmeringen die mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan ervaren. Opvallend is dat de regering uit eigen beweging geen toelichting geeft op het voorstel in het licht van het VN-verdrag handicap. Het verdrag komt in de toelichting alleen aan de orde in reactie op – en het weerleggen van – commentaren van de Landelijke Cliëntenraad. Dit is precies het type situatie waarvoor de checklist op p. 7-8 bedoeld is.
45. De Afdeling advisering van de Raad van State heeft mede gelet op de spelregels voor interbestuurlijke verhoudingen (tussen Rijk en gemeenten) kritisch geadviseerd over het voorstel uitvoering breed offensief. Meer nog dan de inzet van instrumenten is een persoonlijke inzet van alle betrokkenen (waaronder werkgevers en gemeenten) cruciaal, zo stelt de Raad. Uit het advies spreekt vrees voor schijnbaarheid, onnodige juridisering en bureaucratie die het gevolg zullen kunnen zijn van invoering van een plicht in de Participatiewet om in

een gemeentelijke verordening het administratieve proces rondom loonkostensubsidie en het aanbod van persoonlijke ondersteuningsinstrumenten vast te leggen.⁶⁴ Een aanvraagrecht bij de gemeente om persoonlijke ondersteuning en opgelegde harmonisatie nemen niet het ervaren geldgebrek weg, wat voor sommige gemeenten de reden is om niet méér persoonlijke ondersteuning te bieden.

60 <www.clientondersteuning.co.nl>.

61 Voluit het voorstel tot wijziging van de Participatiewet en enkele andere wetten in verband met het verbeteren van de regeling voor loonkostensubsidie en enkele andere wijzigingen.

62 *Kamerstukken II 2019/20, 35 394, nr. 2.*

63 *Kamerstukken II 2019/20, 35 394, nr. 3.*

64 *Kamerstukken II 2019/20, 35 394, nr. 4, p. 6.*

4 Inkomen

46. Inkomen is nodig om te zorgen voor jezelf en je naasten, om mee te doen in de samenleving en om bijvoorbeeld een studieschuld af te lossen. Er zijn verschillende bronnen voor inkomen. Veel mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben, hebben naast inkomen uit werk ook inkomen uit een uitkering. Deze uitkering zal in veel gevallen vanuit de Wajong of de Participatiewet worden betaald. Deze wetten verschillen van opzet en karakter. De Wajong geeft een individueel recht – tot 2015 ook aan mensen met arbeidsvermogen en nadien aan mensen die duurzaam geen mogelijkheid tot arbeidsparticipatie hebben. De Participatiewet biedt als vangnet van de Nederlandse sociale zekerheid inkomensondersteuning aan mensen die niet afdoende in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Ook kennen de beide wetten verschillende regels en rekenmodellen om de hoogte van de uitkering te bepalen. Inkomen uit werk is hierin een belangrijke factor. Bij de Wajong-regelingen is er bijvoorbeeld loondispensatie. Bij de Participatiewet is er – uiteindelijk⁶⁵ – loonkostensubsidie. Veel (jonge) mensen met een arbeidsbeperking moeten een beroep doen op een uitkering vanuit de Wajong dan wel de Participatiewet, bijvoorbeeld omdat het hen niet lukt om werk te vinden of omdat zij door een medische urenbeperking (duurbelastbaarheid) niet in staat zijn om zelfstandig het wettelijk minimumloon te verdienen (WML).

47. Het totale bruto persoonlijk inkomen van de groep mensen met een arbeidsbeperking die na 2015 zijn ingestroomd in de Participatiewet ligt lager dan dat van de groep die een beroep doet op de Wajong. Het persoonlijk inkomen van personen in het doelgroepenregister ten opzichte van het inkomen van de groep in de Wajong ligt eveneens lager.⁶⁶ Nog geen derde van de groep mensen met een arbeidsbeperking die sinds 2015 zijn ingestroomd in de Participatiewet geeft aan goed rond te kunnen komen van het totale inkomen.⁶⁷ Van de groep mensen met een beperking die onder de Wajong valt geeft een derde aan financieel niet goed rond te kunnen komen. Een groot deel van deze groep

heeft hulp van anderen nodig en voelt zich beperkt zelfredzaam.⁶⁸

a Uit de ronde tafels

48. Tijdens de rondetafelgesprekken is gesproken over inkomen uit werk en uitkering. Menige deelnemer gaf aan niet rond te kunnen komen zonder afhankelijk te zijn van familie (vaak de ouders) of van een partner. Verhalen werden gedeeld over financiële zorgen om rond te kunnen komen aan het eind van de maand en belemmeringen bij sociale activiteiten zoals het drinken van een kopje koffie buiten de deur. Deze situatie geeft zorgen en stress, terwijl er juist een grote wens is om zelf bij te kunnen dragen, aan de samenleving door te werken maar ook aan het gezinsinkomen op basis van gelijkwaardigheid. Vooral voor deelnemers die onder de Participatiewet vallen is dat pijnlijk. Voor hen geldt naast een partnertoets immers ook een vermogenstoets. Dit bijstandsregime leidt tot onrust en zorg, temeer wanneer er geen reëel uitzicht op werk wordt ervaren (zie hiervoor, punt 31). In veel situaties speelt een beperkte belastbaarheid in uren gekoppeld aan een langdurige arbeidsbeperking. Het is naast het heden ook het toekomstperspectief dat als klemmend wordt ervaren. Dit perspectief bestrijkt een leven lang inkomen van nabij het sociaal minimum tot (mogelijk) een maximum rond het minimumloon (een vraagstuk dat speelt rond het voorstel tot harmonisatie van de Wajong-regelingen), onzekerheid daarover (berekeningen zijn complex en – waar het de voorgenomen harmonisatie van de Wajong betreft – kunnen deze naar verluidt pas echt gemaakt worden wanneer de wet aangenomen en in werking getreden is⁶⁹) en de afhankelijkheid van naasten.

b In het licht van het verdrag

49. Verschillende bepalingen van het VN-verdrag handicap zijn relevant voor inkomensvraagstukken. Allereerst is het al besproken artikel 27 VN-verdrag handicap van belang (zie hiervoor, punt 30 e.v.). Een van de maatregelen die de overheid op grond van dat artikel moet nemen is het beschermen van het recht van mensen met een beperking op

65 *Kamerstukken II 2017/18*, 34 352, nr. 115. Vgl. ook de brief van het College d.d. 12 april 2018 aan de voorzitter van de Tweede Kamer over de hoofdlijnennotitie loondispensatie Participatiewet.

66 Sociaal Cultureel Planbureau, *Eindevaluatie van de Participatiewet*, Den Haag: SCP 2019, p. 120-121.

67 Inspectie SZW, *Klantonderzoek. Monitor participatiewet 2019*, Utrecht 2019, p. 9.

68 Inspectie SZW, *Klantenquête Wajong 2010 (werkregeling). Welke hulp ervaren mensen in de Wajong en hoe waarderen ze deze ondersteuning*, 2019, p. 16-17.

69 *Kamerstukken I 2019/20*, 35213, C, p. 49.

rechtvaardige en gunstige arbeidsomstandigheden op voet van gelijkheid met anderen. Dit betekent onder andere gelijke kansen en gelijke beloning voor werk van gelijke waarde. Dit ziet niet alleen op het salaris, maar bijvoorbeeld ook op andere vormen van beloning. Waar verschillen optreden in behandeling van mensen met een beperking ten opzichte van mensen zonder beperking is een objectieve rechtvaardiging geboden. Met betrekking tot werknemers met een beperking stelt het VN-comité handicap dat mensen met een arbeidsbeperking niet gediscrimineerd mogen worden bij de hoogte van het salaris, omdat zij een verminderde werkcapaciteit zouden hebben.⁷⁰

50. Voor inkomen uit een uitkering is ook het recht op een behoorlijke levensstandaard relevant. Artikel 28 VN-verdrag handicap bepaalt dat de overheid passende maatregelen moet nemen om het recht op een behoorlijke levensstandaard voor mensen met een beperking en hun gezinnen zonder discriminatie op grond van handicap te beschermen en te bevorderen. Daartoe behoren maatregelen om toegang te waarborgen tot programma's gericht op sociale bescherming en tot het terugdringen van armoede, volkshuisvesting en pensioenuitkeringen en -programma's.

Over artikel 28 van het verdrag heeft het VN-comité handicap nog geen algemeen commentaar uitgebracht.⁷¹ Het VN-comité handicap heeft zich wel al in verschillende landencommentaren uitgelaten over het recht op een behoorlijke levensstandaard.⁷² Het comité heeft bijvoorbeeld aanbevelingen gedaan om bij het bepalen van de hoogte van sociale bescherming rekening te houden met de extra kosten waar personen met een beperking mee te maken krijgen. Ook heeft het een aanbeveling gedaan om minimale inkomensondersteuning uit te keren op basis van persoonlijke kenmerken, omstandigheden en behoeften van mensen met een beperking in plaats van op basis van onder meer het inkomen en de eigendom van familie.

Dit laatste aspect komt ook bij andere verdragsartikelen aan de orde, bijvoorbeeld het recht op zorg in artikel 25 VN-verdrag handicap. Gaandeweg komt er wereldwijd ook meer nationale rechtspraak tot stand waarin het verdrag wordt uitgelegd.⁷³ Daarin komen verschillende interpretaties naar voren, in Italië bijvoorbeeld over de hoogte van een eigen bijdrage voor zorg (opname)kosten.⁷⁴ De Italiaanse Raad van State leidt uit artikel 3 van het verdrag af dat personen met een beperking autonome rechtssubjecten zijn ongeacht de familiecontext. Het Constitutioneel Hof van dat land kwam tot een ander standpunt met een argumentatie die leunde op het programmatische karakter van het verdrag en de ruimte die bestaat om rekening te houden met specifieke kenmerken van het nationale rechtssysteem.

51. In het VN-verdrag handicap komen verschillende aspecten naar voren waarmee rekening moet worden gehouden bij het vormgeven van sociale bescherming voor mensen met een beperking. De aspecten vallen samen met de grondbeginselen van het verdrag waaronder persoonlijke autonomie, onafhankelijkheid, behandeld te worden op voet van gelijkheid met anderen en daadwerkelijke participatie in de samenleving.

c Aan de slag vanuit het verdrag

52. Op het terrein van inkomen van mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan is in de achterliggende jaren veel wet- en regelgeving tot stand gebracht en op het moment van het opstellen van het advies draait het wetgevingsproces op volle toeren.⁷⁵ Wat opvalt is dat een inhoudelijke, expliciete beoordeling van ontwerp-wetgeving in het licht van het VN-verdrag veelal ontbreekt, waaronder eigenstandige beoordelingen (op eigen initiatief) in de toelichting. Dit was al het geval bij de stelselwijziging in 2015.⁷⁶ De invoeringswet Participatiewet dateert weliswaar van voor de ratificatie van het verdrag, maar het verdrag was op dat moment wel getekend. Dat bracht wel al de verplichting met zich mee om niets te doen dat tegen het verdrag ingaat.

70 Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *General Comment No. 6 on equality and non-discrimination*, CRPD/C/GC/6, 26 april 2018, § 67.

71 Vgl. echter Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 5. Persons with disabilities*.

72 Zie bijvoorbeeld Committee on the rights of persons with disabilities (CRPD), Concluding observations on the first initial report of Norway, § 43-44, CRPD, Concluding observations on the first initial report of Korea CRPD, Concluding observations on the first initial report of Lithuania, § 53-54.

73 Zie L. Waddington & A. Lawson (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in Practice. A comparative analysis of the role of courts*, Oxford OUP 2018.

74 Zie D. Ferri, 'Italy', in Waddington & Lawson (eds.) 2018, p. 245-285, p. 267-268.

75 Vgl. noot 25.

76 *Kamerstukken II* 33 161.

De toelichting op het voorstel tot harmonisatie van de verschillende regimes Wajong gaat kort in op het VN-verdrag handicap in reactie op de stelling van de Landelijke Cliëntenraad dat de geharmoniseerde regeling voor inkomensondersteuning in strijd is met het verdrag.⁷⁷ Door middel van een garantiebedrag gaan mensen er in ieder geval niet direct op achteruit. Bij de behandeling van het voorstel komt het VN-verdrag handicap in de Tweede Kamer aan de orde wanneer de roep klinkt dat er (nog) aan moet worden getoetst.⁷⁸ In het plenaire debat in de Tweede Kamer over dit voorstel,⁷⁹ in het debat over de uitvoering van het VN-verdrag handicap in Nederland op 19 december 2019,⁸⁰ alsmede bij de schriftelijke behandeling van genoemd voorstel in de Eerste Kamer⁸¹ is van regeringszijde naar voren gebracht dat aan het VN-verdrag handicap in de beleidsvoorbereidende fase aandacht is besteed door de ministeries van SZW en VWS. Relevante elementen worden genoemd, zoals het doel van de maatregelen (gerichtheid op een inclusieve arbeidsmarkt en versterking van kansen van mensen met een beperking), een overgangsregime om bestaande rechten te respecteren en het volgen van consultatieprocedures. Daarmee wordt evenwel nog geen volledig inzicht geboden in de wijze waarop inhoudelijk-systematisch tot de gekozen argumentatie is gekomen. Het College meent dat dit wel gewenst zou zijn, gezien het verdrag en vanwege de impact van het voorstel.

Ook de toelichting op het voorstel breed offensief noemt het VN-verdrag enkel in reactie op bezwaren opgeworpen in het commentaar van de Landelijke Cliëntenraad. De Landelijke Cliëntenraad is van oordeel dat het voorstel niet voldoet aan het VN-verdrag, omdat het met een inkomen onder het wettelijk minimumloon niet mogelijk is zelfstandig woonruimte te betrekken en zich zelfstandig te ontplooiën in de Nederlandse samenleving. De regering is van oordeel dat het voorstel wel voldoet aan het VN-verdrag, wijzend op artikel 28 van het verdrag. In Nederland biedt de Participatiewet voor alle burgers, met of zonder handicap, een inkomen ter hoogte van het sociaal minimum om te voorzien in de noodzakelijke

kosten van het bestaan. Daarnaast bestaan er toeslagen, bijvoorbeeld een huurtoeslag, die mensen in staat stellen om te kunnen wonen. Een behoorlijke levensstandaard wordt hierdoor volgens de regering geborgd. Voorts wijst de regering erop dat het voorstel om arbeidsinkomsten gedeeltelijk vrij te laten voor mensen die in deeltijd werken met loonkosten-subsidie voor hen een verbetering van de inkomenspositie betekent, omdat in de huidige situatie alle arbeidsinkomsten volledig met de uitkering worden verrekend. De regering is daarom van mening dat het huidige voorstel voldoet aan de normen van het VN-Verdrag.⁸² Het College ziet bij dit voorstel, evenals bij andere voorstellen (zie ook hierna, punt 55), punten die aandacht vanuit het VN-verdrag handicap zouden behoeven. De uitvoerbaarheid is daar één van (zie hiervoor punt 45). Maar ook blijkt bijvoorbeeld uit de ronde tafels dat het vinden van de toepasselijke toeslagen en voorzieningen, die de regering noemt, voor meniggeen zeer complex is.

77 *Kamerstukken II* 2018/19, 35 213, nr. 3, p. 25.

78 *Handelingen II* 2019/20, nr. 17, item 8, p. 39.

79 *Handelingen II* 2019/20, nr. 17, item 8, p. 34-35.

80 *Handelingen II* 2019/20, nr. 39, item 4, p. 32..

81 *Kamerstukken I* 2019/20, 35 213, C, p. 19.

82 *Kamerstukken II* 2019/20, 35 394, nr. 3, p. 42.

5 Wonen

53. Tijdens de rondetafelgesprekken kwam wonen op verschillende manieren ter sprake. Het ging over beschikbaarheid van fysiek toegankelijke woningen, inkomen om woningen te kunnen betrekken en om samenwonen. Over dit laatste aspect van wonen wil het College nader ingaan.
54. Artikel 19 VN-verdrag handicap bepaalt dat mensen met een beperking het recht hebben om op gelijke voet met anderen zelfstandig in de maatschappij te wonen en te participeren. De overheid moet passende maatregelen nemen om het mensen met een beperking 'gemakkelijker te maken' om dit recht 'ten volle te genieten'. Zelf kunnen kiezen hoe, waar en met wie je woont op voet van gelijkheid met anderen vormt de kern van het recht op zelfstandig wonen en deelnemen aan de maatschappij. Het gaat hier niet alleen om de keuze waar iemand woont, maar over alle aspecten van iemands persoonlijke leven. Denk bijvoorbeeld aan de dagelijkse routine en leefstijl van mensen. Om mensen met een beperking de mogelijkheid te geven om te kiezen waar zij willen wonen, is het belangrijk dat er voldoende (geschikt/passend) woningaanbod is.
55. Bij de Eerste Kamer is een wetsvoorstel aanhangig dat de uitzondering op de samenwoonkorting in de Participatiewet beoogt te schrappen.⁸³ Aanleiding is rechtspraak van hoogste rechtscolleges.⁸⁴ De algemene regel is dat de hoogte van de bijstand onder andere wordt bepaald aan de hand van de vraag of de betrokkene alleenstaand of gehuwd is of ongehuwd samenwoont en een gezamenlijk huishouden voert. Bij een gezamenlijk huishouden zal de hoogte van de bijstand worden bepaald aan de hand van het gezamenlijke inkomen. Een uitzondering op deze regel geldt, wanneer het gezamenlijk huishouden wordt gevormd door bloedverwanten in de tweede graad (broer-zus, grootouder-kleinkind) en een van de twee bloedverwanten een zorgbehoefte heeft.⁸⁵
- De Hoge Raad heeft geoordeeld dat sprake was van ongerechtvaardigd onderscheid tussen ongehuwd samenwonenden die bloedverwant in de tweede graad zijn en andere ongehuwd samenwonenden. De wetgever heeft er met dit wetsvoorstel voor gekozen de discriminatie weg te nemen door de uitzondering te schrappen.

83 *Kamerstukken I* 2018/19, 35174, A.

84 CRvB 6 december 2016, ECLI:NL:CRVB:2016:4487; HR 8 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3081.

85 Artikel 3 lid 2 aanhef en sub a Participatiewet.

Dit strookt met het uitgangspunt van de Participatiewet dat, bij de beoordeling van de vraag of iemand recht heeft op een bijstandsuitkering, rekening wordt gehouden met de middelen van de partner als sprake is van een gezamenlijke huishouding.⁸⁶ In de toelichting – en ook later in het wetgevingstraject – benadrukt de regering dat colleges van burgemeester en wethouders de expliciete bevoegdheid en verantwoordelijkheid hebben om in schrijnende situaties, bijvoorbeeld als wordt afgezien van een gezamenlijke huishouding en opname in een instelling aan de orde komt⁸⁷, de bijstand af te stemmen op de omstandigheden, mogelijkheden en middelen van de belanghebbenden.⁸⁸ De budgettaire gevolgen als gevolg van het verwijderen van de uitzondering voor tweedegraadsbloedverwanten met een zorgbehoefte in de desbetreffende regelingen zijn ingeschat als verwaarloosbaar. Naar verwachting zal het aantal huishoudens – dat onder deze wettelijke uitzondering valt – zeer klein zijn.⁸⁹ In antwoord op vragen van senatoren heeft de regering gewezen op het wettelijk instrumentarium om belanghebbenden te ondersteunen dan wel hen te stimuleren om de zorg thuis te (blijven) ontvangen.⁹⁰

Bij de toelichting op dit voorstel is het VN-verdrag handicap niet expliciet betrokken. Het College meent dat dit wel aangewezen zou zijn geweest, de rondetafelgesprekken indachtig en de zorgen om de toekomst die door jongeren daar zijn gedeeld. Mogelijke budgettaire contraproductiviteit van het voorstel is belangrijk,⁹¹ maar ook het mensenrechtenperspectief. Daarbij is bijvoorbeeld te denken aan artikel 19 VN-verdrag handicap, het recht op wonen en meedoen aan de samenleving. Wanneer iemands netwerk door een beperking minder groot is dan men zou willen om daadwerkelijk deel te nemen aan de samenleving, dan kan wonen met een bloedverwant in de tweede graad bijvoorbeeld je toegang zijn tot regie en (meer) meedoen. Door het schrappen van de uitzondering zal deze mogelijkheid tot meer eigen regie en autonomie afnemen. Dit geldt in de toekomst mogelijk op grotere schaal dan nu het geval is, omdat de groep mensen met een beperking onder de Participatiewet te maken

86 *Kamerstukken II* 2018/19, 35174, nr. 3.

87 *Kamerstukken II* 2018/19, 35 174, nr. 3, p. 6.

88 Artikel 18 lid 1 Participatiewet.

89 *Kamerstukken II* 2018/19, 35 174, nr. 3, p. 8.

90 *Kamerstukken I* 2019/20, 35 174, E, p. 2.

91 *Kamerstukken II* 2018/19, 35 174, nr. 4.

heeft met de vermogenstoets van deze wet.
Deze vermogenstoets kan een obstakel vormen om zelfstandig te kunnen wonen. Dat betekent dat niet moet worden uitgesloten dat in de toekomst meer dan nu een beroep zal worden gedaan – uit nood – op familieleden in de tweede graad.

6 Slotbeschouwing

56. In dit breed advies is uiteengezet dat het VN-verdrag handicap een bijzonder en een gewoon verdrag is (zie hiervoor, punten 7-15). Bijzonder is het verdrag vanwege de voorgeschreven betrokkenheid van mensen met een beperking zelf en vooral vanwege het concept van mensen met een beperking als dragers van mensenrechten dat aan het verdrag ten grondslag ligt (en er als een rode draad doorheen loopt). Gewoon is het verdrag omdat de bekende internationale en constitutionele regels voor uitleg, binding en doorwerking gelden (zie de punten 12-13).
57. Terugblikkend op de vier ronde tafels die het College voor de Rechten van de Mens heeft georganiseerd in januari, vallen twee punten vooral op. Ten eerste zijn er veel opeenvolgende (voorgenomen) maatregelen die mensen met arbeidsbeperking van jongs af aan treffen in de zin dat ze (deels of soms mogelijk) nadelig voor hen zijn, terwijl veel van de maatregelen die hen meer regie en maatwerk zouden moeten kunnen bieden in de (uitvoerings)praktijk niet goed blijken te werken. Ten tweede is de complexiteit van (bestaande en voorgenomen) maatregelen die hen treffen bijzonder groot. Dit laatste geldt ook volgens experts op deze terreinen.
58. Het College adviseert de regering om bij de totstandkoming van wetgeving die mensen met een arbeidsbeperking van jongs af aan raakt, anders dan bij recente ontwerpwetgeving tot dusverre het geval is geweest, uit eigen beweging een zichtbare beoordeling van ontwerpwetgeving in het licht van het VN-verdrag te verrichten op een wijze die recht doet aan wat in het advies een nieuwe *mindset* wordt genoemd. Het gaat om de kern van het verdrag: denken over mensen met een beperking in de samenleving als dragers van mensenrechten en als participanten op het nationale en lokale niveau waarop deze rechten geëffectueerd worden.

Het College heeft er begrip voor dat het niet gebruikelijk is om (diep) in te gaan op hoger recht in de loop van een wetgevingstraject waar op voorhand geen beperkingen worden voorzien.⁹²

Toch pleit het College voor deze stap, ten eerste gezien de – nog immer en door de regering ook zo aangemerkte – urgente situatie rond deze groep⁹³ en ten tweede gelet op de bijzonderheden die dit verdrag kenmerken.

Aan de ene kant kan uit een dergelijke expliciete beoordeling blijken dat verschillende deelmaatregelen de beoordelingsmarges die een verdragsstaat heeft bij het kiezen van de middelen om een verdrag uit te voeren niet overschrijden. Aan de andere kant zijn er bij quick scans van (bestaande en voorgenomen) regelgeving elementen aanwijsbaar die (bij elkaar) kunnen duiden op spanning met grondbeginselen en rechten in het verdrag. Wat in alle omstandigheden eenvoudig gedaan kan worden en ook recht doet aan de letter en geest van het verdrag,⁹⁴ is dat de argumenten voor de gemaakte keuzen in het licht van het verdrag in een vroeg stadium van het wetgevingstraject geëxpliciteerd worden. Daarbij kan het bijvoorbeeld gaan om de vraag in hoeverre het treffen van maatregelen die een verbetering opleveren voor de positie van de ene groep mensen met een beperking al dan niet ten koste gaat van (het budget voor) andere groepen mensen met een beperking en hoe zich een dergelijke keuze/afweging verhoudt tot de verplichtingen en grondbeginselen van het verdrag.

59. Desgewenst of uit eigen beweging kan het College bij specifieke wetgevingstrajecten adviseren. Bij een dergelijk specifiek advies valt bijvoorbeeld te denken aan het in kaart brengen van verschillende interpretatierichtingen⁹⁵ of het verrichten van een rechtsvergelijkende verkenning. Het voordeel van een verzoek om advies aan het College is dat er een gerichte vraagstelling ligt aan het College, alsmede een zeker tijdsbestek waarbinnen de adviseur van regering en parlement op het brede terrein van de mensenrechten deze taak kan uitvoeren.⁹⁶

93 'Het is een urgente opgave om mensen uit deze doelgroep aan duurzaam werk te helpen omdat ongeveer de helft van de mensen met een beperking nog aan de kant staat.' *Kamerstukken II* 2019/20, 35394, nr. 3.

94 Vgl. artikel 4 lid 3 VN-verdrag handicap.

95 Aan de hand van verschillende interpretatie-tools voor de uitleg van het verdrag waaronder de tekst, totstandkoming, doel en strekking van het verdrag, alsmede commentaren en aanbevelingen van het VN-comité en relevante rechtspraak.

96 Daarbij denkt het College aan een tijdsbestek van gemiddeld 6 weken, waarbij een spoedprocedure ook tot de mogelijkheden kan behoren. Dat is korter dan de tijd die bijvoorbeeld bij een wetsvoorstel als harmonisatie Wajong gegund wordt voor specifiek gevraagde commentaren of die nodig kan blijken te zijn voor de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State, maar langer dan de 4 weken bij een internetconsultatie.

92 Zie de handleidingen op <www.kcwj.nl/kennisbank/integraal-afwegingskader-beleid-en-regelgeving/6-wat-het-beste-instrument/62/621>.

60. In het kader van dit breed advies heeft het College een checklist opgesteld die in de eerste plaats de regering – of indieners van initiatiefvoorstellen – behulpzaam kan zijn bij het uit eigen beweging verrichten van een zichtbare beoordeling in het licht van het VN-verdrag bij voorstellen die raken aan de positie van mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben (zie hiervoor, p. 4). De lijst is drieledig en omvat een grondbeginselen-check, een rechten- en verplichtingen-check en een coördinatie-check. Deze lijst kan – *mutatis mutandis* – ook handvatten bieden aan anderen die een beoordeling van ontwerpwetgeving willen plaatsen in het licht van het VN-verdrag handicap, onder wie mede-wetgevers en adviseurs en uiteraard ook mensen met een arbeidsbeperking zelf of mensen en organisaties die opkomen voor hun belangen.

Bijlage 1

Voorbeelden van vragen van het College voor (jonge) deelnemers met een arbeidsbeperking voor de VN-verdrag handicap 'rondetafelgesprekken'* van het College voor de Rechten van de Mens met jonge mensen met een arbeidsbeperking en mensen en organisaties die voor hun belangen opkomen op donderdag 16 januari 2020 in het Beatrix Theater in Utrecht.

Opleiding

- Volg je een opleiding/studie?
- Heb je een stage gedaan in het kader van je opleiding?

Werk hebben

- Heb je werk?
- Heb je het naar je zin?
- Is het betaald werk?
- Heb je ondersteuning gekregen bij het vinden van werk?
- Waren er aanpassingen op het werk nodig?
- Wat zijn je ervaringen met de gemeente en het UWV?
- Zou je meer willen werken?

Werk vinden

- Wat betekent werk voor jou?
- Heb je eerder werk gehad?
- Heb je een goed beeld van wat voor werk je zou kunnen en willen doen?
- Wat vind je grote obstakels bij het vinden van werk?

Uitkering

- Heb je een 'Wajong'-uitkering (welke regeling)?
- Of een uitkering op grond van de Participatiewet?
- Wat betekent de uitkering voor jou?
- Wat is er de afgelopen jaren veranderd en welke gevolgen had dat voor jou?
- Kun je rondkomen?
- Vind je informatie over (wijziging van) je uitkering begrijpelijk?

Wonen

- Hoe is je woonsituatie?
- Wat vind je daarvan?

Meedoen en opgaan in de samenleving

- Hoe zie jij je toekomst?
- Wat is je grootste zorg?
- Wat is je grootste wens of droom?

Voorbeelden van vragen voor deelnemers die opkomen voor de belangen van (jonge) mensen met een arbeidsbeperking

Betrokkenheid en participatie

- Hoe verloopt het betrekken van (jonge) mensen met een arbeidsbeperking en hun organisaties bij het ontwikkelen van wetgeving en beleid?

Werk en werkgelegenheid

- Wat zijn op dit moment bij uitstek belangrijke aandachtspunten voor het nemen en uitvoeren van maatregelen over werk en werkgelegenheid voor jongeren met een beperking?

Inkomen uit arbeid en uitkering

- Wat zijn op dit moment de grootste onzekerheden met betrekking tot de 'geharmoniseerde Wajong' (zoals onlangs aanvaard door de Tweede Kamer)?
- Wat zijn de belangrijkste zorgen rond zaken als pensioen en toeslagen, met name voor 'Wajongers' met een medische urenbeperking en jongeren met een arbeidsbeperking in de Participatiewet?
- En rond het voeren van een gezamenlijke huishouding?

Meedoen en opgaan in de samenleving

- Zijn er in de achterliggende jaren voor jonge mensen met een arbeidsbeperking op dit punt stappen voorwaarts gezet?

* Het College gaat met grote zorgvuldigheid om met wat je vertelt tijdens het 'ronde tafel'-gesprek. Vertrouwelijkheid staat voorop. Dit geldt voor alle deelnemers aan deze gesprekken

Bijlage 2

Aandachtspunten voor voorbereiding op het 3e VN-verdrag handicap 'rondetafelgesprek' van het College voor de rechten van de mens met onder meer deelnemers namens ministeries, gemeenten en uitvoerende partijen over de positie van mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben op 23 januari 2020 in het The Hague Conference Center in Den Haag. Ter tafel zal in ieder geval komen de wijze waarop het verdrag wordt betrokken bij de totstandkoming en uitvoering van wetten en beleid. Daarnaast is het College benieuwd naar de reacties van de deelnemers op signalen over stages, werk, inkomen en wonen die ter tafel zijn gebracht tijdens de eerste twee ronde tafels op 16 januari 2020 met mensen een beperking zelf en organisaties die voor hen opkomen.

- Zorgen om de toekomst rond wonen en leven volgens het bijstandsregime van de Participatiewet
- Informatie en communicatie over werk en uitkering
- Hiaten in regelgeving; zorg om groepen die nergens voor in aanmerking komen
- De voorwaarde van budgettaire neutraliteit; waaronder de vraag of positieverbetering van sommige groepen ten koste van andere groepen gaat

Beoordeling in het licht van het VN-verdrag en participatie van mensen met een beperking

- Hoe is het VN-verdrag handicap sinds 2016 aan de orde gekomen bij de ambtelijke voorbereiding van relevante wet-en regelgeving in het bijzonder op het terrein van het sociale zekerheidsrecht?
- Hoe is dat zichtbaar geworden bij de *totstandkoming* van wetgeving/beleid?
- En bij de uitvoering?
- Hoe verloopt de afstemming interdepartementaal bij dossier-overschrijdende vraagstukken?
- Wanneer en op welke wijze worden mensen met een beperking en hun vertegenwoordigende organisaties betrokken bij het ontwikkelen van wetgeving/beleid?

Reacties op signalen over stage, werk, inkomen en wonen ter tafel gebracht tijdens de eerste twee ronde tafels

- Obstakels bij overgang van studie naar werk
- Obstakels bij het realiseren van de doelstelling van meer werk voor mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben
- Groei-en doorgroeimogelijkheden
- Begeleiding vanuit gemeenten en UWV; de jobcoach
- De zorg dat toenemende harmonisatie, waaronder van verschillende Wajong-regelingen, voor velen leidt tot 'bijstelling naar beneden'
- Onzekerheid over inkomensposities
- Het wettelijk minimumloon – als gedroomd inkomen of gevreesd maximum
- De positie van mensen met een medische urenbeperking

Bijlage 3

Discussiepunten voor

het 4^e VN-verdrag handicap 'rondetafelgesprek' van het College voor de rechten van de mens met wetenschappers vanuit verschillende disciplines over de positie van mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben in het licht van het verdrag op 23 januari 2020 in het The Hague Conference Center in Den Haag. Na een introductie op de (besloten) ronde tafels en het brede advies dat het College over dit onderwerp in voorbereiding heeft, zal het College benieuwd zijn naar een wetenschappelijke blik op deze problematiek. Onderstaande punten kunnen aan de orde komen, waarbij het College met de deelnemers aan de vierde en laatste tafel ook graag terugblijkt op punten die bij eerdere tafels zijn opgeworpen. Een bloemlezing van signalen over stage, werk, inkomen, wonen en meedoen aan de samenleving, ter tafel gebracht tijdens de eerste twee ronde tafels op 16 januari 2020, is bijgevoegd.

(Rechts)historisch perspectief

- Hoe kunnen recente ontwikkelingen rond de positie van mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben in (rechts)historisch perspectief worden geduid?
- Stelling: naar geldend recht moet je een goede casemanager zijn om je recht te vinden

Werken en lonen

- Doel van zowel de Wajong als de Participatiewet is dat meer werken moet lonen. Slagen deze wetten in hoe zij zijn opgezet in het verwezenlijken van deze doelstelling?
- Wat is de kern van het recht op werk en werkgelegenheid (vgl. artikel 27 VN-verdrag handicap)?

Inkomen

- Hoe is de positie van mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben in relatie tot die van mensen die later een arbeidsbeperking hebben opgelopen?
- De Wajong en de Participatiewet kennen verschillende regimes en regels. In beide regelingen 'zitten' jonggehandicapten. Hoe verhoudt dit zich tot elkaar?
- Kan het beginsel van non-discriminatie daarbij een rol spelen?
- Wat is de kern van het recht op een behoorlijke levensstandaard en sociale bescherming (artikel 28 VN-verdrag handicap)?

- De inkomenspositie van jonggehandicapten is er sinds de invoering van de Participatiewet op achteruit gegaan (vgl. SCP, Eindevaluatie van de Participatiewet, 19 november 2019 met verwijzingen). Hoe verhoudt zich dit tot het stand still-beginsel in het internationaal recht?

Rechtsvergelijkend perspectief

- Hoe verhoudt het Nederlandse stelsel zich tot andere landen in Europa?
- Stelling: fragmentatie is een typisch Nederlands verschijnsel

Bloemlezing van signalen over stage, werk, inkomen, wonen en meedoen aan de samenleving die ter tafel zijn gebracht tijdens de eerste twee ronde tafels op 16 januari jl. door mensen met een beperking en organisaties die voor hen opkomen*

- Obstakels bij overgang van studie naar werk
- Obstakels bij het realiseren van de doelstelling van meer werk voor mensen die van jongs af aan een arbeidsbeperking hebben
- Groei- en doorgroeimogelijkheden
- Begeleiding vanuit gemeenten en UWV; de jobcoach
- De zorg dat toenemende harmonisatie, waaronder van verschillende Wajong-regelingen, voor velen leidt tot 'bijstelling naar beneden'
- Onzekerheid over inkomensposities
- Het wettelijk minimumloon – als gedroomd inkomen of gevreesd maximum
- De positie van mensen met een medische urenbeperking
- Zorgen om de toekomst rond wonen en leven volgens het bijstandsregime van de Participatiewet
- Informatie en communicatie over werk en uitkering
- Hiaten in regelgeving; zorg om groepen die nergens voor in aanmerking komen
- De voorwaarde van budgettaire neutraliteit; waaronder de vraag of positieverbetering van sommige groepen ten koste van andere groepen gaat

* De ronde tafels hebben een besloten karakter; het College vraagt alle deelnemers om vertrouwelijk om te gaan met wat voorafgaand en tijdens het gesprek gedeeld wordt.

Advies document
Eigen regie zonder belemmeringen
voor een zelfstandig leven
Uitvoering van het VN verdrag
Inzake de Rechten van Personen met een Handicap

**Op weg naar een toegankelijke, bereikbare en
bruikbare duurzame inclusieve samenleving**

VN Ambassadeur

02-02-2020

Advies document

Eigen regie zonder belemmeringen voor een zelfstandig leven

Uitvoering van het VN verdrag

Inzake de Rechten van Personen met een Handicap

Mijn naam is _____ Vanaf mijn geboorte heb ik (onzichtbare) beperkingen. Heb tijdelijk gewoond in een vorm van begeleid wonen. Door het speciaal onderwijs heb ik aansluiting kunnen maken met onze samenleving. Werkzaam geweest in het vrije bedrijfsleven wat ik uiteindelijk niet heb kunnen volhouden. Bijna 3 jaar afhankelijk geweest van een uitkering. Sinds 1996 werk ik in de sociale werkvoorziening. Jaren lang leren en werken gecombineerd.

De afgelopen jaren heb ik uitgebreid aandacht gevraagd, voor de leefomstandigheden van de personen met een (onzichtbare) beperking en chronisch zieken in Nederland. In mijn ogen moet het nu echt een keer afgelopen zijn, dat het welzijn van deze personen steeds meer onder druk komt te staan, door gebrek aan financiële middelen door politieke keuzes die gemaakt worden. Deze personen accepteren het niet langer om aan de zijkant te worden geschoven, en dat anderen voor hen de beslissingen nemen over hoe, en in wat voor mate dat ze mogen deelnemen aan onze samenleving. Het wordt hoog tijd dat deze personen volledig betrokken en centraal gesteld worden bij de volledige uitvoering van het VN verdrag zoals dat heel duidelijk staat beschreven in artikel 33 van het VN verdrag.

Op 02-05-2017 ben ik daarom VN ambassadeur geworden voor de personen met een beperking en chronisch zieken in Nederland, om tot een goede uitvoering van het VN verdrag Inzake de Rechten van Personen met een Handicap te komen. Essentiële begeleiding en hulpmiddelen in elke levensfase hebben mij in staat gesteld om een volwaardig zelfstandig leven op te bouwen. Alle personen hebben daar nu ook recht op is mijn stellige overtuiging.

Met mijn advies document 'Eigen regie zonder belemmeringen voor een zelfstandig leven' heb ik een zo duidelijk en breed mogelijk beeld geschetst, over waar personen met een beperking in het dagelijkse leven, tegen aan lopen om mee te doen. Alle adviezen die ik bij u onder uw aandacht wil brengen, genieten de volledige ondersteuning vanuit het VN verdrag, voor de personen met een beperking. Het is noodzakelijk om deze hele belangrijke adviezen volwaardig tot zijn recht te laten komen voor een goede uitvoering van het VN verdrag.

Als VN ambassadeur wil ik u vriendelijk doch dringend verzoeken, om mijn adviezen die betrekking hebben op uw werk of leefomgeving te omarmen en hier voortvarend mee aan de slag te gaan, om de inclusieve samenleving vorm te geven waaraan iedereen volwaardig kan meedoen. De meest kwetsbare personen uit onze samenleving rekenen op uw steun. Laat uw hart spreken bij het nemen van moeilijke beslissingen. U kunt het verschil maken!

Basis voor een inclusieve samenleving is goede uitvoering van het VN verdrag

Bewustwording, goede wetgeving, structurele (financiële) middelen en zorg dragen voor een daadwerkelijke gedegen uitvoering, is een absolute noodzakelijke voorwaarde, om tot een goede uitvoering van het VN verdrag en tot een inclusieve samenleving te komen.

Het VN verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap

Doel: het bevorderen, beschermen en waarborgen van de mensenrechten voor personen met een beperking. Grondbeginselen: toegankelijkheid, persoonlijke autonomie en volledige participatie. De reikwijdte van het verdrag strekt zich uit tot alle domeinen van het leven waaraan een onvoorwaardelijke toegang verleend dient te worden. Het VN verdrag geeft geen sluitende definitie, maar stelt dat het verdrag tenminste bescherming biedt aan personen met langdurige lichamelijke, mentale, verstandelijke of zintuiglijke beperkingen.

Historie van het VN verdrag

Afgelopen decennia is wereldwijd meermalen vastgesteld dat personen met een beperking vaker buitengesloten en gediscrimineerd worden. Deze personen vaker in armoede leven, slachtoffer zijn van misbruik, mishandeling en/of uitbuiting, niet serieus genomen worden en aantoonbaar minder kans hebben op een goede opleiding en passende arbeid. De Verenigde Naties hebben daarom op 13 december 2006 bindende internationale afspraken gemaakt. Deze afspraken zijn ondergebracht in het VN verdrag. In Nederland is het VN verdrag sinds 14 juli 2016 van kracht.

Evaluatie van het VN verdrag in Nederland (2019)

De positie van personen met een beperking gaat achteruit op gebieden die cruciaal zijn voor de kwaliteit van leven. Dit gebeurt ondanks de ratificatie van het VN-verdrag. De evaluatie is te lezen in de schaduwrapportage van de Alliantie VN-verdrag Handicap. Deze is te vinden op de website van ieder(in). De evaluatie van het VN verdrag is gebaseerd op de ervaringen van personen met een beperking en op bronnenonderzoek. De schaduwrapportage wordt in 2020 aangeboden aan het VN-comité in Genève. Ook in de rapportages van het College voor de Rechten van de Mens uit december 2018 en 2019 is te lezen dat we er nog lang niet zijn.

Mijn visie als VN ambassadeur aangaande de uitvoering van het VN verdrag

Mijn betoog is te zien in een video: <https://www.youtube.com/watch?v=pa4DWPhOKWo>

Uitermate dringende oproep: voorkom misbruik, mishandeling en/of uitbuiting van personen in onze samenleving en op sociale media

Als VN ambassadeur krijg ik steeds meer signalen en dringende oproepen om aandacht te besteden aan dit onderwerp. Steeds meer personen waar onder opvallend vaak kinderen zijn het slachtoffer van pesten, intimidatie en (huishoudelijk) geweld. Als VN ambassadeur heb ik de plicht om duidelijk aan te geven dat iedereen het recht heeft, om in vrijheid te leven, met respect behandeld te worden en veilig moet kunnen deelnemen aan onze samenleving.

We hebben de plicht om hier met zijn allen zorg voor te dragen!

Informatie over dit onderwerp is te vinden met behulp van onderstaande link.

<https://www.ikvermoedhuiselijkgeweld.nl>

Recht op eigen regie over het leven volwaardig respecteren

Eigen regie is een strikte voorwaarde om zo zelfstandig mogelijk iets van het leven te maken. Keuringsdiensten, schuldeisers, overheden, zorgverleners en zorgverzekeraars hebben in mijn ogen een veel te grote invloed op de levensomstandigheden van personen. De eigen regie van personen wordt vaak volledig uit het oog verloren of onvoldoende gerespecteerd. Erkenning van individuele autonomie en onafhankelijkheid, met inbegrip van de vrijheid om eigen keuzes te maken is van essentieel belang voor personen met een beperking.

Hierbij wordt de noodzaak erkend van een toegankelijke omgeving op fysiek, sociaal, economisch en cultureel vlak. Dat betekent toegang tot wonen, spelen, onderwijs, werken, zorg, informatie, communicatie, reizen en bereikbaarheid van openbare gelegenheden.

Personen met een beperking en chronisch zieken worden zo in staat gesteld om structureel van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden te kunnen genieten.

Borgen behoorlijke levensstandaard en sociale bescherming in wetgeving

Het is absoluut van essentieel belang dat chronisch zieken en mensen met een beperking structureel in hun eigen levensbehoefte kunnen voorzien. Permanent in armoede leven is onacceptabel. Een voortdurende verbetering van levensomstandigheden blijft noodzakelijk om in armoede leven te voorkomen door jaarlijks steeds duurder wordende eerste levensbehoeftes. Dit is met inbegrip van voldoende voeding, kleding, zorg en huisvesting.

Een respectvol, volwaardig en menswaardig bestaan moet gegarandeerd worden voor deze uitermate kwetsbare personen. Ouderen moeten de extra zorg, ondersteuning en sociale bescherming ontvangen die ze nodig hebben om eenzaamheid te voorkomen.

Verbinding en samenhang levensdomeinen borgen in uitvoering en wetgeving

De verbinding en samenhang tussen spelen, onderwijs, werk en zorg is de bepalende factor om volwaardig te kunnen meedoen. Vooral chronisch zieke personen hebben verschillende schakels gelijktijdig nodig om überhaupt te kunnen functioneren in het dagelijks leven.

VN verdrag borgen in levensdomeinen wetgeving op alle overheidsniveaus

Wetgeving moet getoetst worden en voldoen aan de doelstellingen van het VN verdrag. Wetgeving mag nooit op gespannen voet staan met de uitgangspunten van het VN verdrag. Aanpassen van wetgeving moet te allen tijde een structurele verbetering als doel hebben voor de personen die het betreft om de inclusieve samenleving dichterbij te brengen.

Alle overheden moeten samenwerken en financiële middelen beschikbaar stellen om tot een goede uitvoering van het VN verdrag te komen. Het is van groot belang dat de benodigde zorg, ondersteuning, begeleiding en hulpmiddelen permanent op de juiste manier en op tijd aangeboden worden. Anders kunnen de personen die het betreft niet functioneren!

De gemeenten hebben de plicht om een gedegen inclusie agenda op te stellen en uit te voeren om er voor te zorgen dat alle belangrijke levensdomeinen de juiste structurele aandacht krijgen zodat iedereen daadwerkelijk mee kan doen.

Bewustwording dat mediawijsheid niet voor iedereen opgaat

In Nederland hebben 2,5 miljoen personen moeite met lezen, schrijven en/of rekenen. Deze personen hebben vaak ook moeite met digitale vaardigheden. Daarom zal er naast het internet ook communicatie en informatie verstrekking door menselijk contact plaats moeten vinden om te voorkomen dat deze personen de aansluiting met onze samenleving verliezen.

Betere ondersteuning nodig en extra kosten voor chronisch zieken afschaffen

De beleving van vele chronisch zieken en oudere personen is dat ze te weinig ondersteuning tot hun beschikking hebben. De praktijk leert dat stapeling van zorgkosten om de juiste zorg te kunnen ontvangen vaak nog veel te hoog zijn door gebrek aan eigen financiële middelen.

Je kunt er niets aan doen dat je een chronische ziekte hebt. Iedereen moet onder gelijke omstandigheden en zonder extra belemmeringen kunnen deelnemen aan onze samenleving. Daarom mogen chronisch zieken op basis van gelijke behandeling van personen absoluut geen extra kosten hebben die voortkomen uit hun chronische ziekte.

Het is tevens strikt noodzakelijk om een ondergrens in te stellen wat gemeenten en overheid minimaal aan maatschappelijke en medische ondersteuning moeten leveren aan personen. Bij verhuizing moeten persoonsgerichte hulpmiddelen en ondersteuning beschikbaar blijven.

Waarborg goede arbeidsvoorwaarden voor alle personen met een beperking

Permanent onder het minimum loon werken of met een aanvulling uit een uitkering maximaal het minimumloon kunnen verdienen gedurende heel je leven is onacceptabel. Personen met een beperking hebben recht op een veilige aangepaste werkplek met de benodigde hulpmiddelen en begeleiding die ze nodig hebben om volwaardig te kunnen deelnemen aan het arbeidsproces. Deze personen hebben recht op permanent werk met een CAO waarbij goede arbeidsvoorwaarden en een structurele loonontwikkeling zijn gewaarborgd. Het werk moet passend zijn bij hun competenties en leefomstandigheden. Overheden en bedrijfsleven verplichten om voldoende banen te creëren voor deze personen.

Waarborg een goede pensioen regeling voor personen met een beperking

Een beperking of een chronische ziekte is vaak niet te relateren aan het werk wat deze personen doen. In Nederland is de pensioenleeftijd gekoppeld aan de levensverwachting. Personen met een beperking leven gemiddeld 5 jaar korter ten opzichte van de algemene levensverwachting van de Nederlandse bevolking. Op basis van gelijke behandeling van personen moeten deze personen de mogelijkheid krijgen om eerder met pensioen te gaan.

Het Facultatief protocol van het VN Verdrag ratificeren

Een goede rechtpositie is een hele belangrijke doelstelling van het VN verdrag. Het is van belang dat personen met een beperking zich bij het VN Verdragscomité op hun rechten kunnen beroepen. Uitspraken in individuele zaken van het toezichthoudend comité vergroten de rechtsbescherming van personen met een beperking en chronisch zieken en kunnen de regering helpen bij een correcte implementatie van het VN verdrag in Nederland.

Permanent inzetten van gekwalificeerde professionele begeleiding t.b.v. maatwerk borgen in wetgeving (loopbaan jobcoaches)

Het is uitermate belangrijk om persoonsgericht maatwerk te leveren met vaste betrouwbare professionele ondersteuning waarbij respectvolle gewaarborgde bejegening vanzelfsprekend is. Voor personen met een beperking is vertrouwen in hun begeleiding heel erg belangrijk. Personen moeten in staat gesteld worden om hun talenten optimaal te ontplooien. Op hun manier, in hun eigen tempo, binnen hun mogelijkheden en op hun niveau. De begeleiding moet hier op afgestemd zijn. Begeleiding moet in elke levensfase dicht bij de personen op het gewenste moment geleverd kunnen worden om het benodigde maatwerk te kunnen garanderen. Het maatwerk en de aandacht door de juiste begeleiding zijn uitermate belangrijk voor hen om goed mee te kunnen doen aan het (vrije) arbeidsproces. Het recht op permanente begeleiding is echt onmisbaar voor deze personen. Zet de infrastructuur van het speciaal onderwijs en de sociale ontwikkelbedrijven in om de begeleiding vorm te geven.

Beschermde omgeving als uitgangspunt gebruiken

Het is uitermate belangrijk om de ontwikkeling van personen met behapbare stapjes vanuit de beschermde positie vorm te geven. Ze zijn erg gehecht aan, en afhankelijk van de in hun ogen veilige werkomgeving. Een stabiele rustige werkomgeving helpt bij hun ontwikkeling.

Het is van essentieel belang om oog te hebben voor onzichtbare (meervoudige) beperkingen en psychische aandoeningen

De ervaring leert dat het heel moeilijk is voor de samenleving om rekening te houden met onzichtbare (meervoudige) beperkingen en psychische aandoeningen van mensen. Wat we niet zien, dat is er niet, of toch wel? Het is van essentieel belang hier nadrukkelijk oog voor te hebben om de juiste hulp, maatwerk en ondersteuning te kunnen bieden die deze personen nodig hebben. Zij hebben ook recht op een menswaardig bestaan.

Permanente ondersteuning voor gebarentaal en Braille

Gebarentaal is de natuurlijke taal van doof geboren personen en ernstig slechthorenden. Braille maakt lezen voor blinde en zeer slechtziende mensen mogelijk. Het zijn hulpmiddelen voor adequate informatie die bijdragen tot betere leefomstandigheden voor deze personen.

Zet in op Levens verbeterende hulpmiddelen en medicatie voor personen met een beperking en chronisch zieken

Levens verbeterende hulpmiddelen en medicatie moeten beter, makkelijker en eerder beschikbaar worden gesteld voor personen met een beperking en chronisch zieken. Innoverende en op preventie gerichte ontwikkelingen aangaande hulpmiddelen en medicatie dragen bij om de kwaliteit van leven aanzienlijk te verbeteren waardoor deze personen vaak minder ziek zullen zijn. Dit is van cruciaal belang om langer zelfstandig te kunnen leven. Het zorgt er tevens voor dat er minder zware zorg verleend moet worden waardoor er ook veel minder ziekenhuisopnamen en revalidatie momenten nodig zijn. De kosten besparing die dat oplevert moet ingezet worden in het ontwikkelen van nieuwe zorgmethodes en medicatie.

Permanent inzetten van ervaringsdeskundigen is van doorslaggevend belang bij uitvoering van het VN verdrag

Dagelijkse praktische ervaringen van direct betrokkenen zijn van doorslaggevend belang. Het maakt het verschil tussen wel of niet mee kunnen doen aan onze samenleving.

Het is belangrijk dat ervaringsdeskundigen een sleutelrol krijgen en mede gaan bepalen hoe het VN verdrag tot uitvoering wordt gebracht. Levenservaring is aan den lijve ondervinden waar je tegenaan loopt in het leven en van cruciaal belang om te weten welke voorzieningen er daadwerkelijk nodig zijn om te kunnen functioneren. Ervaringsdeskundigen moeten in de gelegenheid gesteld worden om actief betrokken te worden bij de implementatie van wetgeving, beleid en bij andere besluitvormingsprocessen betreffende aangelegenheden die betrekking hebben op personen met een beperking en chronisch zieken.

Introduceer Leermodule Inclusieve Samenleving

Voor kinderen is bewustzijn van elkaar vanzelfsprekend. Je speelt met elkaar, gaat samen naar school om vervolgens als volwaardige collega's met elkaar aan het arbeidsproces deel te nemen of aan vrijetijdsbesteding te doen. Het is belangrijk om dit als een geheel te zien.

In de leermodule inclusieve samenleving staan de omgangsvormen centraal. Hoe gaan we op een waardige respectvolle manier met elkaar om? Waarde en normen. Leren om zelf keuzes te maken. Leren reëel naar situaties te kijken. Leren waarderen en tevreden zijn over wat je wel hebt ten op zichte van wat je niet hebt. Leren om op een verantwoordelijke manier met financiële middelen om te gaan. Leren wat voor verstrekende gevolgen armoede en schulden kunnen hebben. Er is een toolbox 'Mensenrechten op School' voor kinderen tot en met 18 jaar gratis verkrijgbaar voor het onderwijs bij het College voor Rechten van de Mens. Zorg ervoor dat kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Ze hebben recht op onderwijs!

Bewustwording van het VN verdrag in Nederland

Om tot een duurzame inclusieve samenleving te komen in Nederland is het nodig dat onze burgers het normaal en vanzelfsprekend gaan vinden dat de mensen met een beperking en chronisch zieken er gewoon bij horen en overal aan mee mogen doen. Om dat mogelijk te maken is het in mijn ogen nodig dat er permanent aandacht wordt besteed aan de leefomstandigheden van de mensen met een beperking en het VN verdrag. Er zijn 3 uitgelezen momenten per jaar om hier extra uitgebreid bij stil te staan.

- Op 14 juli, op de dag dat het VN verdrag in Nederland in werking is getreden.
- Tijdens de week van de toegankelijkheid, in de maand oktober.
- Op 3 december, tijdens internationale dag voor de personen met een beperking.

Als VN ambassadeur lijkt het mij een super mooi streven om van 14 juli de dag van de inclusieve samenleving in Nederland te maken. Een mooie dag om het VN verdrag te vieren met als doel om te laten zien dat er positieve stappen worden gezet richting een duurzame inclusieve samenleving in Nederland.

Vergaderjaar 2019–2020

24 170

Gehandicaptenbeleid

Nr. 219

**GEWIJZIGDE MOTIE VAN HET LID KERSTENS TER VERVANGING
VAN DIE GEDRUKT ONDER NR. 209**

Voorgesteld 19 december 2019

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het inschakelen van ervaringsdeskundigen bij de vertaling van het VN-Verdrag Handicap in de praktijk absoluut van meerwaarde is en is afgesproken dat dat zou gebeuren.

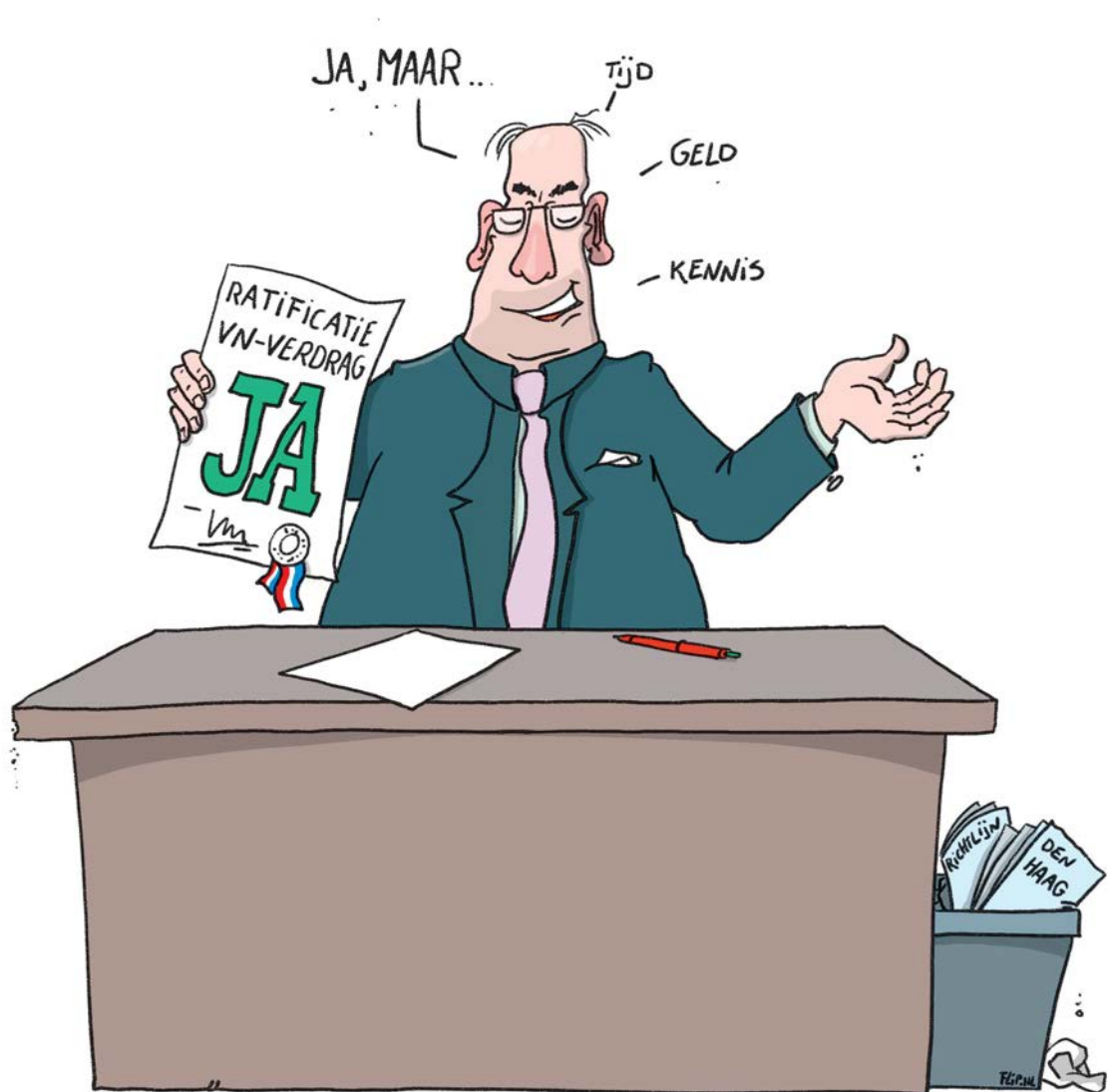
overwegende dat de overheid zich heeft gecommitteerd aan het in dienst nemen van mensen met een beperking.

verzoekt de regering, om te bevorderen dat op rijksniveau, inclusief bij de ministeries, ervaringsdeskundigen (mensen met een beperking) in dienst worden genomen ten behoeve van een goede vertaling van het VN-verdrag in de praktijk.

en gaat over tot de orde van de dag.

Kerstens

Schaduwrapportage Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap in Nederland

Schaduwrapportage
Verdrag inzake de
rechten van personen
met een handicap
in Nederland

Beste lezer,

Voor u ligt de eerste VN-rapportage van Nederlandse organisaties van mensen met een beperking of chronische ziekte. Het VN-verdrag Handicap is in 2016 ook in Nederland van kracht geworden. In het verdrag zijn afspraken gemaakt over mensenrechten van mensen met een beperking of chronische ziekte. De Nederlandse overheid is verantwoordelijk voor de uitvoering van het verdrag. Daarnaast is zij verplicht om de stand van zaken rondom de invoering van het verdrag te rapporteren aan het VN-comité in Genève. Nederland deed dat voor het eerst in juni 2018, in een zogenaamde nulmeting. In het VN-verdrag Handicap staat echter niet de papieren werkelijkheid voorop, maar juist de beleving van mensen met een beperking zelf. Daarom heeft de Alliantie VN-verdrag Handicap het voortouw genomen voor deze schaduwrapportage. De Alliantie VN-verdrag Handicap bestaat uit Ieder(in), MIND Landelijk Platform GGz, Per Saldo en LFB en werkt nauw samen met de Coalitie voor Inclusie.

Doel van deze rapportage

In deze rapportage staan de dagelijkse praktijk en ervaringen van mensen met een beperking centraal, ondersteund door cijfers over participatie en uitsluiting. De Alliantie biedt dit in 2020 aan bij het VN-comité. De VN beoordeelt hoe het gesteld is met de implementatie van het VN-verdrag Handicap in Nederland. Zij doet dit aan de hand van dit rapport, het eerder verschenen rapport van het College voor de Rechten van de Mens en de nulmeting van de Nederlandse overheid.

Praktijk blijkt weerbarstig

De overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties hebben zich de afgelopen jaren ingespannen om het VN-verdrag Handicap handen en voeten te geven. De praktijk blijkt echter weerbarstig. De bevindingen van de mensen die inbreng hebben geleverd voor deze schaduwrapportage, zijn schrijnender en urgenter dan wij vooraf ingeschat hadden. Dat komt onder andere doordat mensen met een beperking vaak op meerdere vlakken in een afhankelijkheidspositie zitten. Daarmee worden zij met een optelsom van problemen geconfronteerd.

Werkwijze

Deze schaduwrapportage is gemaakt op basis van inbreng van mensen met een beperking. Samen met de reguliere rapportage, publiceren wij een versie in vereenvoudigd Nederlands. Het onderzoek en de analyse is gedaan door ervaren onderzoekers op het gebied van VN-verdragen: Jacqueline Schoonheim en José Smits, onder regie van de Alliantie. De inhoud van de rapportage is als volgt tot stand gekomen:

- Na een eerste bronneninventarisatie hebben ongeveer 30 organisaties aanvullende schriftelijke bronnen ingebracht.
- Er hebben negen groepsinterviews plaatsgevonden: met onder andere ouders van kinderen met een beperking in de schoolleeftijd, mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een visuele beperking, mensen met een auditieve beperking, mensen met een psychische kwetsbaarheid, mensen met een licht-verstandelijke beperking, ouderen met een beperking en hun mantelzorgers en met mensen met een beperking die in een instelling wonen. In totaal hebben ongeveer 60 personen deelgenomen aan deze groepsinterviews, sommigen op persoonlijke titel en sommigen namens organisaties.
- 705 mensen hebben hun persoonlijke verhaal gedeeld in het VN-vertelpunt. Hiervan is een verslag gemaakt (bijlage I)
- 623 mensen hebben een enquête ingevuld over wat zij als belangrijkste knelpunten en oplossingen zien. (bijlage II)

- 23 mensen van verschillende organisaties hebben deelgenomen aan een verdiepingsbijeenkomst op 18 september 2019, waarin de tussentijdse resultaten besproken zijn.
- 38 organisaties hebben hun reactie gegeven op de conceptrapportage waardoor deze verbeterd kon worden.

Van een aantal specifieke groepen is het helaas niet gelukt om voldoende informatie te verkrijgen:

- vertegenwoordigers van mensen met een beperking van allochtone afkomst;
- mensen met een beperking in Caribisch Nederland.

Dit betekent dat hiervoor in de toekomst extra inspanningen nodig zijn.

Leeswijzer

Deze rapportage geeft per artikel van het VN-verdrag Handicap weer hoe mensen met een beperking hun situatie ervaren. De VN-artikelen gaan onder meer over arbeid, inkomen, onderwijs, wonen, toegankelijkheid, mobiliteit, rechtspositie, deelname aan de democratie, ondersteuning en zorg. Het rapport begint met een opsomming van de belangrijkste knelpunten. Deze knelpunten gaan over het denkkader van de overheid, de gekozen strategie en de uitvoering in de praktijk. Vervolgens wordt per artikel de stand van zaken beschreven en worden er aan de hand daarvan aanbevelingen gedaan voor het VN-comité in Genève.

Participatie is geen gunst, maar een mensenrecht

Deze rapportage is met grote zorgvuldigheid opgesteld en met betrokkenheid van mensen op wie het verdrag van toepassing is. De betrokkenheid van mensen met een beperking is essentieel om het doel van het VN-verdrag Handicap te kunnen bereiken: gelijkwaardig en volwaardig mee kunnen doen aan de samenleving, ongeacht iemands beperking of chronische ziekte. Dat is geen gunst, maar een mensenrecht. Wij hopen dat u in deze rapportage de huidige situatie en knelpunten van mensen met een beperking of chronische aandoening herkent. Ook hopen wij dat deze rapportage bijdraagt aan het écht in de praktijk brengen van het VN-verdrag Handicap.

Colofon

Schaduwrapportage Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap in Nederland

3 december 2019

Deze schaduwrapportage is gemaakt op basis van inbreng van mensen met een beperking. Het onderzoek en de analyse is gedaan door ervaren onderzoekers op het gebied van VN-verdragen: onder regie van de Alliantie VN-verdrag Handicap.

Om de stem van mensen met een beperking bij de invoering van het VN-verdrag Handicap zo sterk mogelijk te maken, werken organisaties samen in de Alliantie voor implementatie van het VN-verdrag Handicap, kortweg: de Alliantie VN-verdrag Handicap.

De Alliantie VN-verdrag Handicap bestaat uit: Ieder(in), MIND Landelijk Platform GGz, Per Saldo en LFB en werkt nauw samen met de Coalitie voor Inclusie. Gezamenlijk komen zij op voor de belangen van mensen met een beperking.

Postadres

Postbus 169
3500 AD Utrecht

Telefoon

Tekst

Vormgeving

Illustratie

Drukwerk

Inhoudsopgave

Organisaties betrokken bij het opstellen van de rapportage	6
Werkwijze en doel	7
Opsomming belangrijke knelpunten	8
Commentaar op verdragsartikelen	11
Artikelen 1 t/m 4 – Algemene beginselen van het VN-verdrag Handicap	12
Artikel 5 – Gelijkheid en non-discriminatie	14
Artikel 6 – Vrouwen met een beperking	15
Artikel 7 – Kinderen met een beperking	16
Artikel 8 – Bevordering van bewustwording	17
Artikel 9 – Toegankelijkheid	18
Artikel 10 – Recht op leven	20
Artikel 11 – Risicovolle situaties en humanitaire noodsituaties	21
Artikel 12 – Gelijkheid voor de wet	22
Artikel 13 – Toegang tot de rechter	23
Artikel 14 – Vrijheid en veiligheid van de persoon	24
Artikel 15 – Vrijwaring van foltering en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing	26
Artikel 16 – Vrijwaring van uitbuiting, geweld en misbruik	27
Artikel 17 – Bescherming van de persoonlijke integriteit	28
Artikel 18 – Vrijheid van verplaatsing en nationaliteit	29
Artikel 19 – Zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij	30
Artikel 20 – Persoonlijke mobiliteit	32
Artikel 21 – Vrijheid van mening en meningsuiting en toegang tot informatie	33
Artikel 22 – Eerbiediging van de privacy	34
Artikel 23 – Eerbiediging voor de woning en gezinsleven	35
Artikel 24 – Onderwijs	36
Artikel 25 – Gezondheid	38
Artikel 26 – Habilitatie en revalidatie	39
Artikel 27 – Werk en inkomen	40
Artikel 28 – Behoorlijke levensstandaard en sociale bescherming	42
Artikel 29 – Participatie in het politieke en openbare leven	43
Artikel 30 – Deelname aan het culturele leven, recreatie, vrijetijds-besteding en sport	44
Artikel 31 – Statistieken en het verzamelen van gegevens	45
Artikel 32 – Internationale samenwerking	46
Artikel 33 – Nationale implementatie en toezicht	47
Noten	48
Bijlagen	56
Bijlage I – Verslag van raadpleging via het VN-vertelpunt	56
Bijlage II – Achterbanraadpleging NGO-rapportage VN-verdrag Handicap	56
Bijlage III – Citaten uit de achterbanraadpleging NGO-rapportage en het VN-vertelpunt	56

Organisaties betrokken bij het opstellen van de rapportage

1 De Alliantie voor Implementatie van het VN-verdrag Handicap bestaat uit: leder(in)¹, MIND Landelijk Platform GGZ², Per Saldo³ en LFB⁴ en werkt nauw samen met de Coalitie voor Inclusie.⁵ De Alliantie richt zich op de implementatie van het VN-verdrag Handicap, treedt op als gesprekspartner van de overheid inzake het VN-verdrag Handicap en is betrokken bij het maken van implementatieplannen.

2 Op verzoek van de Alliantie VN-verdrag Handicap heeft koepelorganisatie leder(in) deze schaduwrapportage opgesteld om de situatie van mensen met een beperking in Nederland (inclusief het Caribische deel) weer te geven, zodat het VN-comité kan bepalen in hoeverre de rechten beschermd door het VN-verdrag Handicap in Nederland geïmplementeerd en gerespecteerd zijn.

“

Onze grootste beperking
is de niet-aangepaste
samenleving!

”

Werkwijze en doel

3 Omdat het een nulmeting betreft wordt gerapporteerd over alle artikelen (1 t/m 33) van het Verdrag. Daar waar de urgentie er om vraagt, krijgen artikelen meer aandacht.

4 De ervaringen en kennis van mensen met een beperking worden centraal gesteld in deze rapportage. Dat betekent dat naast een uitgebreid literatuuronderzoek en raadpleging bij organisaties uit onze achterban, wij ook meerdere groepsinterviews hebben gehouden met mensen uit vaak moeilijk te bereiken groepen.⁶ We hebben meldingen bij het VN-vertelpunt geanalyseerd en een enquête uitgezet bij het ervaringspanel van Ieder(in) waarop meer dan 600 mensen in een zeer korte periode reageerden.⁷ Ook is in september 2019 een achterbanraadpleging gedaan bij dezelfde organisaties die in het voorjaar van 2018 door de regering om input gevraagd zijn voor de initiële rapportage van de Nederlandse staat.

5 Het primaire doel van de rapportage is om het VN-comité van aanvullende informatie te voorzien om bij te dragen aan de dialoog over de rapportage van de overheid met het VN-comité.

6 Dit is het eerste rapport van de maatschappelijke organisaties (dpo's) in Nederland. Er is voor gekozen om niet lang te wachten na de inzending van de rapportage van de regering (juli 2018) en de rapportage in december 2018 van het College voor de Rechten van de Mens, het toezichthoudende mensenrechteninstituut in Nederland. De rapportage zal kort voor de zitting voor dialoog met de Nederlandse regering worden geactualiseerd.

Opsomming belangrijke knelpunten

- Mensen met een beperking en hun organisaties ervaren bij de overheid een gebrek aan besef van het verplichtende karakter van het VN-verdrag Handicap en de wil om instrumenten in te zetten die leiden tot daadwerkelijke verandering. De regering heeft in de periode tussen 2006 (ondertekening) en 2016 (ratificatie) een groot aantal beleids- en wetwijzigingen doorgevoerd die mensen met een beperking raken.⁸ Er heeft geen systematische toetsing plaatsgevonden (omdat er geen instrument voor bestaat) om nieuwe wetgeving te toetsen aan het verdrag. De overheid heeft zich niet gehouden aan de verplichting om geen nieuw beleid en wetgeving voor te stellen die leiden tot een verslechtering van de positie van mensen met een handicap.
- De regering lijkt nog niet echt kennisgenomen te hebben van het mensenrechtenmodel van handicap, dat uitgaat van de erkenning dat mensen weliswaar een beperking kunnen hebben, maar dat hun handicap mede wordt bepaald door de belemmeringen (met inbegrip van stereotype denkbeelden) die bestaan in de samenleving. Door deze belemmeringen niet aan te pakken kan onder andere discriminatie blijven bestaan. Het is een mensenrecht om mee te doen aan de samenleving, geen gunst.
- Decentralisatie van overheidstaken naar de gemeenten in 2015 heeft landelijk beleid voor ondersteuning van mensen met een beperking verdeeld over 355 gemeenten. De gemeenten hebben grote beleidsvrijheid gekregen zonder voldoende beleidskaders, centrale sturing en effectieve monitoring om te waarborgen dat de lokale overheid het VN-verdrag Handicap op goede wijze implementeert. De decentralisatie ging gepaard met een omvangrijke bezuiniging. Er is op alle niveaus van implementatie onvoldoende deskundigheid en geen structurele participatiemogelijkheden voor mensen met een beperking. Daardoor is ondersteuningsbeleid onsamenhangend geworden en is er sprake van een achteruitgang in rechtspositie omdat wettelijke rechten veranderden in voorzieningen.⁹ In verband met eerdere VN-rapportage is de regering gewaarschuwd dat de centrale overheid verantwoordelijk is en blijft voor implementatie van mensenrechtenverplichtingen bij decentralisatie van zijn taken.¹⁰
- Gemeenten zijn op grond van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), Participatiewet en Jeugdwet sinds 2016 verplicht om een 'inclusie-agenda' op te stellen, maar de centrale overheid stelt geen kaders, geeft geen deadlines voor invoering, monitort niet en legt geen sanctie op voor het uitblijven van een lokale inclusie-agenda. Tot nu toe heeft minder dan een kwart van de gemeenten een inclusie-agenda opgesteld.¹¹
- Het implementatieplan van de overheid van 2018, *Onbeperkt Meedoen*,¹² bevat zeven 'actielijnen' waardoor het VN-verdrag Handicap geïmplementeerd zal worden. De zeven actielijnen bestrijken niet alle belangrijke thema's uit het verdrag en bevatten geen meetbare doelen, geen tijdsplan, geen kwantitatieve monitoring.
- Participatie van mensen met een beperking en hun organisaties is onvoldoende gewaarborgd bij het maken van wetgeving en beleid en bij monitoring. Mensen met een beperking en hun organisaties zijn niet systematisch betrokken bij het ontwikkelen van wetgeving en beleid. Iedere gemeente is verplicht om te zorgen voor de deelname van mensen met een beperking in een cliënten- of Wmo-raad, maar onderzoek laat zien dat mensen met een beperking vaak ontbreken in deze raden.¹³
- Een verplichting om algemene toegankelijkheid te bevorderen is neergelegd in de anti-discriminatiewet Wet gelijke behandeling op grond van handicap en chronische ziekte (Wgbh/cz),¹⁴ maar het begrip toegankelijkheid is niet gedefinieerd. De bepaling is niet meer dan een vage inspanningsplicht die moeilijk vertaalbaar is in concrete situaties.
- Sinds 2012 is er een halvering van de subsidiering van belangenorganisaties van mensen met een handicap.¹⁵ Dat heeft geleid tot het opheffen van belangenorganisaties van mensen met een beperking en het afschaffen van belangrijke voorzieningen zoals de juridische hulpdesk bij koepelorganisatie Ieder(in).
- Verslechtering na ratificatie is zichtbaar bij inkomenspositie, arbeidsparticipatie en werkloosheid, ondersteuning in participatie in de samenleving en jeugdzorg, verstrekking van hulpmiddelen, verslechtering op onderwijsterrein, institutionele zorg en dwangopnames.

- Het aandeel mensen met een beperking dat in 2009 in armoede leefde en risico liep op sociale uitsluiting was 19,5% van de bevolking. Dat aandeel groeide in 2016 naar 24,6%.¹⁶ De werkloosheid onder mensen met een beperking is tussen 2012 en 2016 toegenomen en is meer dan de helft hoger dan bij mensen zonder een beperking.¹⁷ Van de volwassenen in Nederland heeft 72% een betaalde baan. Voor mensen met een fysieke beperking ligt dit percentage slechts op 36%, voor mensen met psychosociale problemen op 22% en voor mensen met een verstandelijke beperking op 21%.¹⁸ Van volwassen mensen met autisme heeft 45% een betaalde baan.¹⁹ De arbeidsparticipatie van vrouwen met een beperking is lager dan die van mannen met een beperking.
- Er is geen doelgericht de-institutionalisering-beleid. Er wonen 300.000 mensen met een beperking in zorginstellingen en tussen 2015 en 2017 steeg dat aantal onder mensen jonger dan 65 jaar van 0,69% naar 0,71%.²⁰
- Op specifieke terreinen faciliteert de overheid exclusie en negeert zo de beginselen van het VN-verdrag Handicap. Dat geldt voor de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz) en de Wet zorg en dwang. Deze wetten maken gedwongen plaatsing in instellingen of gedwongen behandeling mogelijk. De overheid ondermijnt met deze regelingen het doel van een inclusieve samenleving, biedt onvoldoende ruimte voor alternatieve zorg en ondersteuning in de samenleving waardoor de toevlucht tot dwang in feite gestimuleerd wordt. De aanvragen voor gedwongen opnames zijn verdubbeld van 14.924 in 2003 tot 28.616 in 2018.²¹
- Het onderwijssysteem is niet gericht op transformatie van een tweesporensysteem tot één systeem voor inclusief onderwijs. Het huidige onderwijssysteem Passend onderwijs, ingevoerd in 2015, heeft niet de doelstelling om een inclusief onderwijssysteem te creëren. De instroom in speciaal onderwijs onder jonge kinderen stijgt,²² en in 2019 zijn wachtlijsten ontstaan voor het speciaal onderwijs.²³ Het aantal kinderen dat vanwege hun beperking buitengesloten is van het schoolstelsel is gegroeid van 3.317 in 2011 naar 5.576 in 2018.
- Monitoring wordt bemoeilijkt door gebrekkige informatieverzameling door de overheid en onvoldoende betrokkenheid bij mensen zelf bij monitoring in het algemeen. Ook bij het College voor de Rechten van de Mens ontbreekt structurele participatie van mensen met een beperking.
- De regering geeft geen gehoor aan de door andere Verdragsorganen van de VN gedane opdrachten die strekken tot intensivering van de mensenrechtelijke bescherming in de overzeese gebiedsdelen en in alle gemeenten.²⁴ Deze verplichting omvat het beschikbaar stellen van voldoende middelen aan gemeenten, het zorgdragen voor voldoende deskundigheid en eventueel richtlijnen. Het niet voldoen aan deze verplichtingen verhindert de implementatie van het VN-verdrag Handicap en kan zelfs leiden tot verslechtering.
- Door de verplichtingen van het verdrag te vertalen in vrijblijvende 'actielijnen' en programma's, onderkent de regering onvoldoende het bindend karakter van verdragen en de daarin opgenomen verplichtingen: bij alle hervormingen van wetgeving en beleid, ook in het sociale domein, dient daarom getoetst te worden aan deze verplichtingen. Het VN-comité inzake economische, sociale en culturele rechten heeft dit al in 2017 vastgesteld.²⁵

Commentaar op verdragsartikelen

Artikelen 1 t/m 4

Algemene beginselen van het VN-verdrag Handicap

1-4.1 De Nederlandse taal kent geen duidelijke begripsomschrijving voor de term handicap. Handicap wordt gezien als een belemmering of beperking die gelokaliseerd is in de persoon, zonder daarbij de obstakels opgeworpen door de omgeving in beschouwing te nemen. Dit is in lijn met het medisch model van kijken naar handicap. Dit maakt handelen conform de doelstelling van het VN-verdrag Handicap moeizaam, omdat men steeds denkt in termen van liefdadigheid en gunst en het beheersen van kosten, in plaats van rechten en volwaardig deelname aan de samenleving.

1-4.2 De Nederlandse Gebarentaal (NGT) is niet erkend als een officiële taal in Nederland, wat het leven voor doven en slechthorenden onnodig bemoeilijkt. Ondertiteling is niet als regel beschikbaar.²⁶ Ook braille is lang niet overal beschikbaar.

1-4.3 De algemene verplichtingen van artikel 4 worden niet nageleefd. Over maatregelen die genomen moeten worden om alle vormen van discriminatie op grond van handicap op te heffen zodat mensen met een beperking ten volle van hun rechten kunnen genieten, het volgende:

1-4.3.1 Er is geen antidiscriminatiebepaling in het Caribische deel van Nederland.²⁷ Inwoners van de BES-eilanden kunnen geen beroep doen op de Wet gelijke behandeling handicap en chronische ziekte (Wgbh/cz). Bewoners met een beperking melden dat er geen enkel middel is om het uitblijven van voorzieningen aan te vechten.

1-4.3.2 De bepaling opgenomen in de Wgbh/cz, art. 2a, om 'algemene toegankelijkheid' geleidelijk te bevorderen is een inspanningsverplichting en heeft in de praktijk weinig betekenis.²⁸ De inhoud van de verplichting is in specifieke gevallen onduidelijk en daardoor niet afdwingbaar.

1-4.3.3 Het begrip 'universal design' komt niet terug in beleidsstukken van de regering en wordt in de praktijk niet toegepast, laat staan verplicht, bij het ontwerpen van gebouwen, goederen en diensten, en ook niet in communicatiematerialen van overheid. De overheid investeert niet in onderzoek om het begrip 'universal design' te begrijpen en in te bedden in de samenleving.

1-4.3.4 Bij formulering van nieuwe wet- en regelgeving wordt niet systematisch getoetst aan het VN-verdrag Handicap. Wel zien we dat nieuwe wetten incidenteel een paragraaf wijden aan het

VN-verdrag Handicap. Daarbij wordt het verdrag plichtmatig en onzorgvuldig aangehaald.

1-4.4 De progressieve realisatie van de rechten neergelegd in het VN-verdrag Handicap wordt bemoeilijkt omdat de regering onvoldoende de doelen vaststelt die nagestreefd moeten worden. Zonder deze doelen kunnen hulpbronnen niet systematisch en naar vermogen aangeboord worden. Zonder een duidelijke nullijn en per domein vastgestelde doelen conform het VN-verdrag Handicap (zoals het doel een inclusief onderwijsstelsel te realiseren, of het doel om toegankelijke gebouwen te realiseren), is het onmogelijk de mate van implementatie vast te stellen en te sturen op voortgang.

1-4.5 Het implementatieplan *Onbeperkt meedoen* tezamen met het *Besluit toegankelijkheid* heeft een breed geformuleerde, weinig concrete doelstelling. Het doel wordt geformuleerd als het 'bevorderen van inclusie en participatie van mensen met een handicap in een samenleving waarin non-discriminatie, gelijke kansen, toegankelijkheid en respect voor inherente waardigheid en persoonlijke autonomie algemene beginselen zijn'. Op deelterreinen is incidenteel een iets meer uitgewerkt doel geformuleerd maar ook die blijven vaag, zoals op onderwijsterrein: 'het versterken van samenwerking tussen speciaal en regulier onderwijs' en het bieden van 'meer onderwijs' aan kinderen met een beperking die nu alleen zorg ontvangen.

1-4.6 Het *Besluit toegankelijkheid* lijkt een rem te zetten op het opleggen van scherpe toegankelijkheidseisen. De regering legt in het Besluit toegankelijkheid namelijk vast dat in sectoren eventuele nieuwe toegankelijkheidseisen niet verder mogen gaan dan is vastgelegd in bestaande wet- en regelgeving, zoals in het Bouwbesluit.

1-4.7 Door de decentralisatie spelen gemeenten een grote rol bij het implementeren van het VN-verdrag Handicap. Ze zijn verplicht een lokale inclusie-agenda op te stellen. Een aanzienlijk deel van de 355 gemeenten heeft geen inclusie-agenda opgesteld. De praktijk leert dat gemeenten die wel een inclusie-agenda ontwikkelen een eigen invulling geven waarbij ze zich beperkt richten op een of enkele terreinen, dus bij voorbeeld alleen op

toegankelijkheid van de fysieke omgeving of alleen letten op het sociaal domein of zich überhaupt niet richten op mensen met een beperking.²⁹ Ook ontbreekt het aan participatie van mensen met een beperking en hun organisaties bij het maken van beleid op lokaal niveau.³⁰

Aanbevelingen artikelen 1 t/m 4

- **Verplicht beleidsmakers en ambtenaren om training te volgen in 'disability awareness' waarbij mede door verschillende soorten ervaringsdeskundigen uitgelegd wordt hoe het mensenrechtenmodel van handicap in elkaar steekt, inclusief het besef dat handicap maar één aspect van de mens is en gezien hoort te worden naast andere lagen van identiteit, zoals gender, leeftijd, culturele achtergrond, afkomst, aard van beperking en seksuele oriëntatie.**

- **Verplicht het stellen van meetbare doelen bij het opstellen van acties om tot implementatie te komen. Dit vereist een nulmeting van het niveau van participatie en/of toegankelijkheid en de kwantitatieve verbetering die nagestreefd wordt binnen een bepaald periode. Zorg voor een openbaar monitoringmechanisme dat regelmatig terugkoppelt naar het coördinatiepunt bij de regering.**

- **Maak van de algemene toegankelijkheidsverplichting opgenomen in art. 2a Wgbh/cz, een resultaatverplichting, zodat gemeten kan worden of en hoe een bedrijf of andere organisatie vorderingen maakt bij het slechten van barrières voor mensen met een beperking. Dit vereist een definitie van toegankelijkheid waaraan getoetst kan worden.**

- **Erken de Nederlandse Gebarentaal als officiële taal zodat mensen met een auditieve beperking erkenning krijgen voor hun identiteit en taligheid.**

- **Stel ondertiteling verplicht bij voorlichtings-, leer- en amusementsproducties.**

- **Maak informatie in het publieke domein beschikbaar in braille.**

- **Neem initiatief in het Caribische deel van Nederland en werk met organisaties van mensen met een beperking en het lokale bestuursorgaan om het opstellen van actieplannen om implementatie van het VN-verdrag Handicap op de BES-eilanden op gang te krijgen, inclusief wettelijke mogelijkheden om discriminatie op grond van handicap aan te kaarten.**

- **Stel minimumeisen en kaders voor de lokale inclusie-agenda die wordt verwacht van gemeenten en koppel voortgangrapportage daarover aan het coördinatiepunt binnen VWS.**

- **Organiseer en ontwikkel een model op basis van een analyse van General Comment 7 over participatie hoe mensen met een beperking en hun organisaties op gemeentelijk, provinciaal en Rijksniveau beter en effectiever in de beleidscyclus kunnen participeren.**

Artikel 5

Gelijkheid en non-discriminatie

5.1 Artikel 1 van de Grondwet kent een algemeen verbod op discriminatie maar handicap is daarin niet als grond opgenomen. De regering kondigde in 2017 aan de grond handicap toe te voegen aan Artikel 1 van de Grondwet maar heeft sindsdien geen actie ondernomen.

5.2 Beleidsmakers, overheden en belangenorganisaties hebben geen aandacht voor intersectionaliteit. Hierdoor is zeer weinig informatie beschikbaar is over hoe mensen uit minderheden in Nederland handicap ervaren. De visie van 'inclusieve gelijkheid' krijgt nog geen voet aan de grond

5.3 De Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz) verbiedt directe en indirecte discriminatie op de volgende terreinen: arbeid, onderwijs, wonen, openbaar vervoer en het aanbieden van goederen en diensten. Overheidshandelen valt niet onder de werking van de Wgbh/cz, wat het onmogelijk maakt om gemeentes aan te spreken op discriminerende handelingen zoals het wel of niet toekennen van ondersteuning. Het Caribische deel van Nederland is buitengesloten van toepassing van het Wgbh/cz en kent geen andere anti-discriminatiebescherming.

5.4 Een uitzondering op het discriminatieverbod van het Wgbh/cz³¹ wordt gemaakt voor het speciaal onderwijs.³² De uitzonderingsbepaling in de Wgbh/cz bestempelt daarmee het bieden van speciaal onderwijs als niet discriminatoir, wat op gespannen voet staat met het VN-verdrag Handicap en General Comment 4.³³

5.5 In de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorzieningen jonggehandicapten (Wajong) is het een werkgever toegestaan een werknemer die vanwege een beperking tenminste 25% lagere arbeidsproductiviteit heeft dan collega's, tenminste 25% minder te betalen dan het wettelijk minimumuurloon.³⁴ Dit is ongelijke beloning op grond van handicap.

5.6 Klachtmogelijkheden over discriminatie zijn beperkt. Veel mensen met een beperking vinden het moeilijk de stap te zetten om een klacht in te dienen bij het College voor de Rechten van de Mens. In de praktijk worden klachten afgewezen omdat mensen niet altijd vaardig zijn in het

expliciet formuleren van hun klacht als discriminatieklacht op grond van handicap.³⁵ Mensen zijn ook bang voor de negatieve gevolgen voor hun rechtspositie door het indienen van een klacht. Het College voor de Rechten van de Mens kan niet oordelen over het handelen van ambtenaren, omdat ambtenaren uitgezonderd zijn van deze wet, terwijl het handelen van ambtenaren in het dagelijkse leven een grote bron van ergernis is. Het strafrecht kent mogelijkheden discriminatie op grond van handicap aan te klagen, maar deze mogelijkheid is amper bekend en justitie vervolgt niet.³⁶

Aanbevelingen artikel 5

- **Ratificeer het facultatieve protocol.**
- **Maak van de inspanningsverplichting van art. 2a Wgbh/cz een resultaatverplichting.**
- **Neem wetgeving aan dat binnen het Caribische deel van Nederland discriminatie op grond van handicap verbiedt.**
- **Schrap de uitzonderingsbepaling in de Wgbh/cz voor het aanbieden van speciaal onderwijs.**
- **Verruim klachtmogelijkheden om eenzijdig overheidshandelen te laten beoordelen door het College voor de Rechten van de Mens.**
- **Neem handicap op als grond in Artikel 1 van de Grondwet.**
- **Schaf de loondispensatieregeling Wajong af.**

Artikel 6

Vrouwen met een beperking

6.1 Het risico op armoede en sociale uitsluiting bij vrouwen met een beperking is in Nederland sinds 2012 toegenomen van 21,1% naar 24,9% in 2016.³⁷ Het risico op armoede en sociale uitsluiting is onder vrouwen met een beperking hoger en meer toegenomen dan bij vrouwen zonder beperking, 14,3% in 2012 en 14,4% in 2016, en hoger dan onder mannen (10,7% in 2012 en 11,7% in 2016).

6.2 De werkloosheid onder vrouwen met een beperking is sinds 2012 toegenomen van 7,8% naar 10,7% in 2016.³⁸ De werkloosheid onder vrouwen met een beperking is ruim tweemaal zo hoog als onder vrouwen zonder beperking (2,8% in 2012 en 5,3% in 2016) en ruim tweemaal zo hoog als onder het gemiddelde van de bevolking (4,2% in 2012 en 5,1% in 2016).³⁹

6.3 De arbeidsparticipatie van vrouwen met een beperking is sinds 2012⁴⁰ toegenomen van 52,8% naar 54,7% in 2016.⁴¹ De arbeidsparticipatie van vrouwen met een beperking is belangrijk lager dan die van mannen met een beperking (65% in 2012 en 66% in 2016) en ook lager dan de arbeidsparticipatie van de Nederlandse bevolking (76,6% in 2012 en 84,6% in 2016).

6.4 Vrouwen met een beperking zijn vaker getroffen door seksueel geweld dan vrouwen zonder een beperking en dan mannen met een beperking.⁴²

6.5 De toegang tot gezondheidszorg is moeilijk voor dakloze vrouwen en het aantal daklozen is sterk gegroeid de afgelopen jaren (van 17.000 in 2009 naar 31.000 in 2017), vooral door de toename van mensen met een psychiatrische problematiek of licht verstandelijke beperking.⁴³

6.6 Er is geen organisatie in Nederland die specifiek gericht is op vrouwen met een beperking, of op vrouwen van kleur met een beperking. Dit wordt gesignaleerd als een gemis.⁴⁴

Aanbevelingen artikel 6

- Stap af van een gender-neutrale houding rondom handicap zodat rekening gehouden wordt met de mogelijk ergere effecten voor vrouwen met een beperking.

- Toets alle inkomens- en arbeidsmaatregelen op indirect onderscheid naar geslacht.

“

Heb begrip,
oordeel
niet. Maar
denk met
me mee in
oplossingen.

”

Artikel 7

Kinderen met een beperking

7.1 Geschat wordt dat 375.000 kinderen en jongeren in Nederland een beperking of chronische aandoening hebben.⁴⁵ De toegang tot adequate jeugdhulp en tot ambulante zorg, ondersteuning en respijtzorg voor kinderen is verslechterd sinds de ratificatie van het VN-verdrag Handicap.⁴⁶ De verslechtering wordt toegeschreven aan de decentralisatie van de jeugdhulp naar gemeenten die in 2015 plaatsvond.⁴⁷ Daardoor ontbreken heldere doelstellingen, beleidskaders en voldoende middelen. Gemeenten richten zich op de grotere groep kinderen met opvoedproblemen en bezuinigen op zorg en ondersteuning voor kinderen met een beperking.⁴⁸ Evaluatie van de Jeugdwet in 2018 beschrijft de transitie naar gemeenten voor de verantwoordelijkheid van zorgtaken.⁴⁹ Kwetsbare ouders hebben veel moeite om toegang tot de hulpverlening te vinden.⁵⁰ Ouders van kinderen met een handicap melden dat het erg moeilijk is om aan specialistische hulp te komen.⁵¹ De Jeugdwet gaat uit van het medisch model, door een nadruk te leggen op herstel, preventie, 'eigen kracht' en 'probleem-oplossend vermogen' van kinderen en jeugdigen en hun ouders, wat voorbij gaat aan de aard van een levenslange en levensbrede beperking en aanhoudende ondersteuningsbehoefte.

7.2 Duizenden kinderen met een beperking in Nederland gaan niet naar school vanwege hun beperking en het merendeel van kinderen met een beperking is aangewezen op aparte speciale scholen. Zie artikel 24.

7.3 Kinderen die het slachtoffer zijn van seksueel geweld worden vaak in gesloten opvang geplaatst, in het bijzonder wanneer het slachtoffer een meisje is. Een aanzienlijk deel van de kinderen in gesloten opvang heeft een (lichte of matige) verstandelijke beperking.⁵² Het VN-comité voor het VN-verdrag tegen marteling (CAT) uit haar zorgen over de behandeling van kinderen in gesloten jeugdzorginstellingen.⁵³

7.4 Dove en slechthorende kinderen die niet vanaf de babytijd in aanraking komen met Nederlands Gebarentaal (NGT) houden levenslang een taal-, ontwikkelings- en daardoor participatieachterstand.⁵⁴ Horende ouders krijgen niet de noodzakelijke ondersteuning in het leren en aanbieden van NGT en dit wordt bemoeilijkt door het uitblijven van erkenning van het NGT als officiële taal.⁵⁵

7.5 Kinderen in de jeugdzorg worden onvoldoende beschermd tegen geweld. Kinderen in pleeggezinnen en in gesloten opvang hebben vaker te maken met meerdere vormen van geweld en met personeel dat onvoldoende geprofessionaliseerd is om kinderen te beschermen.⁵⁶

7.6 Voor kinderen met een handicap in asielzoekerscentra wordt het recht op toegang tot gezondheidszorg onvoldoende nageleefd, onder meer door frequente verhuizingen.⁵⁷

Aanbevelingen artikel 7

- **Formuleer in het jeugdbeleid het mensenrechtenmodel van handicap waarbij voor kinderen met een handicap een levenslang en levensbreed recht op ondersteuning wordt vastgelegd.**
- **Voer de aanbevelingen van de Commissie de Winter⁵⁸ over de jeugdzorg uit, met specifieke aandacht voor kinderen met een beperking.**
- **Sluit gesloten opvang voor kinderen met een beperking.**

Artikel 8

Bevordering van bewustwording

8.1 Ondanks meerdere publieke bewustwordingscampagnes lopen mensen met een beperking of chronische aandoening tegen onbegrip en stigma aan. Een aantal hardnekkige en schadelijke stereotype opvattingen dient specifiek aandacht te krijgen, zoals bijvoorbeeld de opvatting dat mensen met een beperking 'gevaarlijk' zouden zijn of dat inclusie een 'overbelasting' van de samenleving zou zijn. Overheidscampagnes slagen er niet in hierin verandering te brengen, vaak omdat zij zelf stereotype beelden neerzetten van mensen met een beperking. Daarnaast is er geen beleid om te voorkomen dat in media-uitingen, inclusief advertenties, stereotypische en vaak denigrerende beelden worden gebruikt.⁵⁹

8.2 Van groot belang is dat een omslag wordt gemaakt van het medisch model-denken naar het mensenrechtenmodel en dat stigma wordt aangepakt als een kwestie van discriminatie. Mensen met een beperking weten vaak niet dat ze zich teweer kunnen stellen door een klacht in te dienen bij het College voor de Rechten van de Mens.

8.3 Erkenning van handicap als een aspect van menselijke diversiteit is een belangrijk doel. De overheid kan dat uitdragen op verschillende terreinen: media, werk, zorg, wonen, onderwijs en bij jongeren.

8.4 Het raadplegen van mensen met een beperking en hun organisaties bij het maken van beleid en het inzetten van mensen met een beperking bij trainingen van professionals en andere groepen zijn noodzakelijk in bewustwordingscampagnes.

Aanbevelingen artikel 8

- **Bevorder onderzoek naar hoe stereotypering en stigma zich uiten in en leiden tot discriminatoire handelingen.**
- **Creëer en faciliteer actieve training voor overheidspersoneel, rechters en advocaten, architecten, ontwerpers, onderwijspersoneel en anderen die te maken hebben met beleid en ondersteuning voor mensen met een beperking in het verschil tussen het medisch model en het mensenrechtenmodel, alsmede in de beginselen en normen van het VN-verdrag Handicap.**
- **Ontwikkel screening op stereotype beelden in mediauitingen, trainingen voor iedereen, onderwijsmateriaal en voorlichting om duidelijk te maken hoe stereotype beelden eruit zien.**
- **Stimuleer dat in media-uitingen mensen met een beperking een rol spelen: als acteur, spreker, columnist en dergelijke.**

Artikel 9

Toegankelijkheid

Wat betreft toegankelijkheid van gebouwen en omgeving

9.1 Regelgeving met eisen aan toegankelijkheid, vastgelegd in het Bouwbesluit,⁶⁰ is sinds 2003 eerder afgezwakt dan versterkt. Het Bouwbesluit 2012⁶¹ is niet in overeenstemming met het VN-verdrag Handicap omdat het niet bewerkstelligt dat personen met een beperking zelfstandig en integraal gebruik kunnen maken van gebouwen. In 2016 was de regering van plan toegankelijkheidseisen in het Bouwbesluit af te zwakken.⁶²

9.2 Voor woningen en appartementen gelden, buiten de gemeenschappelijke ruimten om, geen toegankelijkheidseisen anders dan dat de drempel voor een ingang niet hoger dan 20 millimeter mag zijn. De regering wees in juni 2019 het introduceren van toegankelijkheidseisen voor nieuwbouwappartementen af omdat een onderzoek aangaf dat 75% van potentiële woningzoekenden geen handicap heeft en daarom een toegankelijke variant van een nieuwbouwappartement negatief waardeert.⁶³

9.3 De verplichte buitenruimte voor zorgwoningen⁶⁴ is in 2015 uit het Bouwbesluit geschrapt. Die discriminatie ten opzichte van andere woningen is nog niet hersteld.⁶⁵

9.4 Er zijn te weinig openbaar toegankelijke toiletruimten die mogelijkheid tot liggende verzorging bieden.

9.5 Mensen met visuele en andere beperkingen melden dat straten vaker als ‘shared space’ worden ingericht waarbij geen onderscheid meer is tussen trottoir, oversteekplaatsen en autowegen, waardoor er voor hen geen afgeschermd veilige zones meer zijn.⁶⁶ Ze mijden het uitgaan in publieke ruimtes uit angst aangereden te worden en melden dit als grote zorg.⁶⁷

Wat betreft media en overheidscommunicatie

9.6 De Mediawet schrijft voor dat 95% van tv-programma’s van publieke omroepen en 50% van tv-programma’s van commerciële omroepen worden ondertiteld voor mensen die doof zijn of

slechthorend.⁶⁸ Organisaties van doven rapporteren over de slechte kwaliteit van ondertiteling.⁶⁹ Er is geen wettelijk voorschrift voor inzet van een gebarentolk bij nieuwsvoorziening en overheidscommunicatie. Mensen die doof zijn ondervinden dat gebarentolk, schrijftolken of schrijffapparatuur niet standaard beschikbaar is bij overheidsloketten, rechtbanken of andere belangrijke publieke diensten. Iemand die dergelijke hulp nodig heeft, moet dat zelf regelen. Inzet van een tolk moet worden afgewogen; er is recht op inzet van een gebarentolk voor slechts *30 uur per jaar* (buiten inzet van een tolk in het onderwijs en betaald werk).⁷⁰

9.7 Telefonie, inclusief het noodnummer 112, is toegankelijk gemaakt door een tekst en beeldbemiddelingsdienst voor doven en slechthorenden en mensen met een spraakstoornis. Wie wil kan via een speciale app berichten versturen of een gebarentolk inschakelen voor telefoongesprekken. Deze dienst is gratis voor mensen met een indicatie. Gerapporteerd wordt dat mensen die stotteren er geen gebruik van kunnen maken.⁷¹ Websites van bedrijven die goederen en diensten aanbieden (webwinkels, aanbieders van reizen, energiebedrijven en dergelijke), zijn niet goed toegankelijk, bleek in 2016 en in 2018.⁷²

Wat betreft openbaar vervoer

9.8 Wettelijke regels gesteld in 2011 stellen doelen om het openbaar vervoer toegankelijk te maken volgens een gedetailleerd tijdschema.⁷³ Alle treinstations, bussen, tram en metrohaltes zouden nu toegankelijk moeten zijn. De doelen zijn echter niet volledig gehaald⁷⁴ waardoor een belangrijk deel van de stations, bussen, tram- en metrohaltes niet toegankelijk zijn. Ook blijkt dat in toegankelijk gemaakte stations de perrons vaak niet aansluiten bij de instaphoogte. Reizigers met een beperking kunnen instaphulp reserveren. Dat is beschikbaar op slechts een kwart van alle treinstations.⁷⁵ Volgens de huidige planning zijn treinstations pas vanaf 2030 zelfstandig toegankelijk en de treinen pas in 2045. Toegankelijkheid van busvervoer blijkt slecht. Mensen met een beperking melden dat chauffeurs hen voorbijrijden omdat chauffeurs niet assisteren met instappen of omdat de lift stuk is. Onderzoek door het College voor de Rechten van de Mens bevestigt dat liften in een kwart van

de bussen stuk zijn en dat chauffeurs vaak niet willen helpen.⁷⁶

9.9 Bij aanbestedingen van openbaar vervoer door provinciale of lokale overheid, blijkt dat toegankelijkheidseisen lager mogen zijn dan de eisen die de landelijke overheid stelt. Een klacht tegen een vervoerder bij het College voor de Rechten van de Mens over het ontbreken van een voorziening in treinen op een bepaald traject werd afgewezen omdat de voorziening niet was opgenomen in de aanbestedingsvoorwaarden.⁷⁷ Gemeenten en provincies dienen bij aanbestedingen te letten op toegankelijkheid maar de landelijke overheid controleert daar niet op.

9.10 Een handboek over toegankelijk bouwen dat wordt gebruikt in opleidingen voor ontwerpers en architecten⁷⁸ wordt niet verplicht gesteld in de praktijk.⁷⁹ In opleidingen (bouwkunde, vervoer, telecommunicatie, IT) wordt niet verplicht aandacht besteed aan toegankelijkheid.

Aanbevelingen artikel 9

- **Ontwikkel implementatie indicatoren voor de bouwsector zodat inzichtelijk wordt hoeveel nieuwe en oude gebouwen toegankelijk zijn.**
- **Voer landelijke toegankelijkheidseisen in voor nieuwbouwappartementen.**
- **Scherp landelijke toegankelijkheidseisen aan voor nieuwe gebouwen die voor het publiek toegankelijk zijn.**
- **Voer landelijke toegankelijkheidseisen in bij verbouwingen waarvoor vergunning vereist is van bestaande voor publiek toegankelijke gebouwen.**
- **Voer landelijke kaders in voor de verwezenlijking van de verplichtingen van het VN-verdrag Handicap bij decentralisatie van bevoegdheden op de door het verdrag bestreken aspecten van toegankelijkheid.**
- **Inventariseer systematisch en op landelijk niveau met (ervarings)deskundigen en technici, hoe toegankelijkheid en bruikbaarheid op een**

doelmatige manier kunnen worden verbeterd voor diverse groepen gebruikers met een handicap en op diverse terreinen: digitale media, gebouwen, gebouwde omgeving, vervoer, vrijetijdsvoorzieningen (parken, theaters, festivals) en stel die kennis op een toegankelijke manier ter beschikking. Stel bij aanbestedingen door de overheid verplicht dat van deze kennis gebruik gemaakt wordt.

- **Verplicht beroepsopleidingen in relevante sectoren om structureel en in samenwerking met ervaringsdeskundigen aandacht te besteden aan toegankelijkheid en bruikbaarheid voor mensen met een beperking.**

- **Omdat ontwerp, aanbestedingen, vergunningverlening voor gebouwen, openbaar vervoer, inrichting van openbare ruimten en wegen en evenementen op lokaal of provinciaal niveau worden uitgevoerd door de lagere overheid (gemeenten en provincies) en bedrijfsleven, en beleidsvrijheid niet mag leiden tot het negeren van toegankelijkheidsvereisten, is het noodzakelijk dat de landelijke overheid actief landelijke voorschriften opstelt, beleid coördineert en monitort op uitkomsten. Een voorschrift kan zijn dat gemeenten bij het formuleren van een lokale omgevingsvisie, verplicht concrete doelstellingen opneemt voor het realiseren van voldoende toegankelijke woningen, een toegankelijke openbare ruimte waarin mensen met rollator of rolstoel zich kunnen voortbewegen en mensen die blind zijn zich veilig voelen; betere toegankelijkheid en bruikbaarheid van gebouwen, speelplekken ingericht met speeltoestellen voor kinderen met en zonder beperking, voldoende beschikbaarheid van openbare toegankelijke toiletten, vermijden van *shared spaces*, informatie over omgevingsplannen/bestemmingsplannen en bouwplannen die niet alleen digitaal maar ook op een andere wijze beschikbaar en toegankelijk is.⁸⁰**

Artikel 10

Recht op leven

10.1 Door landelijke screening en onderzoek op Downsyndroom ervaren ouders maatschappelijke druk om te aborteren als de vrucht Downsyndroom heeft.⁸¹

10.2 In de euthanasiewetgeving schuilt gevaar dat wordt geconcludeerd dat sprake is van uitzichtloos lijden omdat verzoekers een ernstige beperking hebben⁸² of dat te lichtvaardig wordt beoordeeld of mensen met een verstandelijke beperking weloverwogen hebben kunnen beslissen. Uit onderzoek naar gevallen van euthanasie in Nederland bij mensen met een verstandelijke beperking en autisme is gebleken dat artsen weinig tijd hebben om goed contact te maken om te beoordelen of aan de randvoorwaarden is voldaan.⁸³

Aanbevelingen artikel 10

- **Zorg voor toegankelijke informatie voor zwangeren die prenatale screening krijgen aangeboden, waarin wordt uitgedragen dat het hebben van een beperking op zichzelf niets zegt over ervaren kwaliteit van leven.**
- **Geef ruimte aan zwangeren om geïnformeerde keuzen te kunnen maken. In de uitleg over handelingsopties hoort uitdragen van de zwangerschap als eerste te worden genoemd.**
- **Instrueer artsen die euthanasieverzoeken beoordelen dat het hebben van een levenslange beperking, zoals een verstandelijke handicap of autisme niet verbonden kan worden met het euthanasicriterium 'ondraaglijk, uitzichtloos lijden' en daarmee op zichzelf geen reden kan zijn een euthanasieverzoek in te willigen.**

“

Eerst ben ik mens!
En toevallig heb ik een
handicap.

”

Artikel 11

Risicovolle situaties en humanitaire noodsituaties

11.1 Crisiscommunicatie is niet goed geregeld. Na een dodelijke schietpartij op een tram in Utrecht op 17 maart 2019 werden doven en slechthorenden niet op de hoogte gebracht van het gevaar omdat bij televisieuitzendingen niet standaard een tolk is aangesteld. Er was geen gebarentolk noch ondertiteling om het nieuws in de crisissituatie te vertalen.⁸⁴

11.2 Het alarmnummer 112 is niet toegankelijk voor iedereen.⁸⁵ Het nummer is gevoelig voor storingen als rechtstreeks wordt opgebeld met Total Conversation⁸⁶ en het nummer is niet 24/7 beschikbaar in gebarentaal.⁸⁷

11.3 Bij ontruimingen en noodstudies blijkt dat geen of onvoldoende rekening wordt gehouden met aanwezigheid van mensen met beperkingen; denk aan het ontbreken van vluchtwegen voor mensen die minder mobiel zijn; onzichtbaarheid van nooduitgangen voor visueel gehandicapten en het ontbreken van signaleringsmogelijkheden voor doven en slechthorenden.

11.4 Een goed voorbeeld van het crisiscommunicatie bij calamiteiten en natuurrampen is het ontwikkelen van NL-Alert, waarbij het Ministerie van Justitie en Veiligheid vanaf het begin van het ontwikkelen van een toegankelijke app mensen met een beperking heeft betrokken.

Aanbevelingen artikel 11

- **Verplicht gebarentolken bij nationale nieuwsuitzendingen en bij crisiscommunicatie in geval van calamiteiten.**
- **Verbeter alarmnummer 112 zodat het stabiel is, 24/7 bereikbaar en toegankelijk voor mensen met een spraakprobleem.**
- **Verplicht veilige ontsnappingsmogelijkheden bij brand en andere noodsituaties voor mensen met een beperking.**

Artikel 12

Gelijkheid voor de wet

12.1 Nederland heeft bij artikel 12 een interpretatieve verklaring bij afgelegd om het mogelijk te blijven maken de gelijkheid van mensen in te perken door onvrijwillige maatregelen op te leggen.

12.2 Bij instelling van een vorm van bewind in Nederland – curatele, een bewind of een mentorschap (cbm) – komt van rechtswege handelingsonbekwaamheid of onbevoegdheid tot stand.⁸⁸ In de cbm-wetgeving wordt supported decisionmaking wordt niet verplichtgesteld.

12.3 Begrippen als ‘handelingsonbekwaam’, ‘wilsonbekwaam’ of ‘oordeelsonbekwaam’ ontspringen uit het medisch model-denken en worden gebruikt als ‘poort-begrippen’ in wetgeving voor toegang tot regelingen ter ondersteuning van de zeggenschap.

12.4 Personen met beperkingen ervaren de onvrijwillige onteigening en overname van zeggenschap als een last en vrijheidsbeperking. Mensen met een verstandelijke beperking in instellingen kunnen veel last hebben van het onder curatele staan. Mensen die vrij komen na jaren lang in een instelling gewoond te hebben, melden dat zij zich ‘herboren voelen’ als zij eigen handelingen kunnen uitvoeren.⁸⁹

12.5 De Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang zijn aangenomen nadat het VN-verdrag Handicap reeds geratificeerd was. Het is niet duidelijk hoe en of de wetsvoorstellen getoetst zijn aan het verdrag.

Aanbevelingen artikel 12

- **Trek de interpretatieve verklaring bij artikel 12 in.**
- **De onvrijwillige vormen van curatele, bewind en mentorschap moeten uitgebannen worden, en passende ondersteuning moet gerealiseerd worden in lijn met de wil, wensen en voorkeuren van de persoon. Investeer in ‘supported decision-making’.**
- **Stigmatiserende begrippen als ‘handelingsonbekwaam’, ‘wilsonbekwaam’ of ‘oordeelsonbekwaam’ dienen vervangen te worden door begrippen in lijn met de geest van het VN-verdrag Handicap, gericht op inclusie.**
- **Er moet onderscheid gemaakt worden in terminologie tussen maatregelen die gebaseerd zijn op vrije keuze en opgelegde onvrijwillige maatregelen.**
- **Pas de Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang aan in lijn met het VN-verdrag Handicap.**
- **Stel een moratorium in waarbij geen nieuwe dwangtoepassing meer gestart mag worden en maak budget beschikbaar om per direct passende ondersteuning op maat te realiseren.**
- **Geef ervaringsdeskundigen een cruciale stem bij innovatie.**

Artikel 13

Toegang tot de rechter

13.1 Er bestaan zorgen over de positie van mensen met een beperking in strafrechtelijke procedures.⁹⁰ Het gaat om gebrek aan ondersteuning, zoals inzet van gebarentolken, het voorzien van begrijpelijke informatie en dergelijke.

13.2 Het College voor de Rechten van de Mens heeft de bevoegdheid om een rechterlijke uitspraak te vorderen of een gedraging in strijd is met het Wgbh/cz.⁹¹ Van deze procesbevoegdheid heeft het College pas in augustus 2019 voor het eerst gebruik gemaakt (op een andere grond dan handicap).⁹² Mensen in groepsinterviews meldden dat het College ver van ze af staat, dat zij het beangstigend vinden om een klacht wegens discriminatie in te dienen. Mensen zijn bang de klacht verliezen omdat de tegenpartij hen met succes afschildert als mensen die vanwege hun handicap een 'onevenredige belasting' opleveren.

13.3 Ouders van kinderen met een beperking maken weinig gebruik van klachtprocedures bij geschillencommissies of rechter, omdat de weg er naartoe onbekend is, omdat ze geen middelen hebben om een advocaat te betalen, maar vooral uit angst om de positie van hun kind te verslechteren.⁹³

13.4 Mensen met een verstandelijke beperking in zorginstellingen die slachtoffer zijn van geweld vinden hun weg niet naar politie of hulpverleners.⁹⁴

Aanbevelingen artikel 13

- Maak cliëntondersteuning onafhankelijk en beschikbaar zodat mensen met een beperking gesterkt zijn in het zoeken van de weg naar een klachtinstantie of rechter.
- Stimuleer het College voor de Rechten van de Mens actiever gebruik te maken van hun procesbevoegdheid om gedragingen in strijd met het Wgbh/cz voor te leggen aan de rechter.
- Bevorder training van rechters, advocaten en juridische medewerkers van klachtinstanties en hulplijnen over de verplichtingen van het VN-verdrag Handicap.

“

Je hebt een advocaat nodig
om gezien te worden
en om wat te bereiken.

”

Artikel 14

Vrijheid en veiligheid van de persoon

14.1 Nederland heeft bij artikel 14 een interpretatieve verklaring afgelegd dat onvrijwillige zorg gerechtvaardigd is als *ultimum remedium*. Het argument dat het legitimeren van dwang in lijn is met de jurisprudentie en aanbevelingen van de Raad van Europa houdt geen stand, aangezien ook Europese normen en regels, zoals het recente *Council of Europe – Draft Additional Protocol to the Oviedo Convention*, reeds bekritiseerd zijn door het VN-comité als zijnde strijdig met het VN-verdrag Handicap, in het bijzonder artikel 14.

14.2 De nieuwe Wet verplichte ggz en Wet zorg en dwang staan toe dat zorginhoudelijke interventies uitgevoerd kunnen worden tegen de expliciete wens van de persoon in. Dit omvat vrijheidsbeperkende maatregelen (zoals gedwongen opname en plaatsing, gebruik van isoleercellen, vastbinden met fixatie-bandens) en invasieve handelingen (zoals gedwongen medicatie, gedwongen elektroshock-behandeling, gedwongen anticonceptie).

14.3 De nieuwe Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang maken het mogelijk om ambulante dwangbehandeling⁹⁵ buiten de instelling op te leggen, waarbij voorwaarden en leefregels (zoals verplichte inname van medicatie) worden gekoppeld aan het recht op bewegingsvrijheid en deelname aan de samenleving. Gewaarschuwd wordt voor mogelijk verstreckende gevolgen zoals gevangen te zijn in eigen huis.⁹⁶

14.4 Gedwongen opnames in psychiatrische instellingen stegen fors de afgelopen jaren. Het aantal aanvragen voor gedwongen opnames verdubbelde van 14.924 in 2003 tot 28.616 in 2018.⁹⁷ Het aantal inbewaringstellingen nam toe van 43 per 100.000 personen in 2003 naar 52 per 100.000 personen in 2017, een toename van 21%. Het aantal rechterlijke machtigingen nam toe van 44 per 100.000 personen in 2003 tot 104 per 100.000 personen in 2017 (+138%). Het aantal onvrijwillige opnames nam toe van 44 per 100.000 personen in 2003 tot 64 per 100.000 personen in 2017 (+42%). Het aantal voorwaardelijke machtigingen nam toe van 0 in 2003 tot 39 per 100.000 personen in 2017⁹⁸, vooral onder ouderen en personen met psychosociale beperkingen.⁹⁹

14.5 Alternatieven voor dwang zijn mogelijk maar zijn niet verplicht. Meerdere grote instel-

lingen voor psychiatrie hebben in 2016 het besluit genomen om vanaf 2020 geen enkele patiënt meer te separeren.¹⁰⁰ De helft van de instellingen realiseerde een daling van separeren. Bij een kwart nam separeren echter toe, volgens instellingen door een gebrek aan menskracht.¹⁰¹ De overheid is per 2013 gestopt met het expliciet financieren van het terugdringen van dwang en laat het over aan de zorgaanbieders.

14.6 Waarborgen¹⁰² genomen door de overheid om misbruik en willekeur bij vrijheidsbeperking te voorkomen zijn onvoldoende.¹⁰³ Het nieuwe wettelijk kader is ruim geformuleerd met als argument dat er 'dwang op maat' kan worden geleverd.¹⁰⁴ Vastbinden van ouderen en mensen met verstandelijke, complexe of meervoudige beperkingen komt voor en kan onder de nieuwe Wet zorg en dwang ook in de thuissituatie plaatsvinden (zonder toezicht). Er is geen overzicht over hoe vaak en verspreid zulke praktijken nu voorkomen.

14.7 Voor slachtoffers van dwang zijn geen effectieve mogelijkheden om bezwaar te maken tegen een dwangtoepassing, vanwege de heersende visie dat dwang 'een noodzakelijk kwaad' is, waarbij verzet inherent is en niet opgepikt wordt als signaal, maar beschouwd als iets dat zal 'uitdoven' naarmate de tijd verstrijkt of het zogenaamde 'ziekte-inzicht' vordert.

14.8 Dwangtoepassingen zijn gebaseerd op subjectieve begrippen, zoals een oordeel over toekomstig gevaar voor zichzelf of anderen. Het gehanteerde gevaarscriterium stelt dat sprake moet zijn van 'gevaar dat voortvloeit uit de stoornis', waarbij causaal verband aangetoond moet worden. Dat betekent dat de beperking indirect een rol speelt bij de afweging over vrijheidsbeperking. Wanneer het bestaan van een beperking (indirect) een reden is voor vrijheidsbeperking, of meeweegt in de besluitvorming over vrijheidsbeperking, is dat een vorm van discriminatie.

Aanbevelingen artikel 14

- Trek de interpretatieve verklaring bij artikel 14 in.
- Laat de Nederlandse afvaardiging aan de Raad van Europa oproepen om te staken met de ontwikkeling van het *Council of Europe – Draft Additional Protocol to the Oviedo Convention*, en in plaats daarvan acties te ontplooiën ter realisatie van het VN-verdrag Handicap.
- Pas de Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang aan in lijn met het VN-verdrag Handicap.
- Maak een actieplan dat dwangbehandeling, separeren en fixeren uitbant en zorg en ondersteuning in lijn brengt met de normen uit het VN-verdrag Handicap. Leg dat actieplan dwingend op aan instellingen.
- Geef ervaringsdeskundigen een cruciale stem bij innovatie.

“

Neem psychische
aandoeningen serieus.
Net zo serieus als
lichamelijke aandoeningen.

”

Artikel 15

Vrijwaring van foltering en andere wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing

15.1 Dwangtoepassingen (gedwongen opname, gebruik van isoleercellen, fixatie-bandens) en invasieve handelingen (gedwongen medicatie, gedwongen elektroshock-behandeling, gedwongen anticonceptie) als antwoord op een zorgbehoefte kunnen gezien worden als een vorm van marteling en wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing, zoals gesteld in het VN-verdrag tegen marteling (CAT), artikel 1.¹⁰⁵

15.2 Het VN Committee against Torture (VN-comité tegen marteling) droeg Nederland op maatregelen te treffen om de situatie van kinderen in gesloten jeugdzorginstellingen te verbeteren.¹⁰⁶ Dit betreft met name ook kinderen met een beperking en slachtoffers van seksueel geweld. Hier is onvoldoende uitvoering aan gegeven.

15.3 Het VN-comité tegen marteling heeft Nederland opgedragen alternatieven te ontwikkelen voor gedwongen opsluiting van psychiatrische patiënten en te werken aan wettelijke waarborgen. In 2020 zouden in 12 grote instellingen isoleerkamers gesloten moeten zijn. Tevens moet de toegang tot instellingen versoepeld worden en moeten de mensenrechten van patiënten worden gewaarborgd. Ook hier is nog geen volledig gevolg aan gegeven.

15.4 Het VN-mensenrechtencomité heeft in 2019 de Nederlandse staat opgedragen te zorgen voor wettelijke waarborgen en training bij gedwongen maatregelen en voor klachtenprocedures en monitoring van de omstandigheden van psychiatrische patiënten door een onafhankelijke instelling.¹⁰⁷

15.5 De staat heeft onvoldoende actie ondernomen om dwang uit te bannen. Zie de verdubbeling van gedwongen opnames over de afgelopen 15 jaar. Nieuwe wetten verruimen de opties voor dwangtoepassing. Het is onwaarschijnlijk dat dit leidt tot een vermindering van dwangtoepassing.

15.6 Er zijn grote verschillen tussen zorgaanbieders in Nederland in de mate waarin dwang en eenzame opsluiting worden toegepast.¹⁰⁸ Deze verschillen laten zich niet verklaren door verschillen tussen de patiëntenpopulaties of personeelste-

korten en komen dus voort uit het gevoerde beleid van zorgaanbieders. Sommige zorgaanbieders investeren onvoldoende in alternatieven voor dwang en eenzame opsluiting. In deze gevallen gaat het niet meer om het ultimum remedium – criterium als legitimatie voor toepassing van dwang en eenzame opsluiting – maar is het toepassen van dwang een uitkomst van operationele beslissingen en prioriteitstellingen waarbij schadelijke effecten van het toepassen van dwang en eenzame opsluiting onvoldoende worden meegewogen.

15.7 Binnen instellingen voor kinderen, ouderen en volwassenen kan ‘verstoring gedrag’ leiden tot dwangtoepassing, zoals gedwongen medicatie, isoleercellen of fixatie-bandens, waartoe de dienstdoende verpleging eigenhandig kan besluiten als disciplinerende maatregel zonder tussenkomst van een rechter. Eenzame opsluiting kent vele vormen (separeren, afzonderen, time-out, kamerprogramma) en hybride termen als “sensory support room.” Vastbinden van ouderen en mensen met verstandelijke, complexe of meervoudige beperkingen komt voor en kan onder de nieuwe Wet zorg en dwang ook in de thuissituatie plaatsvinden (zonder toezicht). Er is geen deugdelijk overzicht over hoe vaak en verspreid zulke praktijken voorkomen.

Aanbevelingen artikel 15

- **Trek de interpretatieve verklaring in.**
- **Maak een actieplan om dwang te verbieden. Organiseer zorg en ondersteuning als alternatief voor dwang.**
- **Zorg voor effectieve mogelijkheden om klachten, bezwaren en verbeterpunten op te pikken.**
- **Geef prioriteit aan de meest kwetsbare groepen, zoals kinderen, ouderen en mensen met complex en moeilijk verstaanbaar gedrag.**

Artikel 16

Vrijwaring van uitbuiting, geweld en misbruik

16.1 Geweld jegens mensen met een verstandelijke beperking komt veel voor. Ruim 60% van vrouwen met een verstandelijke beperking zegt ooit slachtoffer geweest te zijn van (seksueel) geweld (waarvan 23% verkrachting) binnen een zorginstelling en 13% van hen had dit geweld meegemaakt in het jaar voorafgaand aan het onderzoek.¹⁰⁹

16.2 Volgens stakeholders ontbreekt structurele aandacht op rijks- en gemeenteniveau voor sociale veiligheid van mensen met een beperking.¹¹⁰ Er is wel aandacht voor risico van seksueel geweld maar in beleid wordt weer niet specifiek aandacht besteed aan vrouwen met een beperking. In regeringsnota's over zorg voor mensen met een beperking zoals het programma *Volwaardig leven*, wordt onvoldoende relatie gelegd met sociale veiligheidskwesties.

16.3 Kinderen die slachtoffer zijn van seksueel geweld worden vaak in gesloten opvang geplaatst, vooral wanneer het slachtoffer een meisje is.¹¹¹ Een aanzienlijk deel van de kinderen in gesloten opvang heeft een (lichte of matige) verstandelijke beperking.¹¹²

16.4 Mensen met een licht verstandelijke beperking zijn kwetsbaar voor mensenhandel en uitbuiting. Meisjes zijn vaker slachtoffer van seksuele uitbuiting (zoals gedwongen prostitutie) dan jongens.¹¹³ Professionals in het veld melden dat het aantal mensen met een lichte verstandelijke beperking die slachtoffer worden van uitbuiting of misbruik toeneemt. Dit kan te maken hebben met het feit dat professionals eerder signaleren dat het gaat om mensen met een licht verstandelijke beperking. Een andere factor die wordt genoemd is dat mensen met een licht verstandelijke beperking vaker zelfstandig wonen waardoor zij minder goed beschermd zijn tegen uitbuiting.¹¹⁴

16.5 Uitvoerig onderzoek naar de jeugdzorg sinds 1945 laat zien dat jongeren die uit huis geplaatst worden vaak in een onveilige situaties terecht komen (in instellingen en in pleeggezinnen) en dat dove en blinde kinderen vaker slachtoffers zijn van geweld en misbruik.¹¹⁵

Aanbevelingen artikel 16

- Sluit gesloten opvang voor jeugd.
- Ontwikkel beleid om geweld jegens mensen met een beperking te voorkomen.

Artikel 17

Bescherming van de persoonlijke integriteit

17.1 De nieuwe Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang maken het mogelijk om vrijheidbeperkende en dwangmaatregelen binnen en buiten een zorginstelling toe te passen, ook bij mensen thuis.

“

Als ik goede
ondersteuning krijg
is dwangbehandeling
niet nodig.

”

Artikel 18

Vrijheid van verplaatsing en nationaliteit

18.1 Mensen met een beperking voelen zich belemmerd in hun vrijheid van verplaatsing door de grote verschillen in voorzieningen onder de gemeenten en door een gebrek aan beschikbare huisvesting.¹¹⁶

18.2 Kinderen met een beperking in asielzoekerscentra, waaronder dove en slechthorende kinderen, zijn onvoldoende beschermd en in verblijf-procedures wordt hun belang wordt onvoldoende gewaarborgd. Ook staat bij de opvang en huisvesting het belang van het kind onvoldoende centraal.¹¹⁷

“

**Maak samen met
ervaringsdeskundigen de
lokale inclusie-agenda.**

”

Artikel 19

Zelfstandig wonen en deel uitmaken van de maatschappij

19.1 Tot 2015 werd langdurige zorg en begeleiding voor kinderen en volwassenen met een beperking grotendeels landelijk georganiseerd en betaald. Na 2015 is het bieden van persoonlijke verzorging en begeleiding van kinderen en volwassenen met een relatief lichte ondersteuningsbehoefte grotendeels overgeheveld naar gemeenten in een omvangrijke decentralisatie.¹¹⁸ De wettelijke opdracht aan gemeenten is inwoners met een beperking zodanige ondersteuning te bieden dat ze kunnen participeren in de samenleving en thuis zorg krijgen.¹¹⁹ Twee miljoen inwoners (23% van alle huishoudens) maken gebruik van dergelijke zorg.¹²⁰

19.2 Bij de decentralisatie is fors bezuinigd op zorg en begeleiding van kinderen en volwassenen met een beperking. Gemeenten kregen twee jaar na invoering van de decentralisatie 12,5% minder budget voor die doelen dan het rijk aan uitgaven had vóór 2015.¹²¹

19.3 Gemeenten hanteren ingewikkelde aanvraagprocedures. Onderzoek toont aan dat een kwart¹²² tot de helft¹²³ van hulpvragers (vooral mensen met een verstandelijke beperking en psychische problemen), grote moeite heeft met de aanvraagprocedures bij gemeenten.

19.4 Gemeenten wijzen ondersteuning toe op basis van het medisch model waarbij in voorlichting aan burgers en indicatiestellers een beeld wordt geschetst van hulpbehoevende (oudere) mensen die niets meer kunnen en vereenzamen. Dat mensen met een handicap persoonlijke ondersteuning gebruiken om betaald werk te zoeken, opleidingen te volgen, politiek of anderszins maatschappelijk actief te worden is wettelijk mogelijk maar dat wordt niet zo beleefd.¹²⁴ Ook hebben gemeenten weinig aandacht voor factoren die van belang zijn voor mogelijkheden voor zelfstandig leven, zoals verbeteren van aanbod van betaalbare geschikte woningen; beschikbaar stellen van toereikend persoonsgebonden budget; ondersteunen bij het opbouwen van een sociaal netwerk; verminderen van stigmatisering rondom mensen met psychosociale problemen en het effectief ontlasten van familieleden die mantelzorg verlenen.¹²⁵

19.5 Gemeenten hebben weinig aandacht voor jongeren met een beperking die het ouderlijk huis willen verlaten.¹²⁶ Ouders melden een tekort aan beschermde woonplekken. Het aanbod voor ambulante ondersteuning is volgens ouders niet passend.

19.6 Zorg en ondersteuning door gemeenten kan in de vorm van een persoonsgebonden budget worden verstrekt zodat mensen met een beperking zelf hun zorg organiseren en minder afhankelijk zijn van door de gemeente ingehuurd zorgaanbieders. Gemeenten stellen strenge voorwaarden en hanteren zulke lage pgb-tarieven (in 2019 tariefsverlagingen tot 35%), dat gebruikers het ervaren als een ontmoedigingsbeleid om een pgb te vragen.¹²⁷ Het aantal ontvangers van een pgb via een gemeente (voor kinderen en volwassenen) is van 2015 tot 2017 gedaald met 29 procent (van 107.535 personen in 2015 tot 76.852 in 2017).¹²⁸

19.7 Er is een tekort aan betaalbare toegankelijke woningen voor mensen met een beperking.¹²⁹ Gemeenten zijn verantwoordelijk en maken met woningcorporaties prestatieafspraken.¹³⁰ In 2018 is in slechts 6 procent van de prestatieafspraken tussen gemeenten en woningcorporaties 'mensen met een handicap' als specifieke doelgroep bestempeld.¹³¹

19.8 Het College voor de Rechten van de Mens monitort ontwikkelingen rond recht op zelfstandig leven. Volgens deze monitor had in 2016 41% van de mensen met een lichte tot matige verstandelijke beperking en 6% van de mensen met een ernstige psychische beperking niet zelf gekozen waar zij wilden wonen.¹³²

19.9 Een groep van ongeveer 300.000 mensen met een beperking komt niet in aanmerking voor gemeentelijke ondersteuning en moet verhuizen naar een instelling.¹³³ Sinds 2015 is er een toename van mensen met een beperking jonger dan 65 jaar die in instellingen wonen: van 95.975 naar 100.225 in 2017, procentueel een stijging van 0,69 % tot 0,71% van de bevolking.¹³⁴ De belangrijkste groepen in instellingszorg¹³⁵ zijn:

- ouderen (65+) in verpleeghuizen: rond 170.000
- mensen met een verstandelijke beperking: ruim 75.000

- mensen met een fysieke beperking: 9.500
- mensen met een zintuiglijke beperking: 2.400
- mensen met psychische beperkingen: 45.000
- kinderen met een beperking: 10.000 tot 13.000¹³⁶

19.10 De financiering van instellingszorg is afgestemd op groepswonen en mensen krijgen voornamelijk groepsbegeleiding. Institutionele zorg wordt geboden in groepswoningen voor 8 tot 30 bewoners op instellingsterreinen of in een groepswoning in een woonwijk. Bewoners hebben doorgaans een zit/slaapkamer en delen een woonkamer. Kenmerkend voor institutionele zorg is dat mensen inleveren op privacy en vrijheid omdat ze zich moeten voegen naar organisatorische routines.¹³⁷

19.11 Belangenorganisaties melden dat mensen met verstandelijke beperkingen vereenzamen en weinig zinvolle contacten hebben, of ze nu in de woonwijk leven of binnen een instelling.¹³⁸ Oorzaak is dat mensen basiszorg krijgen maar geen begeleiding die gericht is op het mogelijk maken van zingevende activiteiten en contacten die mensen uit een sociaal isolement halen. Ons is gemeld dat mensen met een verstandelijke beperking die in een instelling wonen bij elk individueel uitstapje, zoals een avondje bowlen of sporten, de instelling 35 tot 40 euro per uur moeten betalen voor individuele begeleiding.¹³⁹

19.12 Er zijn twee alternatieven voor instellingszorg: het persoonsgebonden budget (pgb), waarbij een zorgvrager budget krijgt om zelf persoonlijke assistentie in te huren en het 'volledig pakket thuis' (vpt), waarbij zorg in iemands privéwoning wordt geleverd. Van alle volwassenen in de Wlz-zorg kiest 7,7% voor een pgb en 4,8% voor een vpt.¹⁴⁰ De budgetten van pgb en vpt zijn vaak ontoereikend voor zelfstandig wonen, want gebaseerd op financiële normen voor groepswonen.

Aanbevelingen artikel 19

- **Bouw meer betaalbare, toegankelijke woningen voor mensen met een beperking.**

- **Stel meer persoonlijke begeleiding beschikbaar voor mensen met beperking gericht op zinvolle participatie in maatschappelijke activiteiten, of ze nu in een instelling wonen of in een eigen huis.**

- **Maak gemeenten bewust van hun taak om ondersteuning aan mensen met een beperking in te richten volgens het mensenrechtmodel en het te plaatsen in een breed kader waarin wordt gewerkt aan een inclusieve samenleving, met inclusief onderwijs, afbouw van institutionele zorg, opbouw van een adequate zorginfrastructuur die mensen met ook ernstige beperkingen adequaat ondersteunt bij zinvolle participatie.**

- **Stel actief de-institutionaliseringbeleid op. Daarbij hoort het afbouwen van institutionele zorg, het uitbreiden van volledig pakket thuis en persoonsgebonden budgetten; monitoren van de afbouw van instellingen; investeren in kleinschalige zorginfrastructuur in de wijk en beschikbaar stellen van voldoende persoonlijke individuele begeleiding.**

- **Maak inkomensafhankelijke eigen bijdragen voor zorg en ondersteuning afhankelijk van het inkomen van individuen, niet van huishoudens. Toets daarbij op onderscheid naar geslacht.**

Artikel 20

Persoonlijke mobiliteit

20.1 Gemeenten bieden aangepast lokaal vervoer aan voor mensen met een beperking. Er is een landelijk aanbod van rolstoeltaxi's en ander regionaal vervoer met een standaardjaarbudget van maximaal 700 kilometer per gebruiker. Taxi's komen vaak laat en maken combiriten wat leidt tot veel wachten, te laat verschijnen op school, werk of afspraken.¹⁴¹ Dit is bevestigd in alle groepsinterviews, waarin ook verteld werd dat de enige klachtmogelijkheid is bij het vervoersbedrijf, wat niet tot verbetering leidt.

20.2 Gemeenten weigeren soms om vervoer te regelen naar een school waar een kind met een beperking heen wil gaan. Zij verzorgen alleen vervoer naar de speciale school die het dichtst gelegen is bij de woning van het kind.

20.3 In minder dicht bevolkte delen van Nederland vervangen gemeenten en provinciebesturen openbaar vervoerbussen door bussen die door vrijwilligers worden bestuurd. De vrijwilligers in deze bussen mogen geen mensen in een rolstoel vervoeren. Rolstoelers worden zo gedwongen gebruik te maken van speciale taxi's waarvoor een maximumbudget aan te reizen kilometers geldt.¹⁴²

20.4 De kwaliteit en keuzevrijheid voor hulpmiddelen en vervoermiddelen (zoals rolstoelen, scootmobielen en aangepaste fietsen) zijn beperkt. Uit groepsinterviews kwam naar voren dat gebruikers van elektrische rolstoelen klagen over de kwaliteit van de rolstoelen en dat ze soms weken moeten wachten op reparatie door het beperkte aantal leveranciers. Gemeenten selecteren aanbieders van aangepast vervoer en hulpmiddelen via aanbestedingen. De aanbestedingen leiden tot een prijzenslag tussen aanbieders die ten koste kan gaan van de kwaliteit van dienstverlening.

Aanbevelingen artikel 20

- Bij aanbestedingen voor aangepast vervoer en voor hulpmiddelen moeten gemeenten en provincies mensen met een beperking betrekken bij het opstellen van aanbestedingsvoorwaarden en de selectie van bedrijven.
- Gemeenten moeten een onafhankelijke klachtenprocedure inrichten, jaarlijks verantwoord worden hoe veel klachten zijn ingediend en hoe is gereageerd op klachten over hulpmiddelen.

“

Ik ben al meerdere keren geweigerd in de bus. En weet dus nooit of ik mijn bestemming bereik.

”

Artikel 21

Vrijheid van mening en meningsuiting en toegang tot informatie

21.1 De dovensamenleving pleit al 30 jaar voor erkenning van de Nederlandse Gebarentaal (NGT).¹⁴³ Een wetsvoorstel om NGT als officiële taal te erkennen is in 2016 ingediend in het parlement maar nog steeds niet aangenomen.¹⁴⁴

21.2 Internet is nog lang niet toegankelijk voor mensen met een verstandelijke of zintuiglijke beperking, mensen met een psychische aandoening en laaggeletterden. Overheidswebsites en apps van de overheid voldoen niet of nauwelijks aan de richtlijnen voor toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid.¹⁴⁵

21.3 Televisie is nog lang niet toegankelijk voor mensen met zintuiglijke beperkingen. Zie artikel 9.

21.4 Telefonische toegankelijkheid is niet adequaat voor doven en slechthorenden.

21.5 Er is beperkt aanbod van televisieprogramma's in een format dat toegankelijk is voor mensen met een visuele beperking. Er is geen wetgeving voor audiodescriptie in Nederland. Ook is het aantal programma's met een tolk gebarentaal en ondertiteling beperkt.¹⁴⁶ De publieke omroep is niet verplicht te voorzien in programma's die toegankelijk zijn voor iedereen, ongeacht beperking.

Aanbevelingen artikel 21

- **Erken de Nederlandse Gebarentaal.**
- **Verbeter toegankelijkheid van internet voor mensen met zintuiglijk en verstandelijke beperkingen en voor mensen met een psychische aandoening.**
- **Garandeer toegankelijkheid van televisie voor mensen met een zintuiglijke beperking.**
- **Garandeer adequate toegang tot alle informatie voor doven en slechthorenden.**
- **Stel met ervaringsdeskundigen een programma van eisen vast, waarin toegankelijkheid, gebruiksvriendelijkheid en de inzet van ervaringsdeskundigen worden opgenomen in curricula van beroepsopleidingen (zie art. 9).**

Artikel 22

Eerbiediging van de privacy

22.1 Mensen met een beperking zijn formeel beschermd tegen onnodige gegevensuitwisseling maar zijn in feite gedwongen vaak en veel privacy-gevoelige informatie over te dragen als ze zorg en ondersteuning willen.

22.2 Technische hulpmiddelen (domotica) worden ingezet om op afstand toezicht op mensen te houden. Dit kan de vrijheid van mensen vergroten maar is ook een inbreuk op de privacy van de persoon die op afstand onder toezicht wordt gehouden.¹⁴⁷

“

Wij kunnen
niet gaan
samenwonen
omdat we
dan gekort
worden en te
weinig geld
overhouden.

”

Artikel 23

Eerbiediging voor de woning en gezinsleven

23.1 Nederland heeft bij artikel 23 een interpretatieve verklaring afgelegd. Deze wekt de suggestie dat in het belang van het (onverwekte) kind een uitzondering mogelijk is op de rechten uit artikel 23, eerste lid, onderdeel b. 'Hiermee wordt (on)verantwoord ouderschap verbonden aan het hebben van een (verstandelijke) beperking en wordt ingrijpen in het belang van het (onverwekte) kind gerechtvaardigd' volgens het College voor de Rechten van de Mens.¹⁴⁸

23.2 Mensen met een beperking zien om financiële redenen af van samenwonen met een partner. De reden is dat samenwonen ertoe leidt dat inkomen van een partner meetelt voor de hoogte van eigen bijdragen voor zorg en ondersteuning. Een stel meldde dat gaan samenwonen daardoor zou leiden tot een gezamenlijke inkomensdaling van 800 euro per maand.¹⁴⁹ In een meldactie in 2018¹⁵⁰ kwam naar voren dat het aantal alleenwonenden onder mensen met een beperking 2,5 maal zo hoog is (42%) als onder de Nederlandse bevolking als geheel (17%).¹⁵¹ Een treffend citaat: "Mijn man betaalt voor mij een hoge eigen bijdrage Wet langdurige zorg. Ruim 700 euro per maand. Dit voelt heel ongelijkwaardig en zorgt ervoor dat we niet kunnen sparen voor de kinderen. Ik ben 36 en mijn man nog geen 40. Mijn lichamelijke handicap is blijvend en ik zal nooit zonder zorg kunnen."

23.3 Uitkeringsregels maken het moeilijker voor mensen met een beperking om opgenomen te worden in een gezin of ander huishouden. Inwonen leidt tot verlaging van uitkeringen en verlaging van fiscale toeslagen. Veel jongvolwassenen die in problemen raken en deskundige hulp nodig hebben (bijvoorbeeld na misbruik, drugsverslaving, psychiatrische problemen) komen mede daardoor in gesloten opvang terecht of op straat.¹⁵² Het aantal daklozen tussen 18 en 30 jaar is verdrievoudigd tussen 2009 en 2018.¹⁵³ Op 1 januari 2016 waren ongeveer 10.700 jongeren van 18–27 jaar in Nederland dak- en thuisloos.¹⁵⁴

23.4 Tussen 35-40% van de mensen in detentie hebben een licht verstandelijke beperking.¹⁵⁵ Deze krijgen onvoldoende ondersteuning voor terugkeer in de maatschappij.

Aanbevelingen artikel 23

- Trek de interpretatieve verklaring bij artikel 23 in.
- Pas eigen bijdragesystematiek en uitkeringsregels zo aan dat mensen met een beperking kunnen samenwonen en families niet financieel gestraft worden voor het bieden van onderdak.

Artikel 24

Onderwijs

24.1 De doelstelling om tot een inclusief onderwijssysteem te komen is nergens opgenomen, niet in wetgeving noch in beleid en is ook niet terug te vinden in de actielijn onderwijs uit het implementatieplan *Onbepakt meedoen*.

24.2 Nederland hanteert een tweesporensysteem van speciaal onderwijs naast regulier onderwijs. De Wet passend onderwijs, in 2014 ingevoerd, laat het tweesporensysteem intact. De wet beoogt hooguit de groei van speciaal onderwijs te beperken. Dat lukt niet. De instroom in speciaal onderwijs onder jonge kinderen stijgt,¹⁵⁶ en in 2019 zijn wachtlijsten ontstaan voor het speciaal onderwijs.¹⁵⁷ Het aandeel kinderen in speciaal onderwijs in de basisschoolleeftijd schommelt rond 4,1%.¹⁵⁸ Het aandeel leerlingen met een beperking dat extra ondersteuning ontvangt op reguliere scholen is sinds 2014 gedaald van 1% naar 0,3%.¹⁵⁹ De onderwijsinspectie ziet geen beweging naar inclusief onderwijs.¹⁶⁰

24.3 Duizenden kinderen in de leerplichtige leeftijd gaan niet naar school. Er is een groep 'thuiszitters' van rond 4.000 kinderen die langer dan drie maanden uitvallen uit onderwijs en voor wie geen andere passende school wordt gevonden. Een derde van deze groep 'thuiszitters' heeft een beperking.¹⁶¹ Er is verder een groep kinderen die is vrijgesteld van leerplicht vanwege hun beperking.¹⁶² Het aantal kinderen dat via die vrijstelling wordt uitgesloten van onderwijs is gegroeid van 3.317 in 2011 naar 5.576 in 2018. Deze groep kinderen wordt 'niet leerbaar' geacht of heeft in de ogen van de scholen een te intensieve zorgbehoefte.

24.4 In opdracht van het College voor de Rechten van de Mens hebben het CBS en Nivel indicatoren voor implementatie van artikel 24 ontwikkeld.¹⁶³ *Inzicht in Inclusie II* van het College gebruikt die indicatoren.¹⁶⁴ Het College komt tot de conclusie dat 'een aanzienlijk deel van de personen met een beperking en/of een chronische ziekte naar speciaal basisonderwijs en voortgezet onderwijs gaat. Van inclusief onderwijs kan dan geen sprake zijn.'¹⁶⁵

24.5 Ouders van een kind met een beperking mogen kiezen voor een reguliere school, maar een school mag een aanmelding weigeren als het

meent geen adequate ondersteuning te kunnen bieden. Ouders van kinderen met een handicap vertellen dat het moeilijk is om in de buurt op een goede onderwijsplek te komen.¹⁶⁶

24.6 Kinderen hebben zelf geen wettelijke recht op onderwijssteuning. De Wet passend onderwijs bepaalt dat scholen mogen beslissen welke ondersteuning zij bieden. Gemeenten bezuinigen sinds 2015 op zorgmiddelen voor ondersteuning op school voor kinderen met een beperking. Ouders van kinderen met een beperking ervaren dat ondersteuning moeilijk te regelen is. Ouders hebben geen zeggenschap over de toekenning van ondersteuningsgeld, of dat geld nu van samenwerkingsverbanden van scholen komt of van gemeenten. Er zijn meldingen dat ouders onder druk gezet worden om speciaal onderwijs te accepteren door een melding bij Veilig Thuis.¹⁶⁷

24.7 Samenwerkingsverbanden van scholen en schoolbesturen geven sinds 2015 niet al het beschikbare ondersteuningsgeld uit aan leerlingen met een beperking maar leggen van het beschikbare ondersteuningsgeld reserves aan.¹⁶⁸ De reserves blijven groeien.¹⁶⁹

24.8 Onderwijsexperts erkennen: '*ratificatie van het VRPH roept indringende vragen op over de institutionele tweedeling tussen regulier en speciaal onderwijs*' en dat artikel 24 van het VN-verdrag Handicap een 'diepgaande discussie' vereist over de vraag of alle leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben dat kunnen krijgen in het reguliere onderwijs en 'hoe dat kan worden gedefinieerd als er geen aparte sector van special onderwijs meer bestaat.'¹⁷⁰ Er is nog geen sprake van een 'diepgaande discussie' hierover.

24.9 De scholen die wel inclusief onderwijs geven worden belemmerd door het financieringssysteem en regelgeving die maatwerk en zorg in het onderwijs tegenwerken.¹⁷¹

24.10 Opleidingsprogramma's voor leerkrachten bij de hogescholen en instituten voor pedagogiek trainen niet in methodieken van inclusief onderwijs. Er zijn problemen gemeld rond het maken van aangepast lesmateriaal voor scholen.¹⁷² Lesmateriaal voor kinderen met een verstandelijke beperking (door ouders en leerkrachten aangepast op

basis van lesmateriaal waarop auteursrecht berust) mag niet worden verspreid wegens schending van auteursrechten. Dit belemmert kennisoverdracht.¹⁷³

24.11 Jongeren die klaar zijn met voortgezet speciaal onderwijs (met of zonder diploma) hebben minder kansen op werk dan hun leeftijdsgenoten in regulier onderwijs. De onderwijsinspectie vindt het hoge percentage schoolverlaters in het VSO dat er niet in slaagt verder te leren of aan het werk te gaan zorgwekkend. Slechts 20% van de leerlingen met de uitstrooprofiel arbeidsmarkt heeft een baan.¹⁷⁴

24.12 Op het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) lopen studenten met een beperking aan tegen gebrek aan kennis over beperkingen, zowel bij de beroepspraktijkvorming (stage) als bij de scholen.¹⁷⁵ Vooral studenten afkomstig van het speciaal onderwijs lopen vast door een gebrek aan begeleiding. Een gesprek in april 2019 in het parlement illustreerde aan de hand van casussen hoe studenten met een beperking vroegtijdig uitgeschreven worden door administratieve fouten, dat ondersteuning afhangt van de willekeur van de mentor en van de zwakke rechtsbescherming binnen de mbo-sector.¹⁷⁶

24.13 Studenten met een beperking hebben sneller een studieachterstand en vallen vaker uit in hoger onderwijs.¹⁷⁷

24.14 Beleid en faciliteiten voor levenslang leren ontbreken in Nederland. In veel groepsinterviews werd dit als een groot gemis genoemd omdat veel mensen met een beperking op jonge leeftijd een lage opleiding kregen.

Aanbevelingen artikel 24

- **Neem op als doel het realiseren van inclusief onderwijs in wetgeving en beleid.**
- **Stel een beleidsplan op, met tijdschema en meetbare doelstellingen, om inclusief onderwijs te realiseren waarbij je ziet dat op termijn meer leerlingen met een beperking naar een reguliere school gaan en meer reguliere scholen toegerust zijn om leerlingen met een beperking goed onderwijs te geven.**
- **Ga in gesprek met de scholen die wel inclusief onderwijs willen geven om te zien welke specifieke factoren in de praktijk belemmerend werken en pas beleid aan.**
- **Richt het financieringssysteem voor onderwijs zo in dat inclusief onderwijs op scholen gefaciliteerd kan worden.**
- **Hef de wettelijke mogelijkheid om vrijstelling van leerplicht te verlenen vanwege een handicap of zorgbehoefte op.**

Artikel 25

Gezondheid

25.1 Mensen met een beperking die in groepswoonings van zorgaanbieders wonen, krijgen vanaf 2020 geen huisartsenzorg meer. Dat is het gevolg van een richtlijn van de landelijke Huisartsenvereniging LHV die huisartsen afraadt daar zorg te leveren.¹⁷⁸ Vooruitlopend op de richtlijn is voor 5.000 mensen met een beperking wonend in groepswoonings de huisarts opgezegd en is voor nog eens 13.000 mensen in groepswoonings in de avonden, nachten en weekeinden geen huisartsenzorg meer beschikbaar.¹⁷⁹

25.2 Bij groepsinterviews meldde een ouder dat zij voortdurend aanwezig moet zijn en haar kind met een beperking zelf moest tillen tijdens een ziekenhuisopname omdat verpleegkundigen dit niet mogen doen (vanwege arbo-wetgeving) en dat zij het persoonsgebonden budget voor zorg thuis niet mocht inzetten tijdens een ziekenhuisopname.

25.3 Mensen die afhankelijk zijn van langdurige zorg ervaren meerdere knelpunten: hoge eigen bijdragen, onvoldoende ondersteuning bij het zoeken van zorg, te ingewikkelde bureaucratische aanvraagprocedures, te weinig deskundigheid en slagvaardigheid bij professionals en onvoldoende aansluiting tussen diverse wettelijke regelingen (Jeugdzorgwet, Wmo, Wlz).¹⁸⁰ Deze klachten kwamen ook naar voren in een groepsinterview met mantelzorgers. De verhoging van eigen bijdragen voor zorg leidt tot een afname van gebruik van zorg.¹⁸¹

25.4 Kinderen en jongeren tot 18 jaar met psychische aandoeningen kunnen sinds 2015 niet meer vrij kiezen voor een behandeling. De organisatie en financiering van geestelijke gezondheidszorg tot 18 jaar zijn onderdeel van de Jeugdzorg geworden en gemeenten bepalen sindsdien indicatie en aanbod. Dat leidt tot problemen bij de toegang tot jeugdzorg.¹⁸² De meest kwetsbare kinderen krijgen niet de hulp die ze nodig hebben.¹⁸³

25.5 De toegang tot zorg wordt bemoeilijkt omdat medische informatie of medische dienstverlening niet goed toegankelijk zijn gemaakt voor mensen met een beperking. Mantelzorgers melden dat ze grote moeite hebben goede informatie te krijgen om zorg thuis te regelen na een ziekenhuisopname van hun dierbaren. Patiënten hebben uitsluitend recht op een papieren versie van hun

dossier (tegen betaling van kopieerkosten).¹⁸⁴ Voor mensen die een schermlezer of brailleleesregel gebruiken is het niet mogelijk zelf hun dossier in te zien. In de gedigitaliseerde maatschappij zijn steeds meer mensen afhankelijk van websites, portals en apps van zorgverleners. De *Monitor 2017: digitale toegankelijkheid in de zorg* liet zien dat digitale toegankelijkheid voor mensen met een functiebeperking onvoldoende geregeld is in de zorgsector.¹⁸⁵

Artikel 26

Habilitatie en revalidatie

26.1 De inning van eigen bijdragen voor zorg is zo geregeld dat mensen achteraf geconfronteerd worden met hoge rekeningen voor bijdragen voor de Wlz, Wmo en andere zorgverzekeringen.¹⁸⁶

26.2 Belangenbehartiger leder(In) signaleert bij het regelen van hulpmiddelen tekortkomingen: gebrek aan maatwerk gericht op wat het individu nodig heeft; lange levertijden; mankerend onderhoudsysteem; het niet mogen meenemen van een hulpmiddel bij verhuizing naar een andere gemeente; veel verschillen tussen gemeentes waarbij sommigen slecht bereikbaar zijn en slechte kwaliteit leveren.¹⁸⁷

26.3 Vluchtelingen in opvangcentra hebben beperkte toegang tot hulpmiddelen.

Aanbevelingen artikel 26

- Zet landelijke kaders en stel minimumeisen voor hulpmiddelen (levering, onderhoud etc).

“

Ik wacht nu al drie weken
op mijn rolstoel.
Maar uw kapotte auto wordt toch
ook snel gerepareerd?

”

Artikel 27

Werk en inkomen

27.1 De werkloosheid onder mensen met een beperking is tussen 2012 en 2016 toegenomen en meer dan de helft hoger dan bij mensen zonder een beperking.¹⁸⁸ Bij vrouwen met een beperking steeg de werkloosheid van 7,8% naar 10,7% en bij mannen met een beperking van 7,4 % naar 9,3%. Bij vrouwen zonder een beperking was het werkloosheidspercentage 2,8% in 2012 en 5,3% in 2016. Bij mannen zonder een beperking was het werkloosheidspercentage 3,9% in 2012 en 5% in 2016.

27.2 Ruim 80% van de mensen zonder beperking werkt. Voor mensen met een beperking ligt dat percentage tientallen procenten lager.¹⁸⁹ De arbeidsparticipatie van vrouwen met een beperking is sinds 2012¹⁹⁰ toegenomen van 52,8% naar 54,7% in 2016.¹⁹¹ De arbeidsparticipatie van vrouwen zonder beperking was 76% in 2012 en 79,8% in 2016. De arbeidsparticipatie van mannen met een beperking was 65% in 2012 en 66% in 2016 vergeleken met mannen zonder beperking 88,5% in 2012 en 89% in 2016. Het College voor de Rechten van de Mens maakt een uitsplitsing naar groepen: 72% van de volwassenen in Nederland heeft een betaalde baan, maar slechts 36% bij mensen met een fysieke beperking, 22% bij mensen met psychosociale problemen en 21% bij mensen met een verstandelijke beperking.¹⁹² Van volwassen mensen met autisme heeft 45% een betaalde baan.¹⁹³

27.3 Het totale pakket aan nieuwe maatregelen vanaf 2015 om arbeidsparticipatie van mensen met een beperking te verhogen heeft onvoldoende effect.¹⁹⁴ De doelstellingen van de Participatiewet om meer mensen te laten deelnemen aan het arbeidsproces en uniformiteit te bieden in het begeleiden van arbeidsbeperkten naar werk, zijn niet behaald.¹⁹⁵

27.4 Er is specifiek beleid om mensen met een beperking te helpen bij het vinden van betaald werk. Belangrijk onderdeel is een afspraak met werkgevers om 125.000 banen vrij te maken voor mensen (veelal jonggehandicapten) die niet zonder extra steun of aanpassing het minimumloon kunnen verdienen.¹⁹⁶ Als bedrijfssectoren onvoldoende banen aanbieden, volgt een quotum. Er is kritiek op de banenafpraak want er is weinig baanzekerheid.¹⁹⁷ Van jongeren die instromen in de banenafpraak heeft 55% baanzekerheid. De rest werkt in een tijdelijke uitzend- of detachings-

baan en verliest het werk binnen een jaar.¹⁹⁸ Er is ook kritiek dat niet iedereen met een beperking in aanmerking komt voor deelname.¹⁹⁹ Werkzoekenden die erbuiten vallen, merken dat een werkgever hen liever niet aanneemt omdat ze niet 'meetellen' voor de uitvoering van de banenafpraak.²⁰⁰ De banenafpraak leidt aldus tot selectie op de arbeidsmarkt tussen groepen mensen met een beperking. Het is de vraag of de banenafpraak leidt tot hogere participatie voor de totale groep mensen met een beperking. Ook het VN-comité inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR) heeft zorgen geuit over de arbeidsparticipatie van mensen met een beperking en het gebrek aan duurzame banen.²⁰¹

27.5 Slechts 27% van jongeren met een arbeids handicap krijgt concreet ondersteuning van gemeenten. Werkzoekenden met een lichte beperking worden eerder geholpen dan werkzoekenden met een ernstigere beperking, omdat dat voor gemeenten goedkoper is.²⁰²

27.6 Het percentage werkgevers dat bereid is werknemers met een beperking in dienst te nemen is rond de 5%.²⁰³ Weinig ondernemers lijken bereid hun arbeidsorganisatie zo in te richten (bijvoorbeeld via taaksplitsing) dat mogelijkheden ontstaan voor mensen die niet aan toenemend gecompliceerde eisen voor betaald werk voldoen.²⁰⁴ Rond 11% van werkgevers denkt theoretisch een werkplek te kunnen creëren voor een werknemer met een arbeidsbeperking.²⁰⁵

27.7 De overheid zelf houdt zich niet aan de banenafpraak om als werkgever genoeg mensen met een beperking in dienst te nemen.²⁰⁶

27.8 De instroom in sociale werkplaatsen is sinds 2015 gesloten. Gemeenten hebben de opdracht beschutte werkplekken te organiseren in bedrijven. Gemeenten hebben in 2018 slechts 54% van het opgelegde aantal beschutte banen gerealiseerd. Van alle werknemers die recht hebben op beschut werk, wacht 46% op een aanbod van de gemeente.²⁰⁷

27.9 Mensen met een Wajong-uitkering werken vaak voor een salaris onder het wettelijk minimumloon en hebben een aanvullende uitkering nodig (die gekort wordt als er ander gezinsinkomen is).²⁰⁸

27.10 Er is geen nieuw beleid om arbeidsparticipatie te verhogen voor mensen die tijdens een dienstverband geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschikt zijn geraakt. De arbeidsparticipatie van mensen met een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheidsuitkering²⁰⁹ is tussen 2008 en 2016 gedaald van 55,6% naar 43,9% en bij mensen met een volledige uitkering gedaald van 19% naar 8,4%.²¹⁰

27.11 Mensen met recht op een arbeidsongeschiktheidsuitkering zijn soms bang betaald werk te aanvaarden. Ze vrezen hun recht op de arbeidsongeschiktheidsuitkering kwijt te raken als ze eventueel later hun baan verliezen.

27.12 Mensen met een beperking die als zelfstandig ondernemer werken, worden geweigerd voor een arbeidsongeschiktheidsverzekering of moeten een veel hogere premie betalen.²¹¹

27.13 Er zijn problemen met de overgang van beroepsopleiding naar betaald werk omdat mensen met een beperking geen werkplekaanpassingen of begeleiding krijgen voor onbetaalde stages. Ook is gemeld dat werkgevers in toenemende mate digitale bedrijfsadministraties en IT-systemen in het hele bedrijf invoeren die niet zijn aangepast en waarop individuele aanpassingen (voor mensen die blind zijn) niet goed werken. Vanwege privacy-wetgeving weigeren werkgevers soms een aanpassing als voorleesapparatuur voor baliemedewerkers, met ontslag als gevolg.²¹²

27.14 In groepsinterviews is gemeld dat ouders van kinderen met een beperking zoveel tijd en energie kwijt zijn aan de organisatie van de zorg voor hun kind dat ze minder moeten gaan werken of ontslag nemen. Gemeenten moeten ondersteuning bieden aan jonge kinderen en aan mantelzorgers, maar gemeenten weigeren soms ondersteuning als ze van oordeel zijn dat ouders zelf extra zorg kunnen verlenen.

Aanbevelingen artikel 27

- **Monitor de algemene werkgelegenheidssituatie van alle groepen mensen met een beperking, niet alleen de effecten van de banenafpraak.**
- **Besteed bij monitoring aandacht aan specifieke groepen waar de werkgelegenheid bijzonder laag is, zoals bij vrouwen met een beperking, mensen met ernstige beperkingen en mensen van kleur met een beperking.**
- **Overleg met werkgevers en vakbeweging hoe bedrijven algemeen toegankelijk gemaakt kunnen worden (hun gebouwen, hun bedrijfs- en IT systemen), zodat minder persoonlijke aanpassingen nodig zijn. Verleen voor zulke algemene toegankelijkheid subsidie.**
- **Bied bestendige coaching aan voor werkzoekenden.**
- **Moedig gebruik van antidiscriminatiebescherming aan om zo redelijke aanpassingen af te dwingen.**
- **Zorg voor inkomensbescherming voor alle mensen met een beperking, ook zij die gedeeltelijk kunnen werken, zodat ze een zelfstandig inkomen hebben dat niet wordt verrekend met inkomsten van anderen in een huishouden. Toets of sprake is van indirect onderscheid op basis van gender.**
- **Zorg voor recht op terugkeer in een oude arbeidsongeschiktheidsuitkering zodat het veiliger wordt een tijdelijke betaalde baan te accepteren.**

Artikel 28

Behoorlijke levensstandaard en sociale bescherming

28.1 Tussen 2009 en 2016 is sprake van groeiende armoede en sociale uitsluiting onder mensen met een beperking. Het aandeel mensen met een beperking dat in armoede en sociale uitsluiting leeft was in 2009 19,5% en dat groeide naar 24,6% in 2016.²¹³ De armoede en sociale uitsluiting groeiden in diezelfde periode ook onder mensen zonder een beperking (van 4,1% naar 13%), maar het niveau van armoede blijft ruim onder dat van mensen met een beperking.

28.2 Tussen 2008 en 2017 is de koopkrachtontwikkeling bij mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering gedaald met 0,9%, tegen een stijging van 5,2% onder de algemene bevolking en 15,4% onder werknemers.²¹⁴ Ook over de periode 2000-2014 was al sprake van een groeiende inkomenskloof tussen huishoudens met een gezinslid met een beperking en huishoudens zonder. In 2000 was het gemiddelde inkomen van huishoudens met een handicap 67% van dat van huishouders zonder handicap en in 2014 was dat gedaald naar 56%.²¹⁵

28.3 De ernst van de handicap bepaalt de mate waarin huishoudens in ernstige armoede leven. In 2016 leefde 36,6% van de personen met een ernstige beperking in armoede, tegen 19,6% van de mensen met een matige handicap en 13,2% van Nederlanders zonder handicap.²¹⁶

28.4 Het implementatieplan *Onbeperkt Mee-doen* noch opeenvolgende rijksbegrotingen verwijzen naar de toenemende armoede in Nederland onder mensen met een beperking noch naar de invloed van geldgebrek op participatie. Ook ontbreekt aandacht voor de relatie tussen armoede, het hebben van een beperking, gender, afkomst, migratie-achtergrond of leeftijd.

28.5 Het algemene beleid om armoede te bestrijden is gericht op het verhogen van arbeidsparticipatie, ook onder mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering die geacht worden gedeeltelijk te kunnen werken. Inkomsten uit werk worden verrekend met de uitkering. Mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering merken dat het aanvaarden van betaald werk hen niet perse een hoger besteedbaar inkomen oplevert.²¹⁷ Van

alle jonggehandicapten met een uitkering en betaald werk verdient slechts 29% het wettelijk minimumloon of meer.²¹⁸ De rest heeft een lager inkomen.

28.6 Het aanvaarden van betaald werk kan leiden tot een lager besteedbaar inkomen. Hoger loon kan wegvallen tegen hogere eigen bijdragen voor zorg en ondersteuning. In groepsinterviews is gemeld dat mensen met een beperking liever onbetaald vrijwilligerswerk doen om niet in financiële problemen te komen. Het systeem van inkomensafhankelijke eigen bijdragen en inkomensafhankelijke toeslagen leidt aldus tot instandhouding van maatschappelijk isolement en armoede.

Aanbevelingen artikel 28

- **Onderzoek en publiceer jaarlijks ontwikkelingen in besteedbaar inkomen van huishoudens met een gezinslid met een beperking.**
- **Erken dat mensen met een beperking onvermijdelijk hogere uitgaven hebben, inclusief verplichte eigen bijdragen voor ondersteuning en medische zorg. Compenseer mensen met een beperking voor die hogere uitgaven.**
- **Onderzoek het effect van armoede op maatschappelijke participatie. Betrek ervaringsdeskundigen bij het ontwikkelen van een financieel instrument om participatie te bevorderen.**

Artikel 29

Participatie in het politieke en openbare leven

29.1 Mensen met een beperking mogen stemmen en zijn verkiesbaar als ieder ander.²¹⁹ Ook mensen die vanwege een beperking onder curatele, bewind of mentoraat staan, hebben sinds 2008 het recht te stemmen, in persoon of per volmacht.²²⁰

29.2 De Kieswet stelt dat alle stembureaus toegankelijk moeten zijn voor mensen met een fysieke beperking en dat assistentie voor mensen met een fysieke en/of zintuiglijke beperking moet worden verleend tot in het stembokje. Hulp aan kiezers met een verstandelijke beperking is niet toegestaan volgens de Kieswet. Als personen met een verstandelijke beperking niet zonder hulp kunnen stemmen, gaat de wetgever er vanuit dat zij niet zelfstandig hun wil kunnen bepalen.²²¹ De voorzitter van het stembureau bepaalt of een persoon verstandelijk beperkt is en hulp geweigerd moet worden. In stemlokalen zijn stembureau medewerkers niet getraind om mensen met een beperking goed te informeren en worden mensen met een beperking vaker op basis van verkeerde informatie ontmoedigd om te stemmen.²²²

29.3 Belangenbehartiger leder(in) protesteert tegen de uitsluiting van hulpverlening aan mensen met een verstandelijke beperking. Het bureau voor democratische instellingen en mensenrechten van de OVSE bekritiseerde in een rapport over de Nederlandse parlementsverkiezingen in 2017 de uitsluiting van hulp aan mensen met een verstandelijke beperking en beschouwt deze praktijk in strijd met het VRPH.²²³ Bij de parlementsverkiezingen in 2017 en de gemeenteraadsverkiezingen in 2018 waren er honderden klachten van mensen die blind zijn en van mensen met verstandelijke beperkingen. Zij vonden de informatie en het stembiljet ontoegankelijk en kregen geen hulp.²²⁴ Een ander onderzoek vond veel problemen bij kiezers met een verstandelijke beperking maar weinig klachten bij kiezers met een lichamelijke beperking.²²⁵ De Kiesraad, de organisatie die verkiezingen in Nederland organiseert, heeft naar aanleiding van de klachten de regering geadviseerd de Kieswet zo aan te passen dat assistentie aan mensen met een verstandelijke beperking door leden van het stembureau mogelijk wordt gemaakt.²²⁶ De regering heeft nog niet gereageerd op dit advies.

29.4 Toegankelijkheid van informatie in de verkiezingsperiode, campagnes, debatten wordt niet verplicht gesteld.

Aanbevelingen artikel 29

- **Neem in de Kieswet een bepaling op dat mensen met een leeshandicap het recht hebben om zelfstandig te stemmen en dat gemeenten daarvoor voorzieningen dienen te treffen.**
- **Neem in de Kieswet op dat mensen geassisteerd mogen worden door een zelf aangegeven persoon.**
- **Maak informatie rondom stemmen en kiesrecht en verkiezingen toegankelijk.**

Artikel 30

Deelname aan het culturele leven, recreatie, vrijetijds-besteding en sport

30.1 De NIVEL Participatiemonitor meldt dat de participatie van mensen met een beperking in de samenleving ongeveer gelijk is gebleven tussen 2008 en 2015, en lager is voor mensen zonder beperking.²²⁷ Vooral mensen met een verstandelijke beperking en meervoudige beperkingen hebben een lagere participatie op alle deelgebieden. Ze hebben wel sterke behoefte aan meer sociale contacten. Mensen uit deze groepen vertelden in de groepsinterviews hoe belangrijk ondersteuning is voor daten, vriendschap en seksuele intimiteit.

30.2 Mensen met mobiliteits- en zintuiglijke beperkingen vertellen in groepsinterviews hoe de ontoegankelijkheid van gebouwen en openbare ruimte en de onveiligheid door obstakels op trottoirs en ‘shared spaces’ in steden, het lastig maken om deel te nemen in het culturele leven, recreatie en vrijetijdsbesteding.

30.3 Culturele podia zijn vaak niet toegankelijk en regelgeving en vergunningen van gemeenten lijken hier geen rekening mee te houden.

30.4 Er werd in meerdere groepsbijeenkomsten gesproken over de ontoegankelijkheid van openlucht muziekfestivals. Ook zijn bioscopen en theaters lang niet altijd rolstoeltoegankelijk. Het enige theatergezelschap dat theater in gebarentaal aanbood, stopte in 2015 door gebrek aan subsidie.

30.5 De Wet langdurige zorg vergoedt geen ondersteuning voor sociale uitstapjes en vrijetijdsbesteding wat deelname in het culturele leven, recreatie, vrijetijdsbesteding en sport voor mensen met ernstige verstandelijke en zintuiglijke of fysieke beperking ernstig belemmert.

Aanbevelingen artikel 30

- **Verplicht gemeenten om bij vergunningverlening eisen te stellen aan toegankelijkheid van culturele podia, zwembaden, en andere openbare recreatiegelegenheden.**
- **Breid de ondersteuningsmogelijkheden uit van Wlz en Wmo zodat ook sociale individuele ondersteuning gericht op participatie mogelijk is.**

“

Ik heb geen geld voor gezellige dingen buiten de deur. En ja, dat voelt eenzaam.

”

Artikel 31

Statistieken en het verzamelen van gegevens

31.1 Gegevensverzameling over de positie van mensen met een beperking is niet systematisch, sluit bepaalde groepen uit, omvat niet alle soorten beperkingen, is niet gedifferentieerd naar geslacht, achtergrond of leeftijd waar dat relevant kan zijn en is beperkt tot slechts enkele thema's. De leef-situatie van mensen met een beperking is daar-door niet of erg moeilijk uit beschikbare statistieken te halen.

31.2 Tot 2015 verzamelde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) gegevens over mensen met een beperking en bracht vijfjaarlijks rapportages uit over alle levensdomeinen. Dit is na 2015 gestopt.

31.3 Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verzamelt statistische data over mensen met een beperking op basis van interviews. Alle mensen die in instellingen wonen (ruim 300.000), worden uitgesloten van die interviews.²²⁸ Hun informatie en hun opvattingen dragen daardoor niet bij aan de CBS-statistiek. Het CBS is het eerste bureau voor de statistiek ter wereld die een 'baseline measurement' gemaakt heeft voor het meten van de 17 Sustainable Development Goals (SDGs) of duurzaam ontwikkelingsdoelen, maar in rapportages is de informatie niet gedifferentieerd voor mensen met een beperking.²²⁹

31.4 Nivel doet onderzoek naar mensen met een chronische aandoening via twee panels, een panel voor chronische zieken en gehandicapten²³⁰ en een panel voor mensen met een verstandelijke beperking, het Panel Samen Leven (PSL).²³¹

31.5 Het toezichthoudende College voor de Rechten van de Mens (CRM) gebruikt gegevens van het CBS en onderzoeksbureau Nivel om indicatoren te ontwikkelen om de mate van implementatie van het VN-verdrag Handicap te meten in de domeinen wonen en deel uitmaken van de maatschappij, werk en onderwijs.²³² Het CRM geeft in de eerste rapportage aan het VN-comité aan dat het ontbreken van cijfermateriaal over mensen met een beperking het maken van indicatoren voor andere artikelen van het verdrag bemoeilijkt: 'De bestaande gegevensverzamelingen waar het College uit put zijn voornamelijk gebaseerd op

onderzoek op basis van standaard vragenlijsten uitgevoerd door het CBS en het Nivel. Hier worden mensen met ernstige verstandelijke of zintuiglijke beperkingen en mensen die in instellingen verblijven vaak niet bij betrokken. Om mensen met ernstige verstandelijke of zintuiglijke beperkingen te betrekken in onderzoek zijn aangepaste methoden nodig.'²³³

Aanbeveling artikel 31

- **Verplicht een gecentraliseerde dataverzameling gericht op het in kaart brengen van data voor implementatie van het VN-verdrag Handicap voor alle soorten beperkingen en waar relevant gedifferentieerd naar gender, leeftijd, afkomst en andere kenmerken.**

Artikel 32

Internationale samenwerking

32.1 Programma's voor internationale samenwerking maken geen melding van empowerment of inclusie van mensen met een beperking met als enige uitzondering het Voice Global empowerment fund.²³⁴ Slechts 1% - 2% van het Overseas Development Assistance (ODA) budget (44 miljoen van de 4 miljard per jaar) wordt door de Nederlandse overheid besteed aan programma's die ofwel gericht zijn op de empowerment van mensen met een beperking (bijv. Voice Global fund) of die aandacht hebben voor inclusie van mensen met een beperking in bredere zin (bijv. inclusief onderwijs).²³⁵

32.2 Ondanks verschillende oproepen vanuit het parlement sinds 2015, zijn geen structurele maatregelen genomen om inclusie van mensen met een beperking in algemene ontwikkelingsprogramma's te waarborgen.²³⁶

32.3 Programma's houden geen rekening met handicap; oproepen voor projectvoorstellen gebruiken geen indicatoren voor impact op mensen met een beperking of voor mate van deelname van mensen met een beperking; de overheid heeft de 'disability marker' van de Commissie voor Ontwikkelingshulp van de OESO nog niet overgenomen en rapporteert niet over de voortgang die is gemaakt ten aanzien van de inclusie van mensen met een beperking bij het monitoren van de duurzame ontwikkelingsdoelen. Aandacht voor mensen met een beperking ontbreekt ook bij post-conflict en transitional justice projecten.

Aanbevelingen artikel 32

- **Stel in oproepen voor programmavoorstellen voor ontwikkelingssamenwerking ook criteria voor inclusie van mensen met een beperking.**
- **Pas de OESO 'disability marker' toe op alle ontwikkelingsprogramma's.**
- **Versterk ambtelijke capaciteit op inclusie door het aanstellen van een VRPH focal point op het ministerie van Buitenlandse Zaken met een helder mandaat en het bieden van training met een handleiding voor medewerkers.**
- **Maak alle ambassades toegankelijk.**

Artikel 33

Nationale implementatie en toezicht

33.1 De regering rapporteert dat VWS het coördinatiepunt voor implementatie van het VN-verdrag Handicap is, en dat VWS in een bestuurlijk overleg zit met VNG, VNO-NCW en organisaties van mensen met een beperking vertegenwoordigd door de Alliantie VN-verdrag Handicap. De stem van mensen met een beperking wordt op deze manier erg verdund en gauw overstemd. Verder wordt geen informatie over frequentie van overleg, agenda en plannen gepubliceerd.

33.2 De uitleg over participatie van mensen met een beperking van artikel 4.3 en 33 is niet vertaald in stappen om participatie in implementatie en toezicht werkelijk te vergroten. Aan veel aspecten van de beoogde participatie van mensen met een beperking en hun organisaties bij de implementatie en toezicht houden van het verdrag benoemd in General Comment 7 wordt niet voldaan.²³⁷

33.3 Zie verder 1-4.7 bij algemene verplichtingen en de aanbevelingen die direct te maken hebben met het concretiseren van meetbare realisatiedoelen.

33.4 Het monitoringsinstituut in Nederland is het College voor de Rechten van de Mens (CRM). Het CRM heeft bij het monitoringsproces geen regels voor structurele participatie van mensen met een beperking en hun organisaties.

Aanbeveling artikel 33

- **Versterk de positie van mensen met een beperking en hun organisaties bij de implementatie en bij de monitoring van de implementatie van het VN-verdrag Handicap in lijn met General Comment 7.**

“

Betrek altijd mensen met beperkingen bij het maken van plannen, beleid en wetten.

”

Noten

- 1 Ieder(in) is een federatie van 240 organisaties van mensen met een beperking of chronische ziekte in Nederland die samen 2 miljoen mensen vertegenwoordigen. Ieder(in) doet aan collectieve belangenbehartiging op landelijk niveau, en ondersteunt haar lidorganisaties. Door de hele organisatie werken mensen met een beperking of chronische ziekte of ouders/familieleden van mensen met een beperking. Ieder(in) is actief lid van het European Disability Forum, <https://iederin.nl/>
- 2 MIND Platform is een landelijke belangbehartiger voor mensen met psychische problemen met 18 lid organisaties, <https://mindplatform.nl/>
- 3 Per Saldo is een organisatie met 23.000 leden die ondersteuning biedt aan houders van persoonsgebonden budgetten, <https://www.pgb.nl/>
- 4 LFB is een organisatie voor en door mensen met een verstandelijke beperking en kent een landelijke kantoor en vijf regionale 'sterkplaatsen', <https://lfb.nu/>
- 5 Coalitie voor Inclusie werkt met mensen met en zonder beperking aan een inclusieve samenleving en werkt nauw samen met de organisaties in de Alliantie VN-verdrag Handicap, <https://coalitievoorinclusie.nl/coalitie-voor-inclusie/>
- 6 Vertegenwoordigers van de volgende groepen deden mee aan interviews in de maanden juni en juli 2019, gehouden op kantoor van koepel organisatie Ieder(in): mensen met een auditieve beperking, mensen met een visuele beperking, ouders van kinderen met een beperking, mensen met een mobiliteitsbeperking, en mantelzorgers. Groepsinterviews met mensen met een verstandelijke beperking en mensen met meervoudige en ernstige beperkingen werden gehouden in centra dicht bij huis. Ook werd een interview gehouden met mensen met een psychiatrische achtergrond of psychische kwetsbaarheid. In alle interviews stond de vraag centraal: 'Wat zijn de grootste belemmeringen die u ervaart in uw leven?'
- 7 Rapportages zijn te downloaden vanaf de website van Ieder(in): www.iederin.nl/bibliotheek. Ga naar onderdeel VN-verdrag Handicap.
- 8 Zie de beschrijving van het proces van bezuiniging op de zorg en welzijn sector en daaruit tot stand gebrachte decentralisatie, *De Verhuizing van de verzorgingsstaat – hoe de overheid nabij komt*, F. Bredewold, et. al, Uitgeverij Vangennep, Amsterdam, 2018.
- 9 De ontwikkeling is beschreven in: F. Bredewold et al, *De verhuizing van de verzorgingsstaat, hoe de overheid nabij komt*. Uitgeverij Van Gennep, 2018. Een concreet voorbeeld van transformatie van verworven recht naar een voorziening: jonggehandicapten hadden wettelijk recht op een arbeidsongeschiktheidsuitkering en reïntegratiehulp. Na decentralisatie hebben jonggehandicapten die nog deels kunnen werken geen recht meer op een gehandicaptenuitkering en voor wat betreft reïntegratiehulp zijn ze afhankelijk van de vraag of gemeenten hen willen ondersteunen.
- 10 Concluding Observations on the Sixth Report of the Netherlands, Committee of the International Convention on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), E/C.12/NLD/CO/6 (2017) para 17: "The Committee reminds the State party that it bears responsibility for the implementation of the Covenant at all levels, including at the municipal level. The Committee recommends that the State party ensure that all public authorities, including local authorities, are fully aware of their obligations under the Covenant and to that end encourages the State party to issue and disseminate the necessary information and guidance to local authorities so that they can provide adequate and affordable social services to people in their localities."
- 11 De Nederlands vereniging van rekenkamers en rekenkamercommissies meldt op 30 oktober 2019 dat in hun onderzoek nog minder dan een kwart van de gemeenten die op een enquête reageerden had een uitgewerkte inclusie agenda, <https://www.nvrr.nl/nieuws/87536/Veel-gemeenten-nog-zonder-plan-voor-uitvoering-VN-verdrag-handicap>.
- 12 Programma *Onbeperkt meedoen!* <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rechten-van-mensen-met-een-handicap/programma-onbeperkt-meedoen-met-plannen-voor-op-zeven-terreinen-Bouwen-en-Wonen,Werk,Onderwijs,Vervoer,Participatie-en-Toegankelijkheid,Zorg-en-Ondersteuning,Rijk-als-organisatie>.
- 13 *Monitor gemeentelijke (Wmo) adviesraden Sociaal Domein die lid zijn van de Koepel Adviesraden Sociaal Domein*, Movisie, Utrecht, april 2017, <https://www.koepeladviesradensociaaldomein.nl/sites/default/files/bestanden/Monitor%20gemeentelijke%20Wmo%20adviesraden%20sociaal%20domein-def.pdf>
- 14 Wet gelijke behandeling op grond van handicap en chronische ziekte, artikel 2 a.
- 15 *Beleidsdoorlichting en evaluatie*, Verweij Jonker Instituut en Ecorys, 2015, https://www.verweij-jonker.nl/doc/2016/315020_beleidsdoorlichting-en-evaluatie.pdf
- 16 EU Silc data samengesteld voor ANED, gepubliceerd in Country profile – Netherlands en in Stefanos Grammenos , December 2018. European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities. <https://www.disability-europe.net/downloads/995-task-1-2018-2019-statistical-indicators-eu2020>, <https://www.disability-europe.net/downloads/997-country-profile-updated-nl>
- 17 EUSILC UDB 2012 – version 2 of August 2014, published in Country report on the European semester – Netherlands, 2014. <https://www.disability-europe.net/downloads/256-aned-2014-task-5-nl-final> en EUSILC UDB 2015 – version of October 2017 (and previous UDB), Published in Country report on the European Semester - Netherlands 2018.
- 18 Inzicht in Inclusie II. 2018. College Rechten van de Mens. <https://www.mensenrechten.nl/publicatie/5bac8e0f45a4ac2922fe704e>
- 19 Nederlands Autisme Register, rapportage 2018, NVA, blz. 5 rapportage volwassenen https://www.nederlandsautismeregister.nl/assets/Documenten/Rapport%201_RZ_volwassenen%20met%20Autisme%202018.pdf
- 20 CBS data: Gebruik bijdrageplichtige Wlz-zorg; leveringsvorm, zzp, regio
Gewijzigd op: 23 oktober 2018. <https://mlzopendata.cbs.nl/#/MLZ/nl/dataset/40055NED/table?fromstatweb>
- 21 'Totale eind beschikkingen over onvrijwillige opnames' gecommuniceerd door de Raad voor de Rechtspraak in email dd 5 november 2019.
- 22 Rapport *Passend onderwijs langs de lat van het Europees sociaal handvest*. Defence for Children februari 2019. <https://defenceforchildren.nl/media/3513/passend-onderwijs-langs-de-lat-van-het-europees-sociaal-handvest-def.pdf>
Cijfers gebaseerd op CBS statistiek: <http://statline.cbs.nl/>

- Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=71478ned&D1=0&D2=0&D3=9%2c14-15&D4=0%2cl&D5=0&D6=0%2c9-10%2c13-16&HDR=T%2cG2%2cG5%2cG3%2cG1&STB=G4.
- 23 NRC Handelsblad, 25 oktober, 2019: 'De toestroom van leerlingen in het speciaal onderwijs is zo groot dat er lange wachtlijsten zijn ontstaan en klassen overvol zijn.' <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/10/25/speciaal-onderwijs-kampmet-lange-wachtlijsten-en-onveilige-situaties-a3978020>
- 24 ICCPR (BUPO Verdrag) Concluding Observations 6, (2019) CCPR/C/NLD/CO/5; CESCR Concluding Observations 14, 15 en 16 CESCR (2017)E/C.12/NLD/CO/6; CEDAW (Vrouwen Verdrag) 11 en 12 (2016) CEDAW/C/NLD/CO/6.
- 25 CESCR Concluding Observations 5 en 6 (2017), E/C.12/NLD/CO/6.
- 26 <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2300498-initiatiefwet-nederlandse-gebarentaal-erkennen-als-officiële-taal.html>
- 27 Zie E/C.12/NLD/CO/6 (2017), VN Comite CESCR Concluding Observation 8 waar het Comite "recommends that the State party adopt national action plans on human rights for all its constituent parts." E/C.12/NLD/CO/6 (2017)
- 28 In Oordelen 2019-47, 2019-52 en 2019-55, waar artikel 2a aan de orde gesteld werd, oordeelde het College voor de Rechten van de mens (CRM) dat zorg dragen voor algemene toegankelijkheid onevenredig belastend is. De zaken gingen over het ondertitelen van films, de afwezigheid van toiletten op lokale treinen en het aanpassen van een navigatiesysteem.
- 29 *Eén-meting vn-verdrag handicap: meer gemeenten werken actief aan inclusie*. VNG 2019. https://vng.nl/sites/default/files/nieuws_attachments/2018/20190304_artikel_ee-meting-vng_0.pdf
- 30 Inbreng Landelijke Cliëntenraad (LCR) september 2019.
- 31 WGBH/CZ art 3, lid 1, b.
- 32 Kamerstukken II 2001/02, 28 169, nr 3, Memorie van Toelichting, p.31. Voorbeelden zijn het bieden van speciaal onderwijs, het bieden van aangepast vervoer of huisvesting. Het gaat hier niet om tijdelijke positieve actiemaatregelen, die niet meer gelegitimeerd zijn als de achterstand is weg-gewerkt, maar om permanent noodzakelijke voorzieningen, zonder welke de gehandicapten en chronisch zieken niet op gelijke voet kunnen participeren en integreren in de samenleving.
- 33 J. Kruseman, C. Forder, *Mijn, jouw of onze school? Het recht op inclusief onderwijs in Nederland* getoetst aan het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, Juni 2016, Platform In1school, www.in1school.nl/images/kennis-opinie/onderzoeken-extern/Rapport-mijn-jouw-onze-school-versie-06072016.pdf
- 34 Artikel 59 Wajong, uitgewerkt in het Besluit loondispensatie Wajong 2010.
- 35 Melding vanuit project VN-ambassadeurs. Voor project informatie, zie <https://coalitievoorinclusie.nl/vn-ambassadeurs-samen-aan-de-slag/>.
- 36 In 2018 zijn bij de politie 16 meldingen over discriminatie op grond van handicap ingeleverd. Klagen bij de politie leidt niet tot strafvervolging. Wat betreft het strafrecht heeft het openbaar ministerie de vrijheid strafvervolging in te stellen maar voor zover bekend is het nooit gebeurd op basis van strafrecht artikelen 137 en 429 quater.
- 37 EUSILC UDB 2012 – version 2 of August 2014, published in Country report on the European semester – Netherlands, 2014, pag. 16. <https://www.disability-europe.net/downloads/256-aned-2014-task-5-nl-final>
- 38 EUSILC UDB 2012 – version 2 of August 2014, published in Country report on the European semester – Netherlands, 2014, pag. 8. <https://www.disability-europe.net/downloads/256-aned-2014-task-5-nl-final>
- 39 EUSILC UDB 2015 – version of October 2017 (and previous UDB), Published in Country report on the European Semester - Netherlands 2018, pages 25,26,33. <https://www.disability-europe.net/downloads/952-country-report-on-the-european-semester-netherlands>
- 40 EUSILC UDB 2012 – version 2 of August 2014, published in Country report on the European semester – Netherlands, 2014, pag. 11. <https://www.disability-europe.net/downloads/256-aned-2014-task-5-nl-final>
- 41 EUSILC UDB 2015 – version of October 2017 (and previous UDB), Published in Country report on the European Semester - Netherlands 2018, pages 25,26,33. <https://www.disability-europe.net/downloads/952-country-report-on-the-european-semester-netherlands>
- 42 *Life after violence. A study on how women with intellectual disabilities cope with violence they experienced in institutions*, Inclusion Europe 2018, https://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2019/02/LAV-Publication_web.pdf
- 43 Medisch Contact, 17 decemer 2018, <https://www.medischcontact.nl/nieuws/laatste-nieuws/artikel/toegang-tot-zorg-is-eeen-mensenrecht.htm>
- 44 Julia Bahner, *Mapping the terrain of disability and sexuality: from policy to practice*, Ars Vivendi Journal No. 11 (March 2019):27-47 (2nd version, ook over Nederland),
- 45 Verwezen door Per Saldo en Leder(in) in position paper Jeugd, april 2018: https://files.pgb.nl/app/uploads/2018/07/02121710/n_Per_Saldo_t.b.v._hoorzitting_rondetafelgesprek_Evaluatie_Jeugdwet_34880-1_d.d._23_april_2018.pdf
- 46 <https://iederin.nl/nieuws/18520/besteed-extra-miljard-voor-jeugdhulp-ook-aan-kinderen-met-eeen-beperking/>
- 47 <https://iederin.nl/nieuws/18232/waar-is-jeugd-met-eeen-beperking-of-chronische-aandoening-gebleven-/>
- 48 <https://iederin.nl/nieuws/18232/waar-is-jeugd-met-eeen-beperking-of-chronische-aandoening-gebleven-/>
- 49 Friele, RD, et al., *Eerste Evaluatie Jeugdwet*, Den Haag: ZonMW, januari 2018, https://publicaties.zonmw.nl/fileadmin/zonmw/documenten/Jeugd/Evaluatie_Regelgeving/evaluatie_jeugdwet_webversie_2.pdf
- 50 *ibid.*, p. 529, en inbreng van dpo's Leder(in) en Per Saldo van 23 april 2018, https://files.pgb.nl/app/uploads/2018/07/02121710/n_Per_Saldo_t.b.v._hoorzitting_rondetafelgesprek_Evaluatie_Jeugdwet_34880-1_d.d._23_april_2018.pdf
- 51 Brief aan Tweede Kamer door meerdere belangenbehartigers van jeugd met een beperking, dd 20 april 2018: <https://www.pgb.nl/oproep-aan-tweede-kamer-aandacht-jeugd-chronische-beperking/>
- 52 M. Dirkse et al. Meisjes in JeugdzorgPlus, *Een onderzoek naar genderverschillen in problematiek, behandelplan en genderspecifiek werken*, Amsterdam: NCSR, 2018, p. 9.

- 53 Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of the Netherlands, CAT/C/NLD/CO/7, 18 dec 2018, para. 38-39: 'the Committee is concerned about information that the State party places a large number of children, including child victims of sexual violence, in closed youth care facilities (2,710 in 2017), and that those children are subjected to use of force and coercion and even placement in isolation rooms. It also regrets the lack of information on the restrictive measures used against such children.'
- 54 <https://stichtinginfodesk.nl/doof-of-slechthorend-geboren-worden/>
- 55 Informatie stichting Infodesk: <https://stichtinginfodesk.nl/schaduwrapportage-vn-verdrag-mensen-met-een-beperking-een-auditieve-aangeboren-beperking/> en <https://stichtinginfodesk.nl/doof-of-slechthorend-geboren-worden/>
- 56 Rapport van Commissie de Winter, 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/06/12/eindrapport-commissie-onderzoek---de-winter-kinderen-werden-vanaf-1945-in-de-jeugdzorg-onvoldoende-beschermde-tegen-geweld>
- 57 Rapport Onderzoekscommissie *Langdurig verblijvende vreemdelingen zonder bestendig verblijfsrecht, 4 juni 2019, en Extra beschermd of extra beschadigd? Onderzoek naar de leefomstandigheden van kinderen met een handicap in asielzoekerscentra in Nederland*, Defence for Children, 2018, https://defenceforchildren.nl/media/3232/leefomstandigheden-gehandicapte-kinderen-in-azcs_web.pdf
- 58 Rapport van Commissie de Winter, 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/06/12/eindrapport-commissie-onderzoek---de-winter-kinderen-werden-vanaf-1945-in-de-jeugdzorg-onvoldoende-beschermde-tegen-geweld>
- 59 Genoemd in groepsinterviews.
- 60 <https://wetten.overheid.nl/BWBR0030461/2018-11-03>
- 61 Hoofddregel in het Bouwbesluit is dat voor publiek toegankelijke gebouwen (zoals hotels, grote winkels, overheidsgebouwen en gemeenschappelijke ruimten in woongebouwen) met een vloeroppervlakte groter dan 400 m², één toegankelijke ingang en één toegankelijk toilet moet hebben en een toegankelijke zone van 40% van het oppervlakte. Bestaande gebouwen hoeven, ook bij ingrijpende renovaties waarvoor vergunning is vereist, niet te voldoen aan de toegankelijkheidseisen.
- 62 Bericht Lederin: *Breng het voorstel in lijn met het VN-verdrag: Minister Blok moet zijn Bouwbesluit repareren* <https://iederin.nl/nieuws/17938/oproep--minister-blok-repareer-het-bouwbesluit/>
- 63 Brief minister van Binnenlandse Zaken aan de Tweede Kamer, over actieplan toegankelijkheid voor de bouw; voornemens met betrekking tot de bouwregelgeving, 12 juni 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/04/30/kosten-extra-eisen-toegankelijkheid-appartementen-contra-expertise-op-eerder-uitgevoerd-onderzoek>
- 64 Een zorgwoning is een woning die gekoppeld is aan een aanbod van zorg.
- 65 Brief minister van Binnenlandse Zaken aan de Tweede Kamer over buitenruimte bij de woonfunctie met zorg en motie Vacpunt Wonen, 3 juli 2018, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2018/07/03/kamerbrief-over-buitenruimte-bij-de-woonfunctie-met-zorg-en-motie-financiele-hulp-vacpunt-wonen-bij-verdere-ontwikkeling-kwaliteitsstempel/>
- 66 In a 'shared space' is er geen duidelijke afscheiding tussen gebied voor auto's en gebied voor voetgangers.
- 67 Groepsinterview met mensen die blind/slechtziend zijn.
- 68 ANED National Accessibility Report Netherlands <https://www.disability-europe.net/downloads/100-aned-2012-nl-task-4-national-accessibility-report-final>
- 69 In totaal zijn er ongeveer 30.000 doven en slechthorenden in Nederland, van wie er bijna 10.000 volledig doof zijn en Nederlandse Gebarentaal als moedertaal hebben. <https://nos.nl/artikel/2277528-geen-gebarentolk-na-aanslag-utrecht-ik-voelde-me-tweederangsburger.html>
- 70 In het onderwijs kan voor een student tot 30 jaar onbeperkt een tolk worden ingezet. In betaald werk is recht op inzet van een tolk voor maximaal 15% van de werktijd.
- 71 Inbreng via e-mail van Stichting Support Stotteren.
- 72 Onderzoek door Stichting Accessibility in opdracht van het College voor de Rechten van de Mens, oktober 2018, <https://www.accessibility.nl/nieuws/2018/10/commerci%C3%ABle-websites-nog-onvoldoende-toegankelijk-voor-mensen-met-beperking>
- 73 In het Besluit toegankelijkheid openbaar vervoer (2011) en de Regeling toegankelijkheid openbaar vervoer (2012) is per soort openbaar vervoer aangegeven wanneer, welk percentage toegankelijk moet zijn.
- 74 Informatie van belangenorganisatie leder(in). De organisatie is betrokken bij gesprekken over het stellen van nieuwe doelen.
- 75 Informatie uit interview.
- 76 Onderzoek naar busvervoer *Toegankelijkheid op de rit? Onderzoek naar de toegankelijkheid van openbaar busvervoer voor rolstoelgebruikers*, College voor de Rechten van de Mens 2017, <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/830cfd9d-3d73-418a-846f-c2f87dad150d.pdf> english version: <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/30d9453b-94db-47d2-b7f4-7eccd7c50912.pdf>
- 77 Jurisprudentie onderzoek.
- 78 M. Wijk, *Handboek voor Toegankelijkheid*, 7de herz. editie, 2003, SDU uitgevers.
- 79 Dit ondanks het expliciete pleidooi van organisaties voor mensen met een beperking in 2012 in een studie over het invoeren van het nieuwe BouwBesluit: *Toegankelijkheid, een pleidooi voor betere regels, Adviesrapport Wijziging regelgeving*, mei 2012, CG-Raa, VACPunt Wonen, <https://iederin.nl/themas/toegankelijkheid/>
- 80 Zie Voorbeeldbrief omgevingsvisie van leder(in), voor belangenbehartigers naar gemeente toe, 2019-21-06, bij thema toegankelijkheid: <https://iederin.nl/themas/toegankelijkheid/>

- 81 Gemeld door belangenorganisatie Stichting Down Syndroom (SDS).
- 82 "Some of the doctors involved in both cases raised concerns. In the other cases we studied, it was mostly accepted by doctors that suffering could consist of psychological pain, dependency, social isolation, loneliness, and a lack of coping mechanisms that were a result of intellectual disability." Citaat uit onderzoek beschreven in artikel: "Because of His Intellectual Disability, He Couldn't Cope." *Is Euthanasia the Answer?* Irene Tuffrey-Wijne et.al, Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, vol. 16, nr. 2, pp 113–116, June 2019,
- 83 Onderzoekers keken naar 416 euthanasie meldingen in de periode 2012-2016. Van de 416 meldingen betrof het zes patiënten met een verstandelijke beperking en drie met een autisme spectrum stoornis.
- 84 <https://iederin.nl/nieuws/18472/kabinet--regel-gebarntolk-en-ondertiteling-bij-crisis/>
- 85 <https://iederin.nl/nieuws/18485/toegankelijkheid/maak-112-volledig-toegankelijk-en-bereikbaar-voor-iedereen/>
- 86 Uitleg Total conversation: <https://www.kwaliteitteletolk.nl/wat-is-total-conversation/>
- 87 Zie position paper hierover op website van Ieder(in): <https://iederin.nl/nieuws/18485/toegankelijkheid/maak-112-volledig-toegankelijk-en-bereikbaar-voor-iedereen/>
- 88 BW 1:382 lid 2. Zie discussie in onderzoek door Blankman en Vermariën, *Conformiteit van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap en het EVRM met de huidige en voorgestelde wetgeving inzake vertegenwoordiging van wilsonbekwame personen in Nederland*, Universiteit van Amsterdam, December 2015, <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/6a853233-2646-4c5c-9dcb-294da7e3c362.pdf>.
- 89 Tijdens een groepsinterview in juli 2019 met leden van Lfb, een organisatie voor en door mensen met een verstandelijke beperking, meldden meerdere mensen die op latere leeftijd zelfstandig gingen wonen dat het voelde alsof zij herboren werden.
- 90 Integrale aanpak van mensen met een licht verstandelijke beperking in detentie, VGN, 2019, https://www.vgn.nl/system/files/2019-10/Maatschappelijke%20Businesscase%20Integrale%20aanpak%20voor%20mensen%20met%20een%20licht%20verstandelijke%20beperking%20in%20detentie_0.pdf.
- 91 Art 13, lid 1 Wet College voor de rechten van de mens.
- 92 <https://d11066c6yi5btx.cloudfront.net/nsgk/docs/cbabb266-afa4-42e3-9d07-680d205ef63c.pdf>
- 93 Rapportage NSGK Steunpunt Onderwijs, Gehandicapte Kind, maart 2019, <https://d11066c6yi5btx.cloudfront.net/nsgk/docs/cbabb266-afa4-42e3-9d07-680d205ef63c.pdf>
- 94 Jaarbeeld 2016, pag. 51 en 52. https://www.igj.nl/binaries/igj/documenten/jaarverslagen/2017/04/24/igz-jaarbeeld-2016/IGZ+Jaarbeeld+2016-def-IA_tcm294-383131.pdf
- 95 Te vertalen als Community Treatment Order.
- 96 Zie interview met Jolijn Santegoets, stichter van de organisatie Stichting Mind Rights (www.mindrightrights.org) en actiegroep Tekeertegendeisoleer, *Nieuwe wet maakt dwangbehandeling in eigen huis mogelijk*: "ik vind het beangstigend", 14 augustus 2019, <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/nieuwe-wet-maakt-dwangbehandeling-in-eigen-huis-mogelijk-ik-vind-het-beangstigend/>
- 97 'Totale eind beschikkingen over onvrijwillige opnames' gecommuniceerd door de Raad voor de Rechtspraak in email dd 5 november 2019.
- 98 J. Broer et al, *Stijging van BOPZ maatregelen en dwangopnames in de ggz, ontwikkelingen in Nederland in de periode 2003-2017*, Ned. Tijdschr. Geneesk., 2018, 162:D2454, <https://www.ntvg.nl/artikelen/stijging-van-bopz-maatregelen-en-dwangopnames-de-ggz>
- 99 Cijfers van Raad voor de Rechtspraak, vermeld bij GGZtotaal, 4 augustus, 2019, https://www.ggztotal.nl/nw-29166-7-3716430/nieuws/vorig_jaar_27000_gedwongen_opnames_volgens_wet_bopz.html
- 100 Het *Dolhuys manifest*, <https://www.hetdolhuys.nl/actueel/teken-dolhuys-manifest/>
- 101 Zie voor een reeks mediaberichten: <https://www.ggzcentraal.nl/10881-2/>
- 102 Te vertalen als 'safeguards.'
- 103 Stichting Mindrights
- 104 Wet Verplichte GGZ, art 3:2 lid 2 onder h, b.v., staat toe het 'aanbrengen van beperkingen in de vrijheid het eigen leven in te richten, die tot gevolg hebben dat betrokkene iets moet doen of nalaten, waaronder het gebruik van communicatiemiddelen'.
- 105 De VN-commissie tegen marteling (CAT Comité) heeft in haar Concluding Observations op de 7de periodieke rapport van Nederland zorgen uitgesproken over het hoge aantal dwangopnamen en het gebrek aan gedetailleerde informatie over de duur van de opname en gebruik van dwangmiddelen en medische supervisie. Para. 40 en 41, Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of the Netherlands, CAT/C/NLD/CO/7, 18 dec 2018, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1237&Lang=en
- 106 Concluding observations CAT (2018) CAT/C/NLD/CO/7
- 107 ICCPR, 2019, 43, zie ook voetnoot 106
- 108 Vermeld door Steven Makkink, Senior beleidsadviseur MIND Platform.
- 109 Van Berlo, W, et. al, *Beperkt Weerbaar, Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*, 2011, Rutgers WPF en MOVISIE, geciteerd in: *Life after violence A study on how women with intellectual disabilities cope with violence they experienced in institutions*, Inclusion Europe, 2018, https://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2019/02/LAV-Publication_web.pdf
- 110 Suna Dusak, et. al, *Geweld tegen meisjes en vrouwen met een beperking. Invulling van mensenrechtelijke verplichtingen in Nederland: een inventarisatie*, Amsterdam, Regioplan, 2018. <https://www.regioplan.nl/wp-content/uploads/2018/10/18068-Geweld-tegen-meisjes-en-vrouwen-met-een-beperking-Regioplan.pdf>
- 111 Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, Slachtoffermonitor seksueel geweld tegen kinderen 2016, Den Haag: Nationaal Rapporteur, 2018, onderdeel 7.1.5, <https://www.nationaalrapporteur.nl/Publicaties/Slachtoffermonitorseksueelgeweldtegenkin->

- deren/slachtoffermonitor-seksueel-geweld-tegen-kinderen-2016.aspx.
- 112 M. Dirkse et al. Meisjes in JeugdzorgPlus, *Een onderzoek naar genderverschillen in problematiek, behandelplan en genderspecifiek werken*, Amsterdam: NCSR, 2018, p. 9, https://www.nscr.nl/wp-content/uploads/Definitief_Meisjes-in-JeugdzorgPlus.pdf
- 113 Nationaal Rapporteur Mensenhandel, Mensenhandel, Tiende rapportage van de nationaal rapporteur, Den Haag: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2017, p. 22-23, [https://www.nationaalrapporteur.nl/binaries/Nationaal%20Rapporteur%20\(2017\)%20Tiende%20rapportage%20mensenhandel_interactief_tcm23-288257.pdf](https://www.nationaalrapporteur.nl/binaries/Nationaal%20Rapporteur%20(2017)%20Tiende%20rapportage%20mensenhandel_interactief_tcm23-288257.pdf)
- 114 Expertisecentrum mensenhandel & mensensmokkel, *Slachtoffers van mensenhandel met een licht verstandelijke beperking (LVB)*, april 2018, <https://wegwijzerjeugdenveiligheid.nl/documenten/slachtoffers-van-mensenhandel-met-een-licht-verstandelijke-beperking>
- 115 Eindrapport van Commissie de Winter: *Onvoldoende beschermd- Geweld in de Nederlandse Jeugdzorg 1945 tot heden*, juni 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/12/onvoldoende-beschermd-geweld-in-de-nederlandse-jeugdzorg-van-1945-tot-heden>
- 116 Gemeld in groepsinterviews.
- 117 *Extra beschermd of extra beschadigd? Onderzoek naar de leefomstandigheden van kinderen met een handicap in asielzoekerscentra in Nederland*, M. Goeman, S. Schuitemaker, Defence for Children, 2018.
- 118 Het onderscheidend criterium tussen Wmo-hulp en hulp op basis van de WLZ is of mensen met een beperking zelf regie kunnen voeren en voortdurend toezicht en begeleiding nodig hebben.
- 119 Wmo en Jeugdwet.
- 120 In 2016 maakten 2 miljoen mensen uit 1,8 miljoen huishoudens gebruik van een of meerdere voorzieningen van gemeenten. Dat is 12% van de bevolking en 23% van de huishoudens. Van het totaal kregen 0,4 miljoen mensen een vervoershulpmiddel, 40% een Wmo-voorziening (begeleiding, coaching, huishoudelijke hulp) en 25% jeugdzorg. Het totale aantal jongeren dat gebruikmaakt van jeugdzorg is van het eerste halfjaar van 2015 tot het tweede halfjaar van 2017 met ruim 13% toegenomen tot een totaal van bijna 361.000 unieke gebruikers, inclusief de houders van een persoonsgebonden budget (pgb). Zowel de jeugdhulp zonder verblijf als de jeugdhulp met verblijf is in deze periode sterk toegenomen (respectievelijk met 19% en 16%). Gegevens uit Overall rapportage Sociaal Domein 2017, Sociaal en Cultureel Planbureau, https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/Overall_rapportage_sociaal_domein_2017
- 121 *Factsheet | De kortingen op de decentralisatie jeugdzorg in 2015*, Vereniging Nederlandse Gemeenten VNG, <https://vng.nl/onderwerpen/index/jeugd/jeugdhulp/factsheet-de-kortingen-op-de-decentralisatie-jeugdzorg-in-2015>
- 122 Sociaal en Cultureel Planbureau, *Veranderde zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking. Landelijke evaluatie van de Hervorming Langdurige Zorg*, 2018, p. 14, <https://www.scp.nl/dsresource?objectid=5e85da60-3b35-4766-8bfc-7e9ab0daf38f&type=org>
- 123 Overall rapportage Sociaal Domein 2017. SCP. https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/Overall_rapportage_sociaal_domein_2017
- 124 Melding vanuit adviespunt Ervaringsdeskundigheid leder(in).
- 125 Factoren zoals beschreven in het rapport *Wel thuis? Literatuurstudie naar factoren die zelfstandig wonen van mensen met beperkingen beïnvloeden*. SCP, november 2016, https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Wel_thuis
- 126 *Zwartboek Ouders aan het woord*, leder(in), mei 2018, https://iederin.nl/downloads/dl.php?l=1527_Zwartboek_Ouders_aan_het_woord_14062018.pdf.
- 127 Onderzoek van belangenverenigingen Per Saldo en MantelzorgNL. <https://demonitor.kro-ncrv.nl/artikelen/gemeenten-ontmoedigen-gebruik-pgbs>
- 128 Informatie woordvoerder Per Saldo op basis van cijfers van de Sociale Verzekeringsbank (SVB).
- 129 Sociaal en Cultureel Planbureau, *Veranderde zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking. Landelijke evaluatie van de Hervorming Langdurige Zorg*, Den Haag: SCP, 2018, p. 28.
- 130 Zie beleidsagenda minister Ollongren van Binnenlandse Zaken: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2017/11/13/aanbieding-staat-van-de-woningmarkt-2017/aanbieding-staat-van-de-woningmarkt-2017.pdf>
- 131 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2018) *De Staat van de Volkshuisvesting*, p. 59.
- 132 College voor de Rechten van de Mens, *Inzicht in inclusie II: Utrecht*, 2018.
- 133 Schatting uit *Living independently and being included in the community*, Country report Netherlands 2019. <https://www.disability-europe.net/theme/independent-living> gecombineerd met Vektis cijfers 2019 *Factsheet Ambulantisering in de ggz* <https://www.vektis.nl/intelligence/publicaties/factsheet-ambulantisering-in-de-ggz>
- 134 Data van CBS. Tabel: Gebruik bijdrageplichtige Wlz-zorg; leveringsvorm, zzp, regio
Gewijzigd op: 23 oktober 2018: <https://mlzopendata.cbs.nl/#/MLZ/nl/dataset/40055NED/table?fromstatweb>
- 135 Data van CBS. Tabel: Gebruik bijdrageplichtige Wlz-zorg; leveringsvorm, zzp, regio
Gewijzigd op: 23 oktober 2018: <https://mlzopendata.cbs.nl/#/MLZ/nl/dataset/40055NED/table?fromstatweb>
- 136 Aanvullende data van het CBSD over jeugdhulp laat zien: Bijna 11 procent van de jongeren met jeugdhulp (iets meer dan 37.000) kregen jeugdhulp met verblijf. Daarvan wonen ruim 19.000 jongeren in een pleeggezin. Ruim 4.000 van hen hadden een plek in gezinsgerichte opvang. Uit de voorlopige cijfers van het CBS over 2019 blijkt verder dat bijna 1.800 jongeren een gesloten plaatsing hadden. Ruim 14.000 jongeren ontvingen een andere vorm van jeugdhulp met verblijf. CBS Statline. Jongeren met jeugdzorg; persoonskenmerken. Gewijzigd op: 31 oktober 2019. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84135NED/table?dl=2A132>
- 137 Factoren zoals beschreven in het rapport *Wel thuis? Literatuurstudie naar factoren die zelfstandig wonen van mensen*

- met beperkingen beïnvloeden. SCP november 2016. https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Wel_thuis
- 138 Manifest opgesteld door KansPlus, Sien, Naar Keuze, Vereniging Angelmansyndroom Nederland, Stichting Tubereuze Sclerose Nederland, SOL Limburg, Platform VG Zuidoost Brabant, Platform VG Midden en West Brabant, Platform VG Haaglanden, Op weg met de ander, Stichting Downsyndroom, LFB, LSR, Dit Koningskind, Helpende Handen. http://www.kansplus.nl/wp-content/uploads/2018/12/Manifest-VN-verdrag-voor-mensen-met-een-verstandelijke-beperking_def.pdf
- 139 Belangenorganisatie Kansplus en meldingen bij KlokkenluidersVG. <http://www.klokkenluidersvg.nl/images/klvg-zwartboek28112014.pdf>
- 140 Data van CBS. Tabel: Gebruik bijdrageplichtige Wlz-zorg; leveringsvorm, zzp, regio. Gewijzigd op 23 oktober 2018, <https://mlzopendata.cbs.nl/#/MLZ/nl/dataset/40055NED/table?fromstatweb>
- 141 Verhalen vermeld bij het VN-vertelpunt en ook in groepsinterviews; ook berichten van belangenbehartiger Wij Staan Op! <https://twitter.com/PaulineGransier/status/1138705201601351682>
- 142 Vele perspublicaties, onder meer in *Magazine Personenvervoer*. <https://pvmagazine.nl/commotie-over-rolstoelvervoer-in-buurtbussen/>
- 143 <https://www.dovenschap.nl/wp-content/uploads/2019/03/20181018-Notitie-erkenning-NGT.pdf>
- 144 <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2300498-initiatiefwet-nederlandse-gebarentaal-erkennen-als-officiële-taal.html> en: 34 562 Voorstel van wet van de leden Kuiken, Dik-Faber en Van Eijs ter erkenning van de Nederlandse Gebarentaal (Wet erkenning Nederlandse Gebarentaal). <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34562-6.html>
- 145 Zie Nulmeting *Toegankelijkheid 2019, Websites en mobiele applicaties van Nederlandse overheidsinstellingen*, Stichting Accessibility, oktober 2019, als bijlage bij brief regering aan de Tweede Kamer, Voortgang digitale inclusie, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2019Z20223&did=2019D42256
- 146 <https://mensenrechten.nl/nl/publicatie/38664>
- 147 Vilans is de kennisorganisatie voor langdurige zorg en houdt de privacy gevoeligheid van nieuwe technologieën in de gaten. Zie <https://www.vilans.nl/artikelen/zorg-op-afstand-in-de-gehandicaptenzorg-risicos-en-alternatieven>
- 148 Rapportage aan het Comité voor de rechten van personen met een handicap CRM 2018. <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/ec72451c-edd3-4ea5-abe7-0b0b-40c4d40c.pdf>, pp. 31-32
- 149 Ervaringen gemeld bij Leder(in) <https://iederin.nl/nieuws/18188/mensen-met-een-beperking-betalen-hogeprijs-voor-liefde/> en in groepsinterviews met jongeren met een fysieke beperking. Een voorbeeld: "In de praktijk is mijn verliefdheid een bedreiging voor alle hulp en compensatie die ik nu ontvang. Zodra wij samenwonen is mijn geliefde een 'voorliggende voorziening'. Wordt hij mijn harenwaser, rolstoelauto-chauffeur, huishoudelijke hulp, voorlezer, knopjesindruwer, logboekinvuller, eigen bijdragenverdubelaar, subsidieverdwijner."
- 150 Rapport *Wonen naar wens*, Leder(in), 2018, https://iederin.nl/downloads/dl.php?l=1757_Rapport_Wonen_naar_wens_06_02_2019.pdf
- 151 CBS-cijfers wijzen uit dat 2,8 miljoen Nederlanders oftewel 17% van de bevolking alleenwonend is.
- 152 <https://www.movisie.nl/artikel/jongvolwassenen-kostendelersnorm-participatiewet-0>
- 153 <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/34/aantal-daklozen-sinds-2009-meer-dan-verdubbeld>.
- 154 Gerapporteerd in *Actieprogramma Dak- en thuisloze jongeren 2019-2021*, aan de Tweede Kamer gepresenteerd op 14 maart, 2019, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/03/14/actieprogramma-dak-en-thuisloze-jongeren-2019-2021>
- 155 <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2017/01/23/mensen-met-een-licht-verstandelijke-beperking-in-het-justitie-domein>
- 156 Rapport *Passend onderwijs langs de lat van het Europees sociaal handvest*, Defence for Children, februari 2019, <https://defenceforchildren.nl/media/3513/passend-onderwijs-langs-de-lat-van-het-europees-sociaal-handvest-def.pdf>. Cijfers gebaseerd op CBS statistiek: <http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=71478ned&D1=0&D2=0&D3=9%2c14-15&D4=0%2c1&D5=0&D6=0%2c9-10%2c13-16&HDR=T%2cG2%2cG5%2cG3%2cG1&STB=G4>.
- 157 NRC Handelsblad, 25 oktober, 2019: 'De toestroom van leerlingen in het speciaal onderwijs is zo groot dat er lange wachtlijsten zijn ontstaan en klassen overvol zijn.' <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/10/25/speciaal-onderwijs-kampt-met-lange-wachtlijsten-en-onveilige-situaties-a3978020>
- 158 Country report on the European Semester – Netherlands. ANED 2019. <https://www.disability-europe.net/downloads/952-country-report-on-the-european-semester-netherlands>
- 159 Algemene Rekenkamer, *Resultaten verantwoordingsonderzoek 2016 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII)*, Rapport bij jaarverslag, 2017, p. 19.
- 160 De Staat van het Onderwijs 2019, Onderwijsinspectie, 10 april 2019, p. 39, <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2019/04/10/rapport-de-staat-van-het-onderwijs-2019>
- 161 Jos Lubberman, et. al, *Leerlingverzuim in beeld. Een studie naar de cijfers en registratie van absoluut en relatief verzuim*, ITS Nijmegen, september 2014, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2016/02/03/cijfers-schoolverzuim-2014-2015/cijfers-schoolverzuim-2014-2015.pdf>
- 162 Brief van de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media van 15 februari 2019, 1483118. Zie voor ontwikkelingen rondom kinderen die vanwege hun handicap zijn vrijgesteld ook: Country report on the European Semester – Netherlands. ANED 2019. Pagina 30 e.v. <https://www.disability-europe.net/downloads/952-country-report-on-the-european-semester-netherlands>
- 163 *Inzicht in Inclusie: werk, wonen en onderwijs – participatie van mensen met een beperking, een nulmeting*, 14 juli 2016, <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/fdb6d5de-dcb1-40e4-8f68-c804071849f4.pdf>
- 164 *Inzicht in Inclusie: werk, wonen en onderwijs – participatie van mensen met een beperking, een nulmeting*, 14 juli

- 2016, p. 47, <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/fdb6d-5de-dcb1-40e4-8f68-c804071849f4.pdf>
- 165 *Inzicht in Inclusie II*, p. 37
- 166 Zie bijvoorbeeld rapport *Schendingen Recht op Inclusief Onderwijs*, In1school, 2016. <https://in1school.nl/images/kennis-opinie/onderzoeken-in1school/Rapport-schendingen-recht-op-inclusief-onderwijs.pdf> en de problemen vermeld door ouders aan leder(in) in Zwartboek: *Ouders aan het woord. Jouw kind heeft een beperking, waar loop je tegen aan?*, mei 2018, <https://iederin.nl/nieuws/18280/zwartboek-kinderen-met-langdurige-beperking--dakloos--in-de-jeugdwet/>
- 167 Een melding van huiselijk geweld of kindermisbruik bij het Advies en Meldpunt Veilig Thuis triggert een onderzoek naar de veiligheid van het kind in het gezin. Zie <https://veiligthuis.nl/contact/>.
- 168 Onderzoek Algemene Rekenkamer, mei 2017, <https://www.rekenkamer.nl/publicaties/rapporten/2017/05/17/resultaten-verantwoordingsonderzoek-2016-bij-het-ministerie-van-onderwijs-cultuur-en-wetenschap>
- 169 Bericht van AOB, *Samenwerkingsverbanden zien reserves verder groeien*, 4 oktober, 2019, <https://www.aob.nl/nieuws/samenwerkingsverbanden-zien-reserves-verder-groeien/>
- 170 Huismans, Zoontjens, *Leerrecht als structurele grondslag voor wetgeving Nederlands*, Centrum voor Onderwijsrecht, 1 december 2016, p. 51, www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/12/01/leerrechten-als-structurele-grondslag-voor-wetgeving
- 171 Rapport *Schendingen recht op onderwijs*, In1school, 2016. <https://in1school.nl/images/kennis-opinie/onderzoeken-in1school/Rapport-schendingen-recht-op-inclusief-onderwijs.pdf>
- 172 Gemeld door ouders van leerlingen met een beperking.
- 173 Gemeld door ouders van leerlingen met een beperking.
- 174 Rapport De Staat van het Onderwijs, Onderwijsverslag over 2016/2017, 11 april 2018, p. 21, <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2018/04/11/rapport-de-staat-van-het-onderwijs>
- 175 *Studeren op het MBO met een beperking, zorgelijke ervaringe uit de praktijk*. Door Oudervereniging Balans & Nederlandse Vereniging voor Autisme, september 2018, https://www.autisme.nl/wp-content/uploads/2019/01/dossier_mbo_2018.pdf.
- 176 Zie position paper van Stages in Zuid onder aan de Hoorzitting / rondetafelgesprek *Studenten met een beperking in mbo en ho*, 10 april 2019, https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2019A00599
- 177 Jaarrapport 2018 Studeren met een handicap, ECIO (Expertise centrum voor inclusief onderwijs), 2019 <https://www.ecio.nl/wp-content/uploads/sites/2/2019/10/ECIO-Jaarrapport-2018-Studeren-met-een-functiebeperking-1.pdf>
- 178 *Leidraad Algemeen medische zorg voor verstandelijk gehandicapten in VG-zorginstellingen*, juli 2019, https://www.lhv.nl/sites/default/files/content/lhv_nl/uploads/nieuws/leidraad_algemeen_medische_zorg_avg_2019_.pdf
- 179 Antwoorden op de vragen van het Kamerlid Slootweg (CDA) over de toegang tot huisartsenzorg voor mensen met een beperking (2019Z18608), <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2019/10/30/beantwoording-kamervragen-over-de-toegang-tot-huisartsenzorg-voor-mensen-met-een-beperking/>
- 180 Rapport *Zorgen voor burgers*, mei 2018, <https://www.nationaleombudsman.nl/nieuws/onderzoeken/2018030-zorgen-voor-burgers-onderzoek-naar-knelpunten-bij-de-toegang-tot-zorg>
- 181 CPB discussion paper 363, M. Non, *Co-payments in long term home care: do they affect the use of care?* 2017, <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Discussion-Paper-363-Co-payments-in-long-term-home-care.pdf>
- 182 In 2014 waarschuwden de organisaties Landelijke Platform GGZ (LPGGz), GGZ Nederland, Nederlands Instituut van Psychologen (NIP) en de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) in een brief aan de Eerste Kamer der Staten Generaal, d.d. 14 februari 2019 dat er 'geen garantie is' dat kinderen noodzakelijke zorg krijgen. Het evaluatierapport, *De jeugd-GGZ na de Jeugdwet: een onderzoek naar knelpunten en kansen*, Nivel 2019, vat ontstane problemen samen: gemeenten klagen over te laag budget, er zijn groeiende wachtlijsten, stijgende vraag naar jeugdzorg, verschillen tussen gemeenten en weinig ruimte voor innovatie. https://nivel.nl/sites/default/files/bestanden/De_jeugd_GGZ_na_de_Jeugdwet.pdf
- 183 De Kinderombudsman uit in een brief aan de minister (26 maart 2019) haar zorgen over de integrale aanpak voor hulp aan kwetsbare kinderen en jongeren. Vooral de meest kwetsbare kinderen die te maken hebben met een stapeling van problemen, en daarmee met verschillende instanties en wetgeving, zouden niet de hulp krijgen die zij nodig hebben. Het ontbreekt aan samenhang tussen de jeugdhulp, jeugdbescherming, jeugd-GGZ en het passend onderwijs. En het aantal incidenten in de gesloten jeugdhulp stijgt, aldus de Kinderombudsman, vermeld in De jeugd-GGZ na de Jeugdwet: een onderzoek naar knelpunten en kansen, Nivel 2019, pag. 14. https://nivel.nl/sites/default/files/bestanden/De_jeugd_GGZ_na_de_Jeugdwet.pdf
- 184 Country report the Netherlands on accessibility of health care <https://www.disability-europe.net/downloads/227-aned-2014-task-4-nl-final>
- 185 <https://www.accessibility.nl/content/documents/MonitorToegankelijkheidZorg2017.pdf>
- 186 Nieuwsbericht van 7 maart 2019 van de Nederlandse Zorgautoriteit dat het CAK zijn interne processen bij het uitvoeren van regels niet op orde heeft, <https://www.nza.nl/actueel/nieuws/2019/03/07/cak-heeft-interne-processen-nog-niet-op-orde>
- 187 "Goedkoop is duurkoop, ook bij hulpmiddelen", leder(in), 19 maart 2019, <https://iederin.nl/nieuws/18463/goedkoop-is-duurkoop--ook-bij-hulpmiddelen/>
- 188 EUSILC UDB 2012 – version 2 of August 2014, published in Country report on the European semester – Netherlands, 2014. <https://www.disability-europe.net/downloads/256-aned-2014-task-5-nl-final> en EUSILC UDB 2015 – version of October 2017 (and previous UDB), Published in Country report on the European Semester - Netherlands 2018.
- 189 Country report on the European Semester – Netherlands 2018. <https://www.disability-europe.net/>

- downloads/952-country-report-on-the-european-semester-netherlands
- 190 EUSILC UDB 2012 – version 2 of August 2014, published in Country report on the European semester – Netherlands, 2014, pag. 11. <https://www.disability-europe.net/downloads/256-aned-2014-task-5-nl-final>
- 191 EUSILC UDB 2015 – version of October 2017 (and previous UDB), Published in Country report on the European Semester - Netherlands 2018, pages 25,26,33. <https://www.disability-europe.net/downloads/952-country-report-on-the-european-semester-netherlands>
- 192 *Inzicht in Inclusie II*, College voor de Rechten van de Mens, 2018, <https://www.mensenrechten.nl/publicatie/5bac8e0f45a4ac2922fe704e>
- 193 Nederlands Autisme Register rapportage 2018, NVA, blz 5, rapportage volwassenen, https://www.nederlandsautismeregister.nl/assets/Documenten/Rapport%201_RZ_volwassenen%20met%20Autisme%202018.pdf
- 194 Behalve algemene statistiek door het CBS over arbeidsparticipatie en werkloosheid, rapporteert onderzoeksinstituut Nivel in een onderzoek over participatie over de periode 2008-2016 geen toename van arbeidsparticipatie bij mensen met een lichamelijke of licht verstandelijke beperking: Participatiemonitor 2008-2016: Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking en ouderen. <https://nivel.nl/sites/default/files/bestanden/Participatiemonitor2008-2016.pdf>
- 195 SCP, Eindevaluatie van de Participatiewet, 2019, <https://www.scp.nl/dsresource?objectid=7b18e53c-6865-48ee-aad9-eb4da6df590d&type=org>
- 196 Volgens dit banenplan verplichten bedrijfsleven, vakbeweging en overheid zich om voor 2024 125.000 banen aan te bieden en bedrijfssectoren te sanctioneren door het opleggen van een quota van werknemers met een beperking indien het aanbod niet wordt gehaald. De uitvoering van de afspraak ligt op schema. *Regionale trendrapportage banenafpraak UWV*, januari 2019, <https://www.uwv.nl/overuww/Images/trendrapportage-banenafpraak-q3-2018.pdf>
- 197 *UWV monitor arbeidsparticipatie 2017*, februari 2018, <https://www.uwv.nl/overuww/Images/uwv-monitor-arbeidsparticipatie-2017.pdf>
- 198 *Factsheet banenafpraak UWV jan 2019*, <https://www.uwv.nl/overuww/Images/factsheet-banenafpraak-q3-2018.pdf>; SEO, 2de rapportage Jonggehandicapten onder de participatiewet, april 2019, SEO rapport nr. 2019-27, p27: "De groei in banen voor jonggehandicapten bestaat met name uit deeltijdbanen en contracten voor bepaalde tijd. Dit geldt in zijn algemeenheid voor jongeren. Voor jongeren met een beperking kan dit sterker spelen omdat deze jongeren vaak niet in staat zijn om voltijd te werken en werkgevers mogelijk huiverig zijn hen een contract voor onbepaalde tijd aan te bieden." http://www.seo.nl/uploads/media/2019-27_Jonggehandicapten_ander_de_Participatiewet.pdf
- 199 *Hoge verwachtingen: kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*, Verkenning 19/11, SER, augustus 2019, blz 111, <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2019/hoge-verwachtingen.pdf>
- 200 Zie ook uitzending De monitor over verdringing op de arbeidsmarkt. <https://demonitor.kro-ncrv.nl/artikelen/enquete-participatiewet-leidt-tot-verdringing-op-de-arbeidsmarkt-tussen-mensen-met-een-handicap>
- 201 CESCR Concluding Observations 28 (2017) E/C.12/NLD/CO/6: " (...) The Committee further requests information on the persons in the target group who have been offered a permanent contract after two years' employment, disaggregated by sex, age and level of education."
- 202 *Jonggehandicapten onder de participatiewet*, eerste rapportage, SEO rapport nr. 2018-07, januari 2018, http://www.seo.nl/uploads/media/2018-07_Jonggehandicapten_ander_de_Participatiewet.pdf
- 203 UWV monitor arbeidsparticipatie 2017, februari 2018, <https://www.uwv.nl/overuww/Images/uwv-monitor-arbeidsparticipatie-2017.pdf>
- 204 *Zorg Beter Begrepen. Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, november 2014, p. 108, http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Zorg_beter_begrepen
- 205 Bericht van 9 oktober 2019 dat maar 11% van werkgevers denkt in de komende twee jaar iemand met een aan arbeidbeperking aan te nemen, onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau, <https://digitaal.scp.nl/arbeidsmarkt-in-kaart-werkgevers-editie-2/nemen-werkgevers-mensen-met-arbeidsbeperkingen-in-dienst/>
- 206 *Regionale trendrapportage banenafpraak UWV*, januari 2019. <https://www.uwv.nl/overuww/Images/trendrapportage-banenafpraak-q3-2018.pdf>
- 207 *Thermometer Beschut werk – wel budget, weinig werkplekken*, P. v. Leeuwen, E. Roetering, Landelijke Cliëntenraad (LCR), maart 2019, <http://www.landelijkecliëntenraad.nl/Content/Downloads/LCR-Beschut-werk-thermometer.pdf>
- 208 Loondispensatieregeling Wajong, zie artikel 5.
- 209 Uitkering op basis van de wet Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA).
- 210 Country report on the European Semester - Netherlands 2018, pag. 29, <https://www.disability-europe.net/downloads/952-country-report-on-the-european-semester-netherlands>
- 211 Gemeld in groepsinterviews.
- 212 Gemeld in groepsinterviews.
- 213 EU Silc data samengesteld voor ANED, gepubliceerd in Country profile – Netherlands en in Stefanos Grammenos , December 2018. European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities. <https://www.disability-europe.net/downloads/995-task-1-2018-2019-statistical-indicators-eu2020>, <https://www.disability-europe.net/downloads/997-country-profile-updated-nl>
- 214 *Koopkrachtontwikkeling en inkomensdynamiek*, CBS artikel op website, november 2018, <https://longreads.cbs.nl/welvaartnederland-2019/koopkrachtontwikkeling-en-inkomensdynamiek/>
- 215 Gemiddeld inkomen; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken (Average income private households according to specific characteristics) <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=70843ned&D1=0,6&D2=0&D3=0,53&D4=a&HDR=G3,T&STB=G1,G2&VW=T>.
- 216 Stefanos Grammenos , December 2018. European comparative data on Europe 2020 & People with disabilities, page 339. <https://www.disability-europe.net/>

downloads/995-task-1-2018-2019-statistical-indicators-eu2020

217 Brief van de LCR aan Staatsecretaris van Ark sociale zaken en werkgelegenheid, dd 19 december 2018, LCR Cliëntentoets Wajong <http://www.landelijkeclienraad.nl/Content/Downloads/LCR%2018-0093%20clieentoets%20wajong.pdf>

218 Brief van 19 december 2019 van LCR aan staatsecretaris Van Ark van Sociale Zaken en Werkgelegenheid over Cliëntentoets Wajong, met verwijzing naar UWV Arbeidsparticipatie Monitor 2018, *Aan het werk zijn, komen en blijven van mensen met een arbeidsbeperking*, <http://www.landelijke-clienraad.nl/Content/Downloads/LCR%2018-0093%20clieentoets%20wajong.pdf>

219 <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verkiezingen/vraag-en-antwoord/wanneer-mag-ik-stemmen-bij-verkiezingen>

220 <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/gemeenteraden/stemmen/uitsluiting-kiesrecht>

221 Kiesraad informatie: <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/provinciale-staten/stemmen/hulp-bij-stemmen>

222 Brief dd 18-04-19 van CRM naar Minister Ollogren van Binnenlandse Zaken: bij Meldpunt toegankelijke verkiezingen 2019 van CRM zijn 188 meldingen gemaakt; waaronder meldingen van mensen die aangeven niet goed te zijn geïnformeerd door stembureau medewerkers, <https://mensenrechten.nl/nl/publicatie/5cbcd43db55daa48d78b6aa>

223 Belangenbehartiger leder(in) protesteert tegen de uitsluiting van hulpverlening aan mensen met een verstandelijke beperking. Het OSCE Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten (ODIHR) bekritiseerde in een rapport over de Nederlandse parlementsverkiezingen in 2017 de uitsluiting van hulp aan mensen met een verstandelijke beperking en beschouwde deze praktijk in strijd met het VRPH, <http://www.osce.org/nl/odhr/elections/netherlands/322761?download=true>

224 <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/7704a5df-4902-47ca-a371-95e1bdd46ac4.pdf>

225 Hees, S, et.al. *Voting barriers and solutions: experiences of people with disabilities during the Dutch elections in 2017*, Disability & Society, 2019, 5, p. 819-836, <http://postprint.nivel.nl/PPpp6871.pdf>

226 Kiesraad informatie <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2018/05/22/advies-kiesraad-evaluatie-van-gemeenteraadsverkiezingen-en-referendum-over-wiv>

227 Nivel Participatiemonitor, 2018, <https://www.nivel.nl/nl/publicatie/participatiemonitor-2008-2016-deelname-aan-de-samenleving-van-mensen-met-een-beperking>, zie figuur 2.1, p. 12 en table 2.1, p. 14 voor een overzicht van activiteiten en participatie per groep in vergelijking met de algemene bevolking van 18 jaar en ouder.

228 Mensen zonder zelfstandig adres (dus mensen die in instellingen wonen) worden nooit benaderd. Net als mensen die moeite hebben met het begrijpen van de vragen, omdat ze geen ondersteuning mogen krijgen en de vragen zelf niet anders mogen worden geformuleerd.

229 CBS, *Duurzame ontwikkelingsdoelen: de Stand voor Nederland*, gepubliceerd op 7 maart 2018, <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/10/duurzame-ontwikkelingsdoelen-stand-voor-nederland>

230 <https://www.nivel.nl/nl/nationaal-panel-chronisch-zieken-en-gehandicapten/nationaal-panel-chronisch-zieken-en-gehandicapten>

231 <https://www.nivel.nl/nl/panel-samen-leven/panel-samen-leven>

232 *Inzicht in Inclusie in wonen, werken en onderwijs voor mensen met een beperking in 2012*, 14 juli 2016, <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/fdb6d5de-dcb1-40e4-8f68-c804071849f4.pdf>

233 Onafhankelijke rapportage CRM, pag 27-28

234 Kamerbrief 'Nederlandse internationale inzet voor mensen met een beperking', 2 juli 2019: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/07/02/kamerbrief-over-nederlandse-internationale-inzet-voor-mensen-met-een-beperking>

235 <https://www.dccd.nl/dccds-response-to-the-parliamentary-letter-on-dutch-international-commitment-for-people-with-disabilities/>

236 Rapport van The Broker: <https://www.thebrokeronline.eu/tapping-into-untapped-potential/>

237 General Comment 7 para. 14, 49, 53 en 54, https://tbinetnet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRPD/C/GC/7&Lang=en

Bijlagen

Bijlage I – *Verslag van raadpleging via het VN-vertelpunt*

Bijlage II – *Achterbanraadpleging NGO-rapportage VN-verdrag Handicap*

Bijlage III – *Citaten uit de achterbanraadpleging NGO-rapportage en het VN-vertelpunt*

Deze drie bijlagen vindt u op: www.iederin.nl/bibliotheek/VN-verdrag

Alliantie VN-verdrag Handicap

Schaduwrapportage Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap in Nederland

Deze schaduwrapportage is gemaakt op basis van inbreng van mensen met een beperking. Het onderzoek en de analyse is gedaan door ervaren onderzoekers op het gebied van VN-verdragen: onder regie van de Alliantie VN-verdrag Handicap.

Om de stem van mensen met een beperking bij de invoering van het VN-verdrag Handicap zo sterk mogelijk te maken, werken organisaties samen in de Alliantie voor implementatie van het VN-verdrag Handicap, kortweg: de Alliantie VN-verdrag Handicap.

De Alliantie VN-verdrag Handicap bestaat uit: Ieder(in), MIND Landelijk Platform GGz, Per Saldo en LFB en werkt nauw samen met de Coalitie voor Inclusie. Gezamenlijk komen zij op voor de belangen van mensen met een beperking.

Postadres

Postbus 169
3500 AD Utrecht

